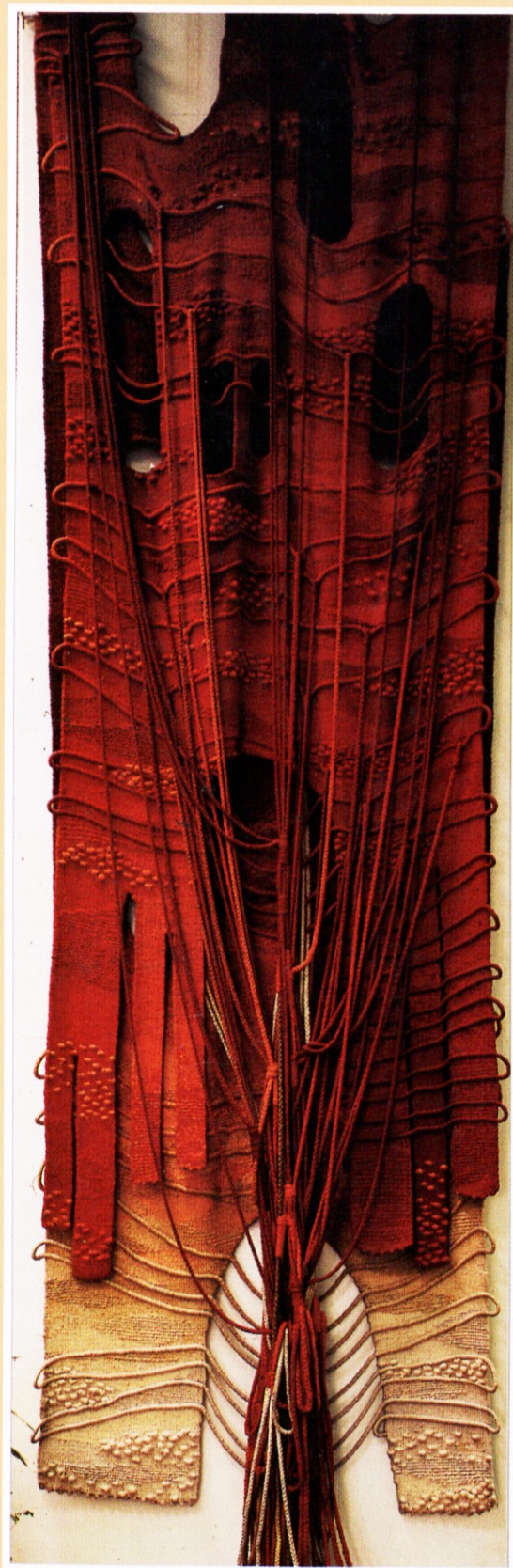

RAST – L. X,
ŠT. 5 (65)
OKTOBER 1999

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 5 (65)

UVODNIK	Premikanje tečajnika	401	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Plasti besed	403	Sonja VOTOLEN
	Valček	403	David ŠUŠEL
	Kras		
	Odhajanja		
	Nono		
	Ljubezen	404	
	Kaj prinaša voda		
	Pesmi	404	Katja PLUT
	Naredi to!	405	Urška HENIGMAN
	Lažecš		
	Ponoči		
	Nemoč		
	Cvet pelina	405	Rudi ROBIČ
	Zaradi sina		
Prevod	Padajoče listje	406	Charles-Hubert MILLEVOYE
	Zapuščeno stanovanje	407	Prevod: Janez MENART
Proza	Sled ostane v strukturi	408	Stane PEČEK
	Trije	417	Urška HENIGMAN
KULTURA	Pesnik Ivan Rob v partizanih in njegova smrt	419	Emil CESAR
	Samostanska cerkev v Kostanjevici		
	kot razstavni prostor	439	Andrej SMREKAR
	Življenje delavcev Auerspergove železarne		
	na Dvoru	443	Matija ŽARGI
	Vrtovi Sevnškega gradu	447	Alenka KOLŠEK
NAŠ GOST	"Oh, koliko je lepega spomina"		
	Pogovor s Tatjano Jakac	451	Nataša PETROV
	Cvetka Miloš	467	Barbara RUPEL
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Zakaj je propadel socializem	469	Franci ŠALI
RASTOČA KNJIGA	Mestni potniški promet v Novem mestu	477	Marjan DVORNIK
ODMEVI IN ODZIVI	Ostrina preloma: Kakšen je lahko "manifest"		
	novih generacij?	487	Marijan DOVIČ
	Še: Robar na manj razvidnem robu	492	Janez MENART
	Prenovljena stalna Jakčeva razstava	496	Barbara RUPEL
	Rock Otočec 99 - slovenski Woodstock?	498	Tomaž KONCILIJA
	Vzorna geografska in pokrajinskoekološka		
	analiza	500	Ivan GAMS
	Poti za izboljšanje položaja Romov	502	Nada VILHAR
	Šentjernejski zbornik	505	Milan MARKELJ
	Očiščeno jutro Smiljana Trobiša	506	Tomaž KONCILIJA
	Beseda opiscu Petru Kapšu	508	Jože ŠKUFGA
	Dragocen biser v revialni podobi Slovenije	509	Gustav GUZEJ
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (59)		511	Karel BAČER
KRONIKA	Junij - avgust 1999	517	Lidija MURN

NASLOVNICA: Cvetka Miloš: BREZ NASLOVA, 1975, volna, 700 x 200 cm, Nova komunalna banka Maribor
Zahvaljujemo se Galeriji Božidarja Jakca za pomoč pri objavi reprodukcij del Cvetke Miloš

PREMIKANJE TEČAJNIKA

Kje si, ti duše moje tečajnik? Ta verz iz Kosovelove pesmi Pogovor z neznanim mi zadnje čase večkrat pride na misel. Zdi se mi, kot da ima - četudi je pesniku privrel iz srca iz osebne tesnobe - ta čas širši pomen in da v nečem pomembnem nagovarja vso skupnost, bivajočo na sončni strani Alp in severno od Kolpe.

Dandanašnji se namreč vprašanje, kje je naš tečajnik, sliši kot vprašanje, kaj sploh je naše središče, okoli česa smo zbrani ter se kot celota sučemo in prepoznavamo. Sliši se kot vprašanje naše lastne istovetnosti, kot vprašanje naše podobe, kdo in kaj smo Slovenci. Vprašanje se sicer ne zastavlja več s praznino, ki jo je treba šele zapolniti, ampak bolj kot klic k pregledu, ali je še veljaven odgovor, ki smo ga skozi stoletja mukoma in pogosto v nasprotovanju drugih in v nasprotovanju samih s seboj spravili skupaj. Če smo se v tem stoletju s svojo podobo ukvarjali in jo potrjevali bolj zase in za potrditev svojega položaja v eni državi, avstro-ogrski oziroma jugoslovanski, smo se z osamosvojitvijo in lastno državo znašli na svetovnem prepihu, kjer je potrjevanje istovetnosti in prepoznavnosti težje, saj zahteva bolj vsestranske odgovore, in je hkrati potrebnejše, ker nam to, kako se sami prepoznavamo in kako nas drugi sprejemajo, odreja položaj in usodo.

Zaskrbljujoče je, da vse več znamenj govori, kako se podobi, tista, ki jo imamo sami o sebi, in tista, ki jo imajo drugi o nas, močno, če ne kar usodno razlikujeta. Čutimo se in imamo se za del zahodnoevropskega civilizacijskega kroga, radi bi se v ta krog povezali tudi gospodarsko in politično, pripravljeni smo se celo nepremišljeno odreči tudi kakšni pomembni črti svoje dosedanje podobe, a nas kljub drugačnim besedam in obljubam - tega vtisa se nekako ni mogoče znebiti - kot malo pomemben drobiž v neki ne povsem jasni svetovni kupčiji rinejo drugam, na nemirni in morda nikoli trajno pomirjeni Balkan, češ da od tam prihajamo, da se tam bolje najdemo kot drugi, pa naj torej prispevamo svoje za pomiritev nemirnega evropskega jugovzhoda. Če si pomagamo s prispodobno, ki je sicer preveličana in kruta, v bistvu pa ne zgrešena, nas rinejo v oboro z divjimi zvermi, kjer naj bomo zagotovilo obljub, da bodo, če bodo zveri seveda poslušne in pridne, kot smo mi, nekoč podrli ograje, ki ločijo oboro od lepega in bogatega sveta, dotlej pa...

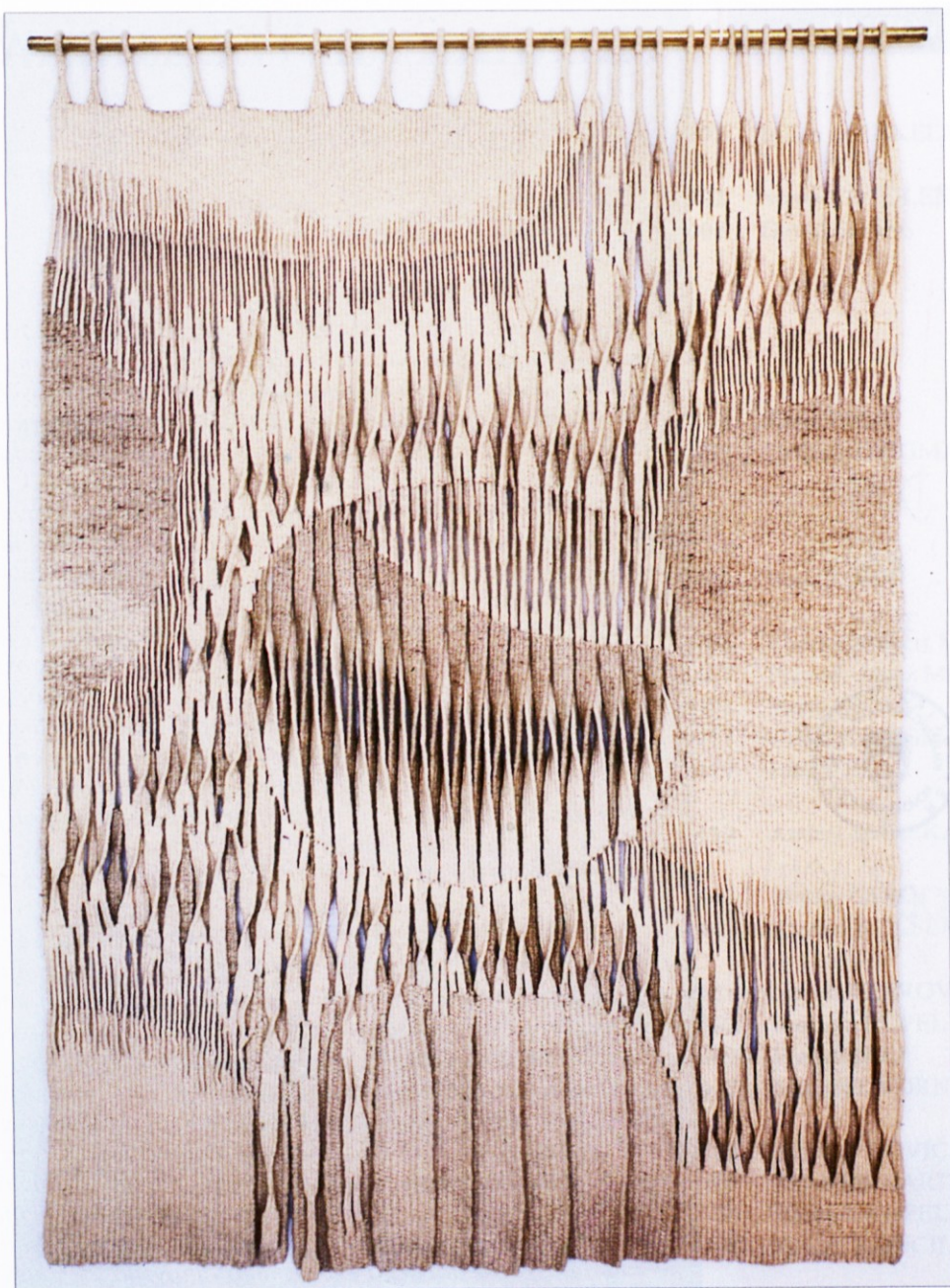
Močne svetovne silnice hočejo premakniti naš tečajnik iz smeri, v katero smo ga sami trudoma naravnali. Kako močne so oziroma koliko moči je v nas, se bo prej ali slej pokazalo. Zanesljivo pa premikanje tečajnika povzroči velike in lahko tudi usodne spremembe.

Milan Markelj,
odgovorni urednik

DOM
82
RAS

D2007/1944

Cvetka Miloš. POLETNA SIMFONIJA, 1978, volna, 220 x 145 cm, last avtorice

Sonja Votolen PLASTI BESED

Nasujem plast besed
na papir
Morda jih nekoč zavonjaš
Tam bodo
kjer sva seno vonjala
in se tišini čudila

Na vršičkih misli
se vrtinčim
krožim
potlej zdrsnem z njih
jabolko nezrelo

Oklenem se drevesa
ki je blizu
in me toplo tiho objame
Hud mraz je sredi življenja

Včasih nisem znala odvreči
čevljev sleči nogavic
in stopal zamesti med trave
sveže rosne pa tudi suhe
po senu dišljive

Včasih nisem znala razpreti kril
svojih rok
in stisniti sončne tipalke
v objem

Včasih se nisem znala zluščiti
do kože
in se povaljati z zemljo
v ljubezen

Kamni so žalostni
Četudi je poleg žafranasti
travnik
in divja češnja v bogastvu
So žalostni kamni
Metulji in ptice hodijo mimo

David Šušel VALČEK

padam
neutolažljiva kaplja
nad kamnito pokrajino
a ne morem pasti

iz kamna rojen
iz kamna sklesan
s kamnom prepojen
kamnim v njegov objem

KRAS

Vlek na postaji...
zrenja
v globino
vase
na morje
v jesen
na obzorje

dežujem

tonem s soncem
v bore rdeče

ODHAJANJA

spomni me tistih dni
ko sem pil bel prah
na dotiku nebes
da bil opit bi
od ljubezni
ne smrti
ljubezni
ne smrti
ljubezni?
ne smrti

NONO Nono je vedel
a je molčal
po povster je stopil
odstrigel vogal
mi prst je povil
se ljubeče smehljaj
nono preprosto
ljubiti je znal

LJUBEZEN

tolčem tolčem
z glavo v poč
naj razkolje noč
na dvoje
noč polno sle
strasti v dvoje
na dvoje

vodo razpoč pogoltne
za vedno
da se nikdar ne vrne

KAJ PRINAŠA VODA

kaj prinaša voda v brege?
lažen up in spolzko srečo
kar zemlji med prsti uide
dol po bregu se izteče

nima sreče nima sreče
kaj obljublja voda roži?

lažen up in spolzko srečo
kar je sonce ne popije
v srce zemlje se izteče

nima sreče nima sreče

voda zemlji zemlja roži
roža soncu se leskeče
krog v neskončnost se izteče

Katja Plut PESMI

BLACK ROSES AIN'T BLUE

kri zgošča
in narašča
vse bolj vrela
trese

kri je v žilah ujeta džunglina noč
droben pok, cvet
vrtnice se zdrzne
krvi je uspelo predreti osem slepih por
osvobodjena je zajela zrak
strdila se je okrog žil in sama sebi
zamašila pot

črne vrtnice niso žalostne so samo
veliko bolj divje kot ti preneseš

narkotično rjavilo očesa
zafiksani dih suva
vetrasto udriha iz pljuč

VZELA BOM SKALPEL IN ZELO
PREMIŠLJENO IZBRALA, KJE BOLI
NIHČE OD LJUBIMCEV IN
LJUBIMK NE BO ZAZNAL
NITI ODSENCE MOJEGA ZAREZA
Z VSEM GNOJEM IN PREPLETKI VRED
SE BODO GNETLI NA KOSU MESA V OPEČNEM PRAHU
DALJE
JAZ PA BOM ODŠLA ODTRGANA
S SVEŽO, ČISTO RANO NA GOLENI
SVETEL DAN SE BO GOSTIL NAD
VLAŽNIMI ZELIŠČI POD MENOJ POD BOSIMI STOPALI
NIHČE NAJ ME NE VPRAŠA
KJE SO MOJE KORENINE, JAZ
KORENINIM SE V TEBI
SAJ TI JE ŽE HEMINGWAY POVEDAL,
KOMU ZVONI!

Urška Henigman

NAREDI TO!

*S plaščem črnim me pokrij,
naj bom tema!*

*Z belo rjuho me ovij,
naj bom sneg!*

*Z rdečo pentljo me zaveži,
naj bom kri!*

*Potem me pahni stran,
da zopet oživim!*

LAŽEŠ

*Toplo diši v tvojih ustih,
mehko in toplo zazvenijo besede!*

Lažeš tako lepo!

*Toplo zadiši po prvem stopljenem snegu
in po prvi ljubezni!*

Ker tako lepo lažeš!

PONOČI

*Nekaj po polnoči
se moji vogli zavijejo v temo,
takrat v polsnu
čuti popolnoma oživijo.*

*Gledam v zrak,
poslušam, previdno in oprezno.*

*Vsake toliko časa se zdrznem,
ker mislim, da je nekdo z menoj v sobi.*

*Potem se prepotena valjam po postelji
celo dolgo noč...*

NEMOČ

*Nimam želje, da bi rasla kot drevo,
in ne poguma, da bi dehtela kakor roža.*

*Diham skozi tvoj nasmeh.
Opojen in mehak.*

*Nimam moči, da bi žarela kot sonce,
in ne strasti, da bi sanjala kot luna.*

*Zato pod nebom ležim odprta.
Stokam skozi tvoje prsi.
Nežna in rdeča.*

Rudi Robič CVET PELINA

*Praviš,
da jočeš zaradi žalosti,
zaradi veselja, da jočeš.*

*Vedi
da so solze, ki drsijo
po tvojem bledem licu,
vedno enako slane
in grenke kot cvet pelina.*

ZARADI SINA

*Ko mavrica svoja krila
v barvah razstira nad loko,
srečo zajemi globoko
pozabi bolečino -
zaradi sina.*

*Zveržena naša je pot,
iz zvezd ni skovana.
Saj se ti veča le rana.
Misli temačne odvrzi,
zaradi sina.*

*Skozi oblake prodira
pramen svetlobe, sinjina.
Naj se svetlika milina.
Naberi življenjsko si moč,
zaradi sina.*

Prevod: Janez Menart

PADAJOČE LISTJE

Za časa postopnega nastajanja pojma evropske književnosti, to je neka-ko po renesansi, je bila vodilna književnost, po kateri so se zgledevale zahodna in v poznejših obdobjih še zlasti srednja in vzhodna Evropa - književnost francoskih avtorjev. Poleg same kvalitete ji je to častno mesto zagotavljalo predvsem to, da se je v vseh obdobjih do prve in celo druge svetovne vojne razvijala v nekako "urejenih" literarnih šolah, ki so omogočale jasen pregled nad dogajanjem. Ta splošno znana francoska sistematičnost, ki se kaže že v sami zgodnji jezikovni urejenosti, s katero se lahko kosata samo latinščina in stara grščina, ki so ju učenjaki vsega sveta urejevali dva tisoč let, pa nam prav zaradi svoje preciznosti pokaže tudi najšibkejšo mesto v zgodovini francoske književnosti. To je bilo obdobje predromantike in romantike, to se pravi ("francoskih") desetletij neka-ko med leti 1730 in 1820. V tem času so francoske literarne ustvarjalce prehitele germanske dežele, še zlasti Anglija. Do tega je prišlo zaradi same logistične naravnosti francoskega duha, zaradi trmastega vztrajanja pri dotlej zmagoslavni klasicistični umetnosti, proti koncu stoletja pa v mnogočem tudi zaradi revolucionarnih političnih dogodkov in Napoleonovega obdobja, ko je bilo na Francoskem vse, kar je prihajalo iz Anglije in nemških dežel, sumljivo že samo po sebi, saj je bil to čas vojn med Francijo in temi državami. Tako je francoska književnost izgubila stik z razvojem splošne evropske duhovne rasti in se razvila v romantično obdobje šele v času, ko se je romantika drugod, vsaj v germanskih deželah, že končala ali kvečjemu še dokončevala.

Tako se romantika v Franciji "uradno" začela šele leta 1820, ko je tedaj že tridesetletni pesnik Alphonse de Lamartine (izg. Alfonz d' Lamartin) z brezmejnimi uspehi izdal svojo prvo zbirko Pesniška premišljevanja (*Méditations poétiques*). Vendar pa kljub temu, da je bil velik pesnik in je zato požel vso slavo, nikakor ni bil prvi, ki je začel pisati v novem, neklasicističnem duhu. Pred njim se je po razvojnih stopničkah zvrstila od srede prejšnjega stoletja že dolga vrsta večjih in manjših pesnikov, ki so bili nekateri v svojem času tudi precej cenjeni in celo slavni.

*Odpadlo listje lok in host
jesensko rušo je prekrilo;
gaj je izgubil vso skrivnost
in slavec svojo pesem milo.
Bolan, v zli slutnji in nesreči
je mlad umirajoč poet
še zadnjič šel skozi gozd molčeči,
svoj dragi gozd iz ranih let.
"O, zbogom, gozd!... Glej, ni več nade.
Kot ti sem mračen in potrt,
saj slednji list, ki z veje pade,
mi s padanjem naznanja smrt.*

*Izreki Epidaura sveti
so rekli: 'Listje zeleni.
Še ga boš videl rumeneti.
A zadnjikrat, za večne dni.
Že raste žalna ti cipresa.
Bolj bled kot je ta čas slovesa,
še mlad, se že nagibaš v smrt.
Življenje tvoje ti premine
prej kakor trava iz doline,
prej kakor zlato listje trt...'*

*In zdaj umiram... Dnevi, leta
so vame dihali svoj hlad
in gledal sem, kakó odcvêta
kot bežna sanja mi pomlad.
Le padaj, padaj listje velo,
zastri mi bridko pot, kjer grém,
in skrij pred mamo razbolelo
kraj, kjer počival bom potem!
A če zvečer po drevoredu,
z lasmi od žalosti v neredu,
na grob mi ljuba bo prišla,
s šuštenjem zbúdi me iz sna,
da duša se za hip ogreje."*

*Dejal je... in odtaval stran.
Poslednji list je padel z veje
in mu oznanil zadnji dan.
Pod hrast mu leglo je telo.
A Nje nikoli ni bilo
na grob samotni pod večer.
Le včasih s čredo je pastir,
ko sonce je za hribe šlo,
skalil njegov nadgrobni mir.*

Charles-Hubert Millevoye

Na najvišje mesto med temi se je povzpel leta 1782 rojeni (osem let starejši od Lamartina) Charles-Hubert Millevoye (Šarl-Iber Milvoá). Ta je že dvajset let pred Lamartinovo zelo, zelo podobno pesmijo Jesen napisal nadvse občuteno elegijo Padajoče listje. Tako bi prav lahko tudi on obveljal za začetnika francoske romantike. Toda to so mu preprečile neugodne okoliščine: še zmerom precej klasicistični okus tedanjega obdobja, tako imenovanega empira, dvajset let neprestanih revolucionarnih dogodkov in zatem napoleonskih vojn, uradni odpor do politično osovraženega angleškega vpliva in ne nazadnje pesniškova smrt leta 1816, ko je sicer lepi jetični mladenič, ki mu je njegova bolezen navdihnila njegovo najbolj znano pesem, padel s konja in za posledicami nesreče umrl.

Če pomislimo na neizmerno bogastvo francoske poezije in na iz tega izvirajočo neusmiljeno strogost francoskih literarnih zgodovinarjev, njegova poezija vendarle ni ostala povsem brez spomina. Za njim je v zavesti široke književne javnosti ostala njegova občutena pesniška zbirka Elegije iz leta 1811, od nje pa še posebej dve njegovi najbolj slavni pesmi, ki ju najdemo v domala vseh antologijah francoske poezije in ki sta tu prvič objavljene tudi v slovenskem prevodu.

Janez Menart

ZAPUŠČENO STANOVANJE

*Odšla je, joj, in za vse dni mogoče.
Odšla. Za njó mi duša joče
in kliče jo zaman nazaj srce.
Obískal bom vsaj kraj, ki je od nje blestel,
in v njenem stolu posedel
in z njo spet pokramljaj, brez nje.*

*Molče napótim se do hiše njene.
Potihoma ključ vrata mi odklene.
In vstopim... Ni je več. Stojim. In duša
mi prisluškuje in posluša,
da šum iz praznih sob zasliši.
Vse, kar je kdaj ljubila, je še v hiši.
Kazalcu ure, ki na loku dneva
stoji negiben, v prazen mir uklet,
ni mar teh hipcev, ki jih čas odšteva
od dobe mojih dni in let...
Tam v mračnem kotu harfa osamela
stoji prekrita, onemela -
njen spev ljubezni v večnost je izpet.
Okoli nje so sanje med zastóri
plesále svoj plahótni rej,
spomin večerni je še v pozni zóri
v spokojni sen tkal bajni lesk o njej.
In divan poln bleščečih zvezd
natkanih v Aziji bogati,
še zmerom hranil je prelest
dehtečih njenih kodrov zlatih.
Še gledam svečnik, ki ji pozno v noč
pod róko svetil je tedaj,
ko zapisála je nekoč:
"Vsa Tvoja zdaj in vekomaj..."
Besede sladke, ah, vas res ni več?
Je duši res ostal le še boleč
spomin na izgubljeni srečni raj?*

Ko je stekel, so se mu vsi spoštljivo umikali v živobarven špalir. Kajti v ponedeljek, ob polenajstih, je v tretjem nadstropju regijske bolnišnice vedno polno ljudi: medicinske sestre v modrem hitijo v vse smeri, izginjajo in se pojavljajo med vrati; snažilka v zelenem drsa za vozičkom, ki je naložen s čistili, krpami, posodami, metlo, nekaj časa tudi s pramenom sonca, ki se poigra na gladki ploskvi emajlirane posode in kot zajček odskoči snažilki v zdolgočasene oči; bolniki v spranih pižamah in haljah capljajo z zaskrbljenimi dušami na obrazih in v rokah nosijo papirje, plastične kozarčke z urinom ali kakšno drugo pomembnost, ki so jo dobili za enimi vrati in jo morajo oddati za drugimi; prileten zdravnik in mlada stažistka, oba v labodje belem, se ustavljata na vsakih nekaj korakov in mlada stažistka vsakokrat z naučenim zamahom glave vrže nagajiv slap las prek ramena; obiskovalci v prazničnih oblekah (mladi v kavbojkah, poslikanih majicah in adidaskah, starejši v spoštljivem dolgočasju) z očmi vohljajo po napisih na vratih, se ustavljajo, praskajo za ušesi, neprepičljivo trkajo in pritiskajo na kljuke, drugi hite proti izhodu.

Ko je stekel, so se mu vsi spoštljivo umikali v živobarven špalir, kot bi vnaprej vedeli za njegovo smer. Po hodniku je zavelo nekakšno nadzemeljsko vzdušje, prijazno, spodbudno, polno pričakovanja, podobno tistemu, ki ga prinese na stadion tekač z olimpijskim ognjem in se vsi za droben trenutek naelektrijo ter združijo k veliki daritvi.

Samo okno na koncu hodnika se je hreščeče uprlo.

Potem tišina. Popolna. Nobenega krika, nobenega udarca. Nič. Še misli ne. In če se na okenski polici ne bi posmehljivo lesketal stekleni drobir, bi bil špalir prepričan, da je tekač z ognjem planil naravnost v sonce. Ali da ga sploh ni bilo.

Paznika sta dala dogodku nov pomen, ko sta se malo kasneje sesula v paniko. Med iskanjem najkrajše poti sta se zaletavala v vse, kar se je zdelo manj stabilno od njune ihte, ki je zaradi uniform učinkovala uradno, čeprav je po vsej bolnišnici izdajalsko bevskała zgolj njuna skrb za lastno rit: "Kurba, sem ti rekel, da mu ne snemaj lisic!"

"Kurba, saj mu jih nisem! Uklenjen je skočil!"

"Kurba!"

"Kurba!"

"Pisalo je o nekakšnem nesrečnem spletu okoliščin," se je spominjal Blaž.

"Pisalo. Štiri dni je potem še visel na aparatih. Nisem ga šla pogledat. Morda... brez veze!"

Blaž je vseeno začutil, da Metka išče roko. Kot bi obstala na brvi, ker je neprevidno pogledala navzdol, čeprav je vedela, da to ni varno. Le nekateri znajo prepričati stopinjo, da ostane brv enako široka, če je tik nad gladino ali če je dvignjena visoko nad dnom brezna. Drugi raje ne pogledajo navzdol. Nikoli. Gledajo naprej, v točko na drugi strani, velikokrat izbrano naključno, v sili, ali pa so že prej vedeli zanje. Vsekakor pa jo zgrabijo z vsemi nagoni, kajti le tako lahko pridejo čez, le tako lahko zadušijo odmev stopinj tam spodaj in ne čutijo ledenega piša, ki se jim ob vsakem raztežaju zareže v mednožje. Da le pridejo čez! Potem imajo čas sebi in drugim osmišljati zgodbo in svojo vlogo v njej. Če je v prid, ji kaj dodajo ali odščipnejo. Naj-

odgovornejše pravzaprav postane vprašanje, kdo je postavil brv in zakaj tako visoko.

“Misliš, da bi lahko kaj storila?”

Blaž preprosto ni zmozel kaj pametnejšega, čeprav se je v takih zagatah verjetno res najbolje postaviti na praktična tla. Le kako bi lahko neka medicinska sestra, ki se je znašla v tistem trenutku na hodniku, ustavila samomorilca? In tudi, s kakšno pravico? Je človek morda bolan, če vidi okno na koncu hodnika kot edini izhod? Se je pač namenil! To je njegova pravica! In Marjan je imel celo srečo, da se mu je posrečilo, kajti če bi se za spoznanje močnejše odrinil ali če bi ga v oknu le malo obrnilo, bi padel v naročje zimzelenega pušpana, ki bi ga verjetno samo opraskalo, in vrag ve, če bi potem bil še pri volji, da bi tekel naprej, do druge možnosti. Tako pa se je pred pušpanom srečal s kraljevsko krono litoželezne ročne črpalke za vodo, ki menda stoji pod oknom samo še zaradi neprecenljive zgodovinske vrednosti. Takih, s kraljevsko krono na vrhu, ne vlivajo več. Če ne prej, je črpalka sedaj dobila zgodovinsko vrednost. Dokumentirano. Odkar stoji, ni bila tolikokrat omenjena, popisana in fotografirana. Lokalni časopis je celo s puščico označil mesto srečanja: ‘Litoželezna krona je bila usodna za kaznjenca.’

“Ne bi ga smela ogovoriti. Verjemite, niti opazila nisem, da spada k paznikoma. Od srca sem se razveselila znanega obraza, čeprav je bil grozno spremenjen. Toda spremenjenih obrazov sem v svojem poklicu tako vajena, da me ne zmedejo več. Njihovo govorico si sproti prevajam. Začudila pa sem se, ker je bil brez očal, kajti k Marjanovemu obrazu so že od prvih korakov spadala debela očala. Če so mu hoteli fantje nagajati, so mu jih preprosto sneli in imeli so slepo miš. Prepričana sem, da jih tisti dan namenoma ni nosil.”

“Noj, z glavo v pesku?”

“Zato ga ne bi smela ogovoriti. Zato!”

Tu je obstala, kot bi se ravnatežje spet našlo na robu brvi in nobene izkušnje, ki bi ji kot angel varuh usmerila naslednji korak, ni bilo.

“Ne domišljaj si! Marjan si je svoj tek izsanjal že prej. Če ne bi tekel po hodniku, bi tekel kje drugje. Bi tekel pod avto. Na kljuko v stranišču. S steklom v zapestje. Bi tekel, da bi ga dohiteli z naboji. Za tak tek se ljudje ne odločijo v enem samem trenutku. Morda jim je položen že v seme.”

Medtem ko je govoril, je Blaž začutil, da ni več tako prepričan. Vse skupaj je bolj zapleteno, kot se na prvi pogled kaže. Morda je bilo ravno srečanje z Metko odločilno, saj je Marjan, ujet sam vase, kot bolečina v zobu, potreboval samo še simbolično zunanjo potrditev v korist nameravanega početja. In kaj je lahko bolj prepričljivo kot nasmejan obraz uspešne sošolke, ki mu to hoče od blizu povedati, vprašati s širokim nasmehom: ‘Kako si kaj, kaj počneš, kje živiš?’ Vse v isti sapi. Vse v istem širokem nasmehu.

“Ni pa čudno,” je Metka le uspela priti na drugi breg, “ves svoj vek je bil nezaželen.”

“Ja. Še pred rojstvom.”

Vas je kar ozelenela takrat, ko je ugotovila, da Staretova nima vodenice, ženska je (jej, jej, jejhata, si lahko mislite, stara baba!) v blagoslovljenem stanju!

“Prekletem stanju!” je Staretova ihtavo popravljala besede in se trudila, da bi jih vgradila v drugačen pomen. “Prekletem, da veste! Od lastnega moža sem bila posiljena. Posiljena!”

Gmajna se je sesirila. Le kako lahko zakonski mož posili svojo ženo? so se rogali eni, nekateri resno spraševali. Spolnost je oženjenim vendar dolžnost! Takorekoč zapovedana. In ženska mora biti nonstop na razpolago, so prav tako porogljivo in tudi resno odgovarjali drugi. Kadar se dedcu zljubi, a ne? Ustavite se! so imeli tretji svoj prav, Starečka sama pripoveduje, da ga že devet let, odkar je rodila prvega otroka, ni pustila zraven. Je to normalno? Je normalno, so ponujali četrti, da sedaj s polno maternico razlaga, kako bo samo zato rodila, ker je kristjanka?

In je rodila. In je bil Marjan. In je bil Nezaželen.

Devet let starejši brat Ljubo je ostal še vedno edinec. Diplomiral je na učiteljski in postal pripravnik v domačem kraju. Za mentorico so mu dodelili Metkino mamo, kar se je kmalu obogatilo še z družinskim prijateljstvom. Metka sicer ni bila niti takrat niti kasneje prepričana o usodnosti te vloge v razpadu njihove družine. Bolj se je nagibala k temu, da je bila vloga vpeljana le kot stranska epizoda, kot mašilo med drugimi dogodki. Klasičen teater pač! Ni se obremenjevala s tem. Med samim potekom je bila še premlada za presojo, kasneje je uvidela njen nesmisel, kajti vsi akterji so igrali že v drugih predstavah, na drugih odrih. Tudi Ljubo.

“Je pa čudno,” je sedaj glasno pomislila Metka, “da smo se otroci že od samega začetka bali učitelja Ljubomira Stareta.”

“Butasto!” so takrat govorili učenci, “da ga mora ogovarjati s ‘tovariš učitelj’, saj mu je brat!”

“Kaj bo butasto,” so pohiteli drugi, “tudi Metka mora svojo mamo vikati.”

“To je drugače,” jih je trdilo nekaj, “mi tudi vikamo svoje starše.”

“To ni isto!”

“Nič ni isto!”

Potem sta se nekega ponedeljka, prekleti ponedeljki!, stepla pred tablo. Brata! Marjan je vso soboto in nedeljo garal kot črna živina pri izkopu temeljev za bratovo hišo. V ponedeljek je učitelj, brat Ljubomir, vprašal učenca, brata Marjana, po Ohmovem zakonu. Saj veste, tovariš učitelj, da se nisem imel časa učiti, je rekel učenec Marjan. Kaj to mene briga, je zarobantil učitelj Ljubomir. In takrat se je učencu Marjanu utrgalo:

“Ti nisi brat! Ti si prasica! Prasica! Prasica!”

Spoprijela sta se, razred pa je brez besed čakal na izhod.

Primer je razburkal zbornico, ki je na koncu odločila, da je v korist vseh, če učenca Marjana iz 7.a razreda prestavijo v 7.b razred, kjer bo imel drugega razrednika. “Sicer pa, dragi kolegi in kolegice, je to še en dokaz več, kako je lahko taka sorodstvena vez v pedagoški praksi huda obremenitev. Tako za pedagoga, kot za učenca.”

“Vseeno dovoli, tovariš ravnatelj,” je tedaj skočil učitelj glasbene-ga pouka Blaž, “da učitelju Ljubomiru naravnost povem, da je res velika prasica.”

“Tovariš Blaž, in če še kdo podobno misli, tega v zbornici ne do-
volim! Ne dovolim! Zadevo smo razčistili in zahtevam, da vse ostane tukaj. V zbornici! Osebna mnenja me ne brigajo. Premestitev učenca Marjana v paralelko bo tudi med učenci učinkovala pozitivno. Na koncu koncev ne moremo dovoliti, da bi učenci fizično obračunavali z učitelji. Kam pa pridemo!”

“Nikamor več,” ni odnehal Blaž. “Nikamor več ne pridemo, tovariš ravnatelj. Smo že tam! V pedagoški riti! S teboj na čelu, tovariš

ravnatelj! Ha, ha: učenca Marjana v paralelko! Se je vsem zmešalo?"

"Pa kaj bi ti pravzaprav rad?"

"Primer učitelja Ljubomira Stareta postavil pred disciplinsko, če se sam tega ne domišliš! To je tvoje delo, ne moje in ne te zbornice. Za to si plačan, ne pa, da prikrivaš svinjarije. In to je svinjarija! Kot je svinjarija..."

"Nehaj!"

"Spet je pijan!" je učitelj telovadbe spretno zalučal vrtavko po sredini mize. Začela je plesati od enega do drugega in vsi so čutili za kolektivno dolžnost, da so ji dodajali potrebno energijo, dokler ni pristala pred Blažem.

Vse bi mu lahko rekel, le tega ne! In ne on. In ne sedaj. Dvainsemdeseti dan se je iztekel zjutraj ob štirih, odkar je vлил vase zadnji sadjevec. Izlival ga je še. Iz jeter, iz pljuč, iz srca, iz udov, iz las, iz nohtov, iz korakov, gibov in misli. To je res, vendar uročenost, ki se je trdovratno oklepala sleherne molekule v telesu in se šele z encimi fizične volje dala speljati v odtočne kanale, ni bila več ugotovljiva z alkotestom, še manj z oceno telovadnega učitelja, ki so mu prometni miličniki pred štirimi dnevi zaradi pijanosti spet prepovedali vožnjo. Za svoj alkohol je Blaž vedel sam, je vedela žena Marija, so ga slutili njegovi otroci.

Blaž je vse presenetil z mirnostjo. Tudi sebe.

"Ravnatelj, moja prva pot od tu bo v zdravstveni dom, kjer si bom dal testirati kri. Na sodišču bom zahteval javno opravičilo. V Dolenjskem listu bo objavljeno! Pa nikar ne misli, da ne zmorem preboleti, če mi nek človeški zmazek podtika pijanost, samo izkoristil bom priložnost, da vendarle pride kaj na dan iz te zgledne in nagrajevane greznice. Plaketa občine za dosežke v vzgoji in izobraževanju! O, seveda! Drek na dnu prekatnice! Tercijalke, stopite v partijo! Partijci, pojdite k spovedi!"

Zaneslo ga je, vendar je bil učinek pretresljiv, ko je z roko izločil pobožnjakarici, ki sta skrivaj hodili k službi božji v ljubljansko stolnico, v upanju, da ju ne bo nihče prepoznal in potegnil po partijcih, ki so dali otroke na skrivaj krstiti. Roka je uživaško skakala od enega do drugega, kot bi vlekla palico po plotu in dražila pse za njim.

"Potrudil se bom tudi, da bo zgodba o dveh bratih objavljena. Če ne doma, jo bodo veseli zunaj. V Italiji, Avstriji, Argentini. Prav gotovo pa jo bodo dobili vsi forumi od tu do Ljubljane. In jutri, ravnateljček, ti prinesem svojo napisano odpoved."

Potem je vstal in zaprl vrata za seboj.

V hodniku je najprej pomislil, da se bo zgrudil. Glava ni več zmogla koncentracije in telo je sunkovito zahtevalo stabilizator. Noben delček ni bil več v svoji funkciji. Naslonil se je z glavo na zid in to je pomagalo. Preračunano hladna nosilnost betona se je začela pretakati vanj. Misli so se začele organizirati s pogledom naprej. Nekaj časa je tako slonel, ko je zaslišal iz zbornice žužnjanje in nato vse močnejši hrup. Vedel je, da je zbornica slekla spodnjice in se začela trebiti.

Pohitel je na zrak.

Žena ni rekla nič, ko ji je povedal, in večer se je razpletel v običajnem ritmu, morda celo bolj razigrano. Blažka je izsilila igrice 'Človek, ne jezi se' in potem vse jezila s svojimi prevelikimi skoki po krogih.

Prespal je na kavču. Ocenil je, da je tako najbolje. Vstal je zadnji, kar ni bilo nič nenavadnega, saj so imeli različne urnike. Natipkal je formalno odpoved, ki ni vsebovala nobenih vzrokov, zgolj to, da z

današnjim dnevom odpoveduje delovno razmerje. Zaklenil je vhodna vrata in razmišljeno, ne da bi se zavedal, pritisnil na gumb električnega zvonca. Ni se odprlo in nihče se ni oglasil, naj za trenutek počaka. Ko je potem zavijal mimo vrtca, kjer je Marija že dve uri opravljala svoje delo, se mu je zazdelo, da ga je poklicala. Obstal je in v enem oknu zagledal njeno roko. Počakal je. Mladostno je priplesala skozi masivna vrata in Blažu je prišla na misel sekvenca iz kdo ve katerega filma, kjer drobna baletka pleše pod mogočnim slavolokom zmage. Fantastičen prizor, pred katerim je še tako zakrknjen gledalec moral občutiti, da je tisti masivni monolit narejen samo zaradi nje. Zaradi drobne baletke v belem.

Marija? Joj, Marija ni bila v belem!

“Hotela sem ti povedati, da bomo že kako,” je rekla in ga stisnila za laket. Potem je odhitela nazaj. Masivni slavolok, ki je še vedno stal samo zaradi nje, se je zdel zdaj še večji in drobna baletka zato še bolj drobna.

In bila je v belem.

Blaža je stisnilo. Le kako ni takoj opazil? Je izgubil vero? Bo zvonjenje na vratih, ki jih je pred tem sam zaklenil, postalo način njegovega bivanja?

Ravnatelj ga je čakal in Blaž se je zmedel, ker se je znašel pred odločitvijo, ki je ni prej domislil: ali naj ga nagovori z imenom ali z uradnim nazivom. Naenkrat se mu je to zdelo strašansko pomembno, vsaj toliko kot oznaka na začetku skladbe, ki izvajalce usmeri v način izvajanja. Ni vseeno, ali je “*moderato cantabile*” ali “*rubato*”. Iste note dobijo drugačen karakter. Precej let sta si bila z ravnateljem dobra, nekaj časa celo na najboljši poti, da postaneta prijatelja. Potem so Blaža začela odbijati nekatera ravnanja. Ravnatelj je postal zato, ker je bil takrat, ko je šel prejšnji v pokoj, poleg Blaža edini moški v kolektivu. Blaž mu ni bil konkurent. Take perspektive si sam celo v najbolj paradni različici ni mogel niti hotel predstavljati. Tudi žena Marija, ki je sicer znala (in morala) načrtovati skozi ekonomska očala (če ugled zanemarimo), ga ni nikoli k temu spodbujala. Blaž preprosto ni bil rojen za kaj takega. Za vodenje ni dovolj, da znaš projicirati posledice odločitev in potem izbrati najboljšo, potreben je tudi smisel za ustvarjanje vzdušja, za vzdrževanje ravnotežja v odnosih in pogum. Vse razen poguma (in s partijsko knjižico potrjenih moralno političnih kvalitiet, za kar pa ni potrebno kakšnih večjih talentov), je Blaž imel. V to je bil prepričan, ne zgolj zaradi tega, ker so ga včasih zalotili v vlogi po bitki pametnega generala, tudi zato, ker se je marsikatera njegova pobuda, ki je niso sprejeli, kasneje izkazala za dobro. Verjetno se je ravnatelj tega spomnil, ko se ni in ni mogel sprijazniti, da je popolnoma nesposoben za vodilnega ovna z zvonce, in ko so mu to že skoraj javno začeli servirati v več ali manj začinjenih zvarkih. Sekretar na partijskem komiteju ga je zelo odkrito opozoril, kako je potrebnih že preveč psov, da trop držijo skupaj. Ne bodo ga več podpirali! Posebno kritično zanj je postalo, ko sta, drug za drugim, prišla v kolektiv še dva moška, učitelj telovadbe Željko in učitelj Ljubomir. V zelo kratkem času sta vpeljala v zbornico bananine olupke kot tehniko komuniciranja. Vsa stvar je bila zelo preprosta in je temeljila na najbolj enostavnem vljudnostnem opozarjanju: če boš stopil sem, ti bom podstavil olupek!

Ali je nuja, ki je ravnatelja prisilila v trdnjše stike z učiteljem glasbe, imela že v semenu vgrajeno poštevanko, je nepomembno.

Blaža je na to opozorila Marija, ko se je neke noči okajeno prismejal domov.

“Ta moj ravnatelj je popoln butec.”

“Butec si ti!”

“Tudi, tudi,” se ni dal zmesi Blaž, “ampak jaz nisem ravnatelj! Jaz sem navaden učitelj glasbenega pouka in, če je verjeti papirjem z zborovskih tekmovalj, tudi uspešen zborovodja. Skoraj umetnik! Pa kaj, skoraj? Jaz sem umetnik! Reprodukivni umetnik. Kaj bi skladatelj brez nas? Sploh jih ne bi bilo, ostali bi v arhivih. Pri glasbi ni tako kot pri literatih ali slikarjih. Ti znesejo skupaj, kar pač znesejo, potem pa se konzument, se lepo sliši, a ne: konzument... kaj sem hotel?... ja, potem pa se konzument sam jebe, pardon, ‘V prisotnosti dam govori spodobno!’ potem pa konzument sam konzumira, kakor ve in zna. Brez vsakega posrednika. Pri glasbi smo obsojeni na posredništvo, na sožitje. Proizvajalci in reprodukivci. Kot lišaji! Alga proizvaja hrano, gliva pa skrbi za razmnoževanje. Skratka, draga Marija, kaj lahko zaključiva iz tega? Dragi Marija, iz tega lahko zaključiva, da je glasbena umetnost lišaj.”

“Spravi se spat,” je nagovarjala Marija, kajti vedela je, kam vodi tako razpredanje.

“Ljuba Marija, ali nisi vesela, ker imaš glivo za moža? Seveda si. Sicer pa si ne moreš pomagati, ker ste Marije obsojene na umetnike. Zajebal vas je, pardon, ‘V prisotnosti dam govori spodobno!’ Marije ste obsojene na umetnike od svetega Jožefa sem. Ali veš, da je bil sveti Jožef tudi umetnik? Kipar. Začetnik naive, to se ve, saj sveti Jožef ni imel akademije! Razumeš? Se pravi, da je bil lahko tudi butec. In kaj lahko zaključiva iz tega, draga moja Marija? Da je umetnik lahko tudi butec! Še več, umetnik ima pravico biti butec! Torej si jaz, reprodukivni umetnik, lahko privoščim, da sem butec, ne more pa si tega privoščiti ravnatelj šole, kajti ni in ne bo nikoli umetnik, saj ravnatelj šole je človek, ki poklic učitelja reproducira kot diagnozo, kar pa seveda ni umetniško dejanje, temveč patološko stanje duha.”

“Spat se spravi, umetnik! Do pouka se boš komaj streznil. Tvoj ravnatelj je šel verjetno spet trezen domov!”

To, da je šel ravnatelj spet trezen domov, je dalo potem Blažu misliti. Najprej je ugotovil, da je ravnatelj vedno spil le tri kozarce. Verjetno zato, ker je bil voznik. Vendar se s tem ni pomiril, nekaj ga je dražilo. Razčlenjeval je njune zidaniške pogovore (kajti vedno ga je povabil v zidanico: ‘Blaž, če se ti ljubi, sod bi mi pomagal premakniti pa kakšno bova rekla!’), jih povezoval z dogajanjem, prilegal in, kot cigan po smetišču, brskal za posledicami. Ima Marija prav? Morda ravnatelj res skuša obdržati vajeti z njegovo pomočjo?

Naslednje povabilo je odklonil. Grobo. Netaktno.

Potem so se ravnatelju zavozlala čreva. Dobesedno. ‘Kako simbolično!’ je takrat Blaž literarno izjavil pred ženo, da ga je postalo v hipu sram. Kar ušlo mu je. Brez vsake privoščljivosti. Človek je vendar na smrt bolan in to ne gre mešati z odnosi v kolektivu!

Bolezen se je tako zakomplicirala, da je moral petkrat pod nož in je vmes že zakrožilo, da je podlegel.

Kolektiv je zvilo. Sentimentalno. Človeško. Enkrat tedensko so organizirali obiske. Lepo po seznamu in s šolskim kombijem. Na romanje k bolnemu tovarišu ravnatelju so popeljali tudi otroke. Obred je bil skrbno, s pedagoško preračunljivostjo oblikovan. Le najboljšega učenca iz vsakega razreda je doletela ta čast. Vsak je prinesel vrtnico

v imenu svojega razreda in v bolnišnici, pred posteljo bolnega tovariša ravnatelja, so strnili rože v šopek: vsi želimo, da bi čimprej ozdraveli. Ganljivo, kot baklje v državnem grbu, da so se vsem zasolzile oči. Solzile so se še potem, ko so za širše občinstvo že petič ali desetič obnavljali predstavo.

Blaž ni hotel na seznam. Obiskal ga je sam.

“Zdravo!”

“Tebe sem pa res vesel.”

“Zdelo se mi je, da ti moram nekaj povedati.”

“Ne stoj, no, kot kak ravnatelj! Pri mizi boš našel stol.”

Potem sta kramljala. Lahkotno. O tem, kako napreduje zbor s programom za radijsko snemanje, o tem, kako bi bilo krasno, če bi se Blaž odločil za nadaljnji študij, saj je škoda zanemariti tak talent; pa o natakariči Branki, ki menda vrti pol občinske vodilne strukture, posebno še sekretarja Žebreta, pa o elektriki, ki se je podražila, pa o vremenu.

“Zdaj imaš priložnost, da se rešiš ravnateljstva.”

Tu in tako sta se razšla.

V času njegove polletne odsotnosti so bili posli ravnateljavanja zaupani šolski psihologinji, ženski z razkuhanimi možgani. Če je ravnatelj sam kaj vplival na izbiro, tega Blaž ni vedel, si boljšega ne bi mogel domisliti. Potrdila se je ljudska, da ni nikoli tako slabo, da ne bi moglo biti še slabše. Bilo je slabše. Tako sta bolezen in vršilka dolžnosti ravnatelja zanj nabirali točke boljše, kot bi jih zmogel sam. Ko se je vrnil, ga je kolektiv sprejel kot mesijo. Oddahnila sta se celo telovadnik Željko in učitelj Ljubomir, čeprav sta ves čas z lahkoto vzdrževala banana tehniko komuniciranja. Spletkarska domiselnost začasne ravnateljice ju je vseeno spravljala ob živce. Bila je spretnjša.

Kot črna ovca se je izven kroga znašel samo učitelj glasbenega pouka. Nekako tako se je tudi počutil, ko je sedaj v ravnateljevi pisarni stal pred zadrego, kako naj ga titulira. Rešil ga je sam ravnatelj.

“Takole, tovariš Blaž. Preden urediva formalnosti okrog tvoje odstopne izjave, preberi zapisnik z včerajšnje učiteljske konference.”

Blaž je vzel knjigo zapisnikov in na hitro preletel vsebino. Nato se je vrnil na začetek in bral od stavka do stavka. Nobenega o tem, da je učitelj glasbenega pouka protestiral zaradi odločitve učiteljskega zbora, da učenca Marjana, ki je fizično napadel učitelja, prestavijo v paralelko. Nič o tem, da je predlagal, naj učitelja Ljubomira postavijo pred disciplinsko komisijo. Nič o njegovih obtožbah v zvezi s prikrivanjem raznih nepedagoških izpadov učiteljev. Celó nič o njegovi izjavi o prekinitvi delovnega razmerja. Bilo pa je zapisano, da je bil tovariš učitelj glasbenega pouka spet pod močnim vplivom alkohola, kar se mu v zadnjih dveh letih, žal, vse prepogosto dogaja. Zato mu učiteljski zbor predlaga zdravljenje v ustrezni ustanovi. Pod zapisnikom se bili podpisani vsi, v običajnem redu, od 1.a razreda do 8.b.

Blaž je začutil potrebo, da bi zdivjal na hodnik in glavo naslonil na betonski zid. Počasi je prihajal k sebi. ‘Bomo že kako!’ je rekla drobna baletka v belem, preden je izginila skozi monolitni slavolok, ki je bil zgrajen samo zaradi nje. Tega se je oprijel in naenkrat se je počutil varnega.

“Ta zapisnik je ena sama podla laž.”

“Vem,” je rekel ravnatelj in nekaj iskal po predalu.

“Če misliš, da bom podpisal, se hudičevo motiš!”

“Ne mislim. En podpis gor ali dol. Gre za druge stvari. Vendar ni pomembno. Urediva, kar morava! To, kar ti bom sedaj povedal, je samo nasvet, ki ga lahko sprejmeš ali ne.”

Ravnatelj je nekaj časa čakal, kot bi urejeval misli ali pa jemal zalet pred odločilnim naskokom.

“Tvoje odpovedi ne bom uradno registriral. Tudi sicer je v tem času brezpredmetna, ker, kot sam veš, učitelji lahko samo v izrednih primerih sredi šolskega leta zapustijo šolo, in mi torej zakon prepoveduje, da bi prošnjo sprejel, čeprav bi jo rad. Lahko se sicer odločiš in napišeš prošnjo, v kateri boš navedel tako tehtne vzroke, da bodo prepričali. Seveda, ne tistih, ki jih ni v zapisniku. Teh preprosto ni!”

Ravnatelj je spet vzel zalet. Še naprej je nekaj vztrajno iskal po predalu in Blaž mu je že hotel oponesti, da mora biti stvar prekleto majhna, da se lahko izgubi v tako majhnem predalu, razen če ne išče svoje vesti. Premislil se je. Kar naj še naprej skriva po predalu svoj pogled! Morda pa ima na kakem listu napisan scenarij njunega srečanja in se boji, da bi kaj preskočil ali pozabil. Kar je res, je res: vodi ga zelo profesionalno. Veliko bolj kot učiteljsko konferenco!

“Lahko tudi nehaš hoditi v službo. To možnost imaš. Po treh zaporednih dneh neopravičene odsotnosti bo disciplinska komisija predlagala ukrep prenehanja delovnega razmerja. To lahko. Pred to možnostjo pa bi se na tvojem mestu vendarle vprašal, kdo te bo potem s takimi priporočili sprejel v službo. In če dovoliš, ti predlagam naslednji scenarij: do konca šolskega leta poučuj in išči službo, potem bomo sporazumno prekinili delovno razmerje. Ja, še to, tvojo odpoved bom za vsak primer shranil. Uporabil jo bom, če bi se slučajno premislil. Verjemi, da po tistem včeraj nihče noče več sodelovati s teboj.”

Blaž ni vzdržal, čeprav ni bilo več nobene napetosti v njem, želel se je le prepričati:

“Kako moreš biti tak svinjak?!”

“Lahko, tovariš Blaž, lahko! In tudi ravnateljskega mesta ne bom pustil.”

Blaž je bil že med vrati, ko je zaklical za njim:

“Še nekaj! Če si slučajno sinoči dal kri za alkoholni test, kar pa dvomim, ker si navadna reva, ga shrani za spomin. Tudi to je, seveda, samo nasvet.”

Film se je potem odvijal po ravnateljevem scenariju. Tudi Marija je rekla, da je to res najboljše.

Opazil pa je, Blaž, da je bil kolektiv vseeno precej vznemirjen. Že to ni bilo normalno, da so se začeli vsi tako prekleto truditi okoli otrok. Morali so jih dobiti nazaj, na svojo stran. Pretep med bratoma se je s koraki 7.a raznesel po vsej šoli, po vasi in ven. Nastalo stanje je bilo treba nekako ublažiti, zaviti v rožnate papirčke in postaviti na stojnice, kjer ljudje ne sprašujejo več toliko o vsebini. Na koncu koncev, so začeli govoriti ljudje, je to družinska zadeva! Bodo že uredili. Drugače bi bilo, če bi mojega nabutal. Takrat bi mu že pokazal hudiča!

Marjan je po osemletki nadaljeval v srednji gostinski šoli in se zaposlil kot natak. Po nekaj letih se je znašel za rešetkami, ker je zakvartal enodnevni iztržek. Pol leta so mu prisodili.

V zaporu se je navadil gledati v tla. Pogleda potem ni več dvignil. Tudi takrat ne, ko je prišel ven in se je ulegel pod steklenico. In tudi ne, ko so ga četrtič obsodili. V eni uri je vlomil v pet zidanic in v

vseh izpustil vino iz sodov. Kdo ve zakaj? Potem je zaspal s cigareto. Vnela se je krama, zadnji hip so ga rešili iz plamenov.

Blaž se je spomnil, kako je v poročilu s sojenja pokrajinski tednik zapisal, da obdolženec ni ničesar zanikal niti se ni kako drugače branil. Ves čas je molčal, le nekajkrat je nespretno poizkušal zaigrati neprištevnost, ko je sodnika vprašal, če mu slučajno lahko pove, kdo je napisal "Eine kleine Nachtmusic"? Misli sicer, da je bil to Mozart, ni pa popolnoma prepričan.

Njegovi sorodniki, ki jih je sodišče tudi povabilo k razpravi, so bili ogorčeni.

"Tovariš sodnik," je protestiral učitelj Ljubomir, "obdolženec je dovolj star, da samostojno odgovarja pred zakonom. Mislim tudi, da je popolnoma prišteven. Če bi mene poslušal, ko je bil še čas, ne bi tako globoko zabredel."

"Marjan, kaj smo ti storili, da nam tako vračaš?" je kar tam, pred vsemi sodniki, zajokal oče.

"Vse, oče. Vse!"

"Obdolženi, ali lahko to malo podrobneje razložite?" je bil pripravljen sodnik, vendar se je Marjan takoj spet vrnil k Mozartu.

Dobil je deset let. Pravzaprav malo za povratnika, so nekateri komentirali, sodnik mu je bil preveč naklonjen! Drugi, predvsem tisti iz vasi, pa so menili, da bi morali zapreti njegovo mater in brata, če bi bilo kaj pravice na tem svetu.

"Nisem imela moči, da bi šla za pogrebom," je priznala Metka. "Lahko je reči, da bi se to vseeno zgodilo, tudi če bi bila takrat v nekem drugem hodniku. Verjetno. Sprejemljivo. Vendar sem bila tam, vendar sem ga ogovorila, vendar se je potem zgodilo. Pred mojimi očmi. Slika se je zarisala, in čeprav jo zradiraš, ostane sled v strukturi. Vaščani, najmanj enega srečam na teden, so mi potem povedali, da takega pogreba že dolgo ni bilo. Organizirali so ga sošolci. Vse je bilo v belem: krsta, cvetje, trakovi na vencih in na rokavih pogrebcev. Imeli so bele srajce in sošolke so bile oblečene v bele bluže. Kot bi padel sneg. V črno je bila oblečena le pokojnikova mati in brat Ljubomir je nosil črno kravato.

Očeta ni bilo za pogrebom.

Občemela sta v razi. Marjanova sošolka Metka in njun razrednik Blaž.

Razrednik Blaž je zamolčal, da je bil na pogrebu. Zase se je spomnil, da je Ljubomir res nosil črno samoveznico, ni pa se mogel spomniti, kako je bila oblečena mati. Verjetno v črno, saj je tak običaj.

Sošolka Metka je zamolčala, da sta z Marjanom eno leto, od pretepa v razredu do konca zadnjih osnovnošolskih počitnic, hodila skupaj. Ptička brez gnezda. Drug drugemu sta podarila nedolžnost.

V polmraku sobe je nekdo zakašljaj in vrnil času čas.

"Še malo pa bi pozabila, da sem v službi!"

Hotela je pogledati na uro in šele tedaj opazila, da ji roka počiva pod dlanjo njenega nekdanjega učitelja Blaža. Počasi, kot bi se bala pretrgati ujeto vez, jo je začela izvlačiti, vendar se je učiteljeva dlan stisnila in jo še za trenutek zadržala.

"Metka, mislim, da je bila za vse to edina prava rešitev."

"Res tako mislite?"

Trije so bili. Sedeli so na klopi in niso vedeli, da jih skrito opazujem. Prvi je bil rumen kot sonce. Predvsem v glavo. Najbrž prebarvan. No, skoraj zagotovo. Imel je kratko usnjeno jakno in pisane hlače na gumbе. V rokah je vrtel neko reč, ki je nisem dobro videla. Na obrazu mu je igral nasmešek blazneža, ki venomer nekaj tuhta. Mogoče o tem, kako bi ubil starca, pri katerem si je našel začasno pribežališče.

Drugi je bil zelen kot kača. Imel je rjave lase, zelo redke, na sencih se mu je že začela delati pleša. Bila je sicer majhna, a dovolj velika, da si je zaradi nje delal hude skrbi. Bil je nadelan. Njegove izbuljene oči in rahlo pordela lica so mi dala vedeti, da je prikriti pijanec. Vem, da je nekje v rdeči usnjeni torbi, naslonjeni na kolke, počivala njegova stalna spremljevalka: mala steklenica, napolnjena z žganjem iz domačih logov. Nosil jo je v službo, v pisarno in jo puščal v predalu, zaklenjeno in varno. Tisti trenutek kar nisem vedela, kam bi s tem spoznanjem, zato sem ga odrinila in se usmerila na tretjega.

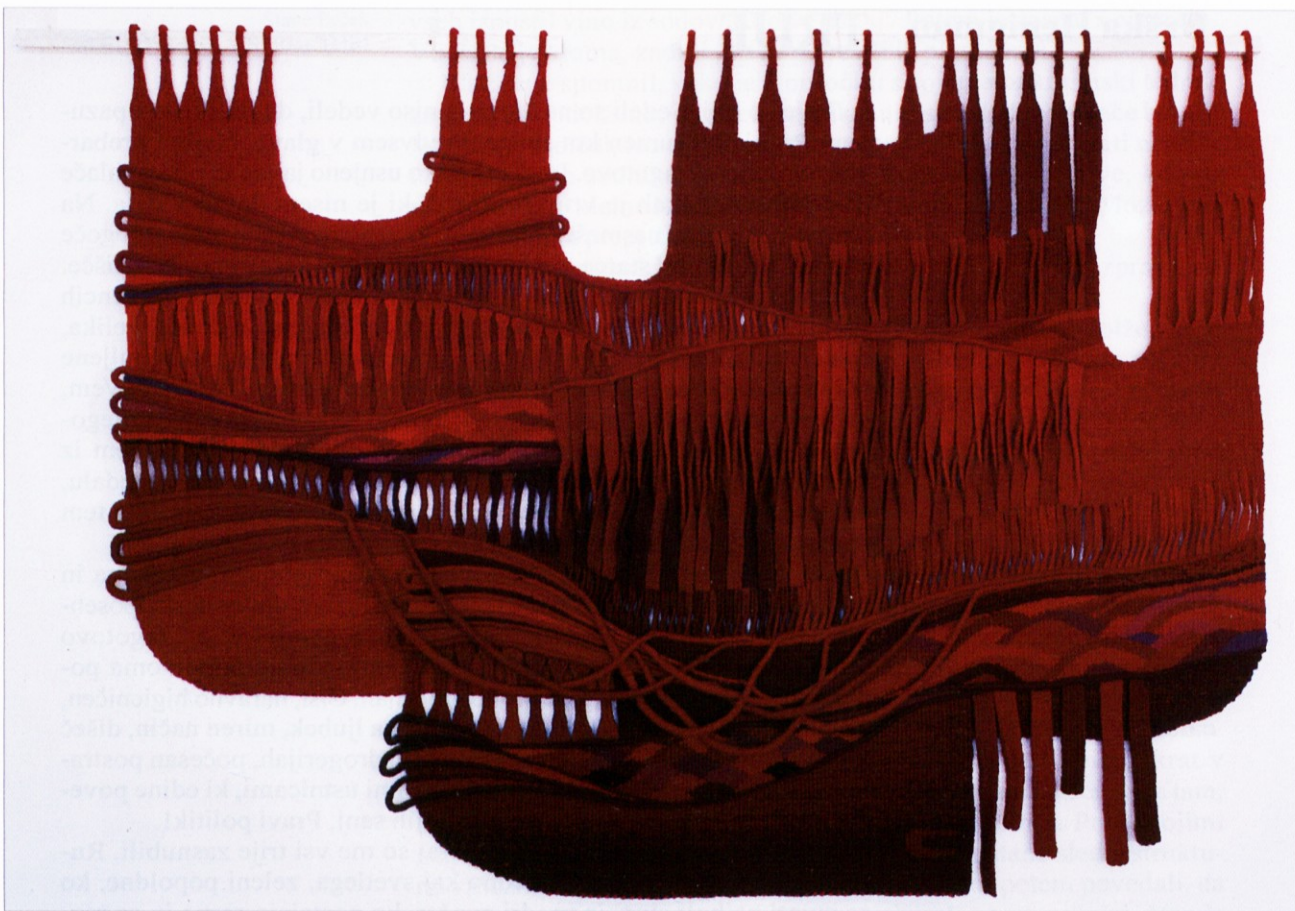
Bil je moder kot morje. Na videz nekaj posebnega, gladkega in mirnega. A znotraj... kdo ve! Mogoče burni razpravljalec norih, posebnih idej, mogoče homoseksualec, mogoče genijalec, a zagotovo človek, ki se je v določenem življenjskem obdobju popolnoma podredil družbenim normam in postal modrijan. Čist, naravno higieničen, preprost in ravno prav poneumljen, pust na ljubek, miren način, dišeč po cenenih parfumi, ki jih dobiš v malih drogerijah, počesan postrani in tako natančno, da zabolj; s stisnjenimi ustnicami, ki edine povedo, kaj čuti. Ta je bil zadnji moški mojih sanj. Pravi politik!

Še to bi vam rada povedala: Včeraj so me vsi trije zasnovali. Rumeni zjutraj, ko pričakuješ vedno kaj svetlega, zeleni popoldne, ko so stvari najbolj sive, in modri zvečer, ko postajajo resne in se razvlečejo v noč. In ne vem, kaj naj jim odgovorim. Rekla sem, da bom razmislila, a v resnici sem se hotela izogniti odgovoru.

Šla bom študirat matematiko. Naredila bom magistrir in se izpopolnila. Imela bom dobro službo in dober položaj. Ne bom več potrebovala nikogar! Samostojna bom in emancipirana in neodvisna. Postala bom moški! In to bo moj odgovor!

Lucijan Reščič. OBJOKOVANJE, svinčnik, 1974

Cvetka Miloš: V RDEČEM, 1988, volna, 175 x 230, zasebna last, Brežice

Emil Cesar

PESNIK IVAN ROB V PARTIZANIH IN NJEGOVA SMRT

1 Pri pisanju sem uporabil pričevanja profesorja Franceta Brenka, akademi-ka dr. Emilijana Cevca, Marije Čer-ničeve, režiserja Jožeta Galeta, župni-ka Bogomira Hrena, Emila Jagra, Du-šana Jenka, Marjole Kobalove, Ignaca Koprivca, Zdenke Kozvaljeve, Mari-je Mlakarjeve, Jožeta Pence-Dečka, Janeza Perovška-Pelka, Frančka Sa-jeta, Sergeja Vošnjaka in Krajevnega združenja ZB NOV Struge. Vsem se za njihovo sodelovanje zahvaljujem. Zavedam se, da bi bila brez njih Robo-va podoba osiromašena.

2 Pisna izjava profesorja Franceta Brenka, 11. maja 1980.

3 Pisna izjava Slavka Rupla, p.p. 14. novembra 1998.

3a Pisna izjava dr. Svetozarja Frantar-ja, 1. februarja 1999.

4 Slavko Rupel, o. vir.

4a Viktor Smolej, Ivan Rob, Izbrano delo, str. 71.

5 Ustna izjava Dušana Jenka, 28. okto-bra 1998.

6 Pisna izjava Dušana Jenka, 30. okto-bra 1998.

7 Ustna izjava Dušana Jenka, 9. no-vembra 1998.

Pesnik Ivan Rob je bil nemirne narave, bil je kritično razmišljujo-ča in v svojem času izvirna osebnost, ki je razgibala že tako razgiban kulturni prostor. Zlasti so ga poznali mladi intelektualci pred drugo svetovno vojno.¹ Njegovo delo je zaradi kritičnosti želo splošno odo-bravanje in odziv. Profesor France Brenk je pripovedoval, da so njegove "paradoksalne stihe... znali na pamet" in da niso nikoli rekli "dober dan", temveč so se "pozdravljali z zadnjim njegovim humor-nim domislekom".² Slavko Rupel pa pripoveduje o njem: "... Sestra je bila slavistka in sta se z Robom poznala iz slavističnega seminarja. Doma je večkrat pripovedovala o njem, o njegovem zabavnem govor-jenju v seminarju, pa tudi o tem, kakšen revež je..."³ Spominjajo se ga številni sodobniki. Njegovo Izbrano delo s študijo je pripravil profe-sor Viktor Smolej.

Spominja se ga tudi njegov sošolec na klasični gimnaziji v Ljubljani, dr. Svetozar Frantar. O njem pripoveduje: "Čeprav je živel v skrajno tesnih razmerah, je bil vedno vesel in šaljiv."^{3a}

Po pričevanju sodobnikov je bilo njegovo življenje zelo težko. Upravičeno pa lahko trdimo, da je prav gozdovništvo prispevalo k njegovi mladostni brezskrbnosti. To je bilo najlepše obdobje njegovega življenja. Tudi fotografije govorijo za to. Kažejo ga kot osrednjo nudžabno osebnost, ki je znala zabavati tudi druge. To je bila njegova značajska lastnost. Rupel pripoveduje: "...Dvakrat ali trikrat smo se mladi strnili okoli Roba na cesti. Vedno je imel v rokah zvezek ali mapo, vedno je kaj zanimivega pripovedoval in nas pritegnil."⁴

Gozdovniki so z zanimanjem spremljali njegovo literarno delo in ga cenili kot pisatelja. Dokaz, kaj mu je pomenilo gozdovništvo v tem času, je njegovo gozdovniško ime Skalni tabor,^{4a} vezano z oprav-ljanjem izpitov iz nekaterih veščin. – V Ljubljani so se sestajali v Križevniški ulici, močna poživitev srečanj pa so bili izleti v Iški Vint-gar, kjer so v letih 1939 in 1940 postavili brunarico. Koča je zlasti ob nedeljah imela veliko obiskovalcev, Dušan Jenko pripoveduje, da jo je obiskalo do trideset članov, še več pa med počitnicami, ko so pri koči postavili tudi šotore.⁵ – Leta 1938 se je Rob spoprijateljil z Du-šanom Jenkom, doma iz Trnovega, zbližala ju je ljubezen do narave. Prijateljske stike z njim je Rob ohranil tudi med okupacijo. Ker je imel Jenko šotor, sta poslej ostajala v Iškem Vintgarju tudi čez teden.⁶ Tja so ponavadi pešačili, najpogosteje čez Mateno, s tem so se ognili ovinka čez Ig.⁷ Jenko pripoveduje, da sta živela od tega, kar so pred odhodom v Ljubljano pustili obiskovalci, drugo sta si kupila, preživljala pa ju je tudi Robova iznajdljivost; kuhala sta naravne čaje,

Maturanti klasične gimnazije v Ljubljani junija 1929. Tretji v prvi vrsti od desne proti levi Ivan Rob.

Po maturi pri Čadu. Ivan Rob sedi na skrajni desni. (Fotografija je last dr. Svetozarja Frantarja)

Ivan Rob kot gozdovnik v Iškem vintgarju 1940. leta. Za njim gozdovnik Badjura

Pri kuhanju kosila. Na levi Ivan Rob, za njim Dušan Jenko. (Fotografija je last Dušana Jenka)

8 Ustna izjava Dušana Jenka, 28. oktobra 1998.

9 Pisna izjava Dušana Jenka, 30. oktobra 1998.

9a Viktor Smolej, o. d., str. 71.

9b Marjan Keršič-Belač, Ob razpravi o spravi, rokopis.

9c Bogo Flander, V borbi za svobodo; Emil Cesar, Beseda o pisatelju, str. 8.

9d Viktor Smolej, o. d., str. 71.

10 Emil Cesar, Slovenska kultura med okupacijo in narodnoosvobodilnem bojem, str. 76.

nabirala gobe in gozdne sadeže ter sladke koreninice. Družila pa ju je tudi lovska strast. Nekoč sta z lokom uplenila celo srnjaka.⁸ – Stik z gozdozniki je vzpostavil Rob tudi po okupaciji, po begu iz Maribora aprila 1941, kjer je sodeloval pri Podkrajškovem Totem listu. Po prihodu v Ljubljano je zaradi varnosti neprijavljeno živel pri družini novinarja in kulturnega delavca Franca Terseglava. – Jenko se spominja tudi njunega zadnjega obiska v Iškem Vintgarju, o tem pripoveduje: “Ravno ko sva pripravljala ogenj, da si nekaj skuha, je pritekla k nama dekle objokanih oči in nama povedala, da gredo po dolini Iške proti nama Italijani. Dejala je: Bežita! Italijani gredo!”⁹ Dekleta nista poznala, potem je zbežala. Pripoved zaključuje: “Pospravila sva svoje borno imetje in šotor ter krenila peš proti Iški in v Ljubljano.” Italijani so kočo požgali, Rob se v Iško poslej ni več vrnil. – Viktor Smolej navaja, da so Italijani kočo požgali 17. septembra 1941.^{9a} Tudi akademski kipar Marjan Keršič – Belač pripoveduje, da je jeseni “pridrvela v dolino italijanska soldateska in požgala vse kočje gozdoznikov do planinskega društva”.^{9b}

Upravičeno je vprašanje, kaj bi se zgodilo z Robom in Jenkom, če bi ju Italijani dobili.

V zvezi z gozdozniki je tudi dogodek, o katerem pripoveduje Keršič: V poletnih mesecih 1941 sta hodila s pisateljem Bogom Flandrom v Iški Vintgar. Tako sta nekoč na velikem turncu v stometrski steni Borovljaka izobesila prepovedano slovensko zastavo, jo pritrdila na drog in jo zavarovala z žico. Ker sta postavila zastavo v bližini gozdozniške kočje, so njeni prebivalci, znani antirasisti, negodovali. To bi lahko v taborišče pripeljalo Italijane.^{9c} – Smolej navaja, da so v kočjo v teh dneh zahajali akademski kipar Nikolaj Pirnat s sinom Janezom, pisatelj Tone Čufar, brata akademska slikarja Nande in Drago Vidmar, Milan Majcen in drugi.^{9d}

Dogodki so se potem v t. i. Ljubljanski pokrajini prehitevali. Rob je morebiti Jenka obiskal še enkrat na njegovem domu. Leta 1942 so Jenka, čeprav je bil še dijak, v množičnih racijah v Ljubljani odgnali v Gonars. Neodgovorjeno ostaja vprašanje, kako se je Rob izognil racijam. Najverjetneje se je pred njimi skril.

Roba je okupacija zelo prizadela. Zavedal se je, kaj prinaša do tedaj svobodnemu narodu. Zato je bil že od vsega začetka proti njej. Pisatelj Ignac Koprivec mi je z nasmehom pripovedoval – morebiti je imel ob tem v mislih eno od izvirnih Robovih domislic – da sta poleti 1941 objavila v dnevniku Jutro ironični oglas, da iščeta kulturna delavca priložnostno zaposlitev pri košnji trave. To je bila ena izmed prvih oblik kulturnega odpora na Slovenskem. Oglas kaže prikrit odpor, podcenjevanje italijanske okupacije in njene fašistične družbene ureditve. Napisala sta ga z namenom, da opozorita slovensko javnost na pravo, resnično podobo t. i. “novega reda”, ki ga je na vsa usta radodarno razglašala fašistična propaganda, in na življenjsko brezizhodnost.¹⁰ Pozneje pa se je zaradi varnosti odločil za odhod v partizane. – Datum 8. julij, ki ga navaja ob zajetju Rob, ni točen. Po pripovedovanju Emila Jagra sta se srečala v taborišču v Podmolniku z Dragom Blančem in Marjanom Kovičem, ki sta se prej srečala z Vladimirjem Pavšičem – Matejem Borom, katerega pa Jager ne omenja, ker ga nista več videla. Po zapisu Edvarda Kocbeka v Tovarišiji (str. 57, 58) je prispel Bor 23. julija na Novi Breg, za njim pa Blanč in Kovič. Še pozneje sta prispela Rob in Jager. Zato bi sklepali, da se je Rob priključil partizanom sicer neznanega datuma, vendar v sredini meseca

11 Predlagala je tudi konkretne ljudi. Na osvobojeno ozemlje so tedaj prvič povabili Otona Župančiča in dr. Lojza Kraigherja z utemeljitvijo, da je med hrvaškimi partizani že Vladimir Nazor, ki živi v takih pogojih, da lahko literarno dela.

12 Emil Cesar, o. d., str. 31, 305, 306.

13 Viktor Smolej, Ivan Rob, Izbrano delo, str. 83.

julija 1942. Bolj verjetno pa je 8. julij datum njegovega prihoda v Agitteater.

Drugi vzrok, ki ga je pripeljal v partizanske vrste, je bil poklicen in ga delno poznamo. Je v zvezi z nastankom poznejše poklicne gledališke ustanove, o čemer govori Edvard Kocbek v *Tovarišiji* (dnevniški zapis 23. julija 1942). Kot sporoča, naj bi na željo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte začeli za potrebe igralskih družin načrtno pisati gledališke igre in skeče. Inštitucija, ki naj bi načrtno opravljala to poslanstvo, naj bi se imenovala Agitteater. Sklep pa je bil težko izvedljiv, težave so bile s kadri, s katerimi partizani niso razpolagali v zadostnem številu. Dobili bi jih lahko le v Ljubljani, kjer je delovala močna ilegalna kulturniška organizacija, vključena v Osvobodilno fronto. Zahtevo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte je moral izpeljati pisatelj Ignac Koprivec, sekretar omenjene organizacije, sporočila pa mu jo je Mira Svetina-Vlasta.¹¹ Žal so se z italijansko ofenzivo 1942. leta pogoji spremenili, zaradi česar so morali odhod gledaliških igralcev prostovoljcev iz Ljubljane začasno preložiti.¹² – Kazalo bi, da je bil Rob v odhod prisiljen. Bil je emigrant, ki je pobegnil v Ljubljano, zaradi česar se je počutil nelagodno. Pred italijansko oblastjo je bil kot človek in pisatelj svobodomislec, kar ni ostalo neznano. Viktor Smolej pa navaja, da so Robovo ime italijanske oblasti v Ljubljani vnesle v seznam oseb, ki jih je treba zaradi sodelovanja z narodnoosvobodilnim bojem zapreti. Seznam je nastal 12. avgusta 1942.¹³

Kljub temu pa je prišlo v partizane nekaj prostovoljcev z namenom, da okrepijo gledališke vrste, nekaj pa po naključju. Po dnevniškem zapisu Edvarda Kocbeka je prišel tedaj Vladimir Pavšič - Matej Bor, kot prostovoljci tudi Ivan Rob, Emil Jager, Drago Blanč, Marjan Kovič in Francka Herzog - Urška, nekateri pa so pristopili k Agitteatru na drug način. Tako sta prišla kot rešenca ob partizanskem napadu na transport z nasilno interniranimi Ljubljančani Miran Jarc in dr. Emilijan Cevc. Blanč in Kovič sta se z Borom srečala v zbirnem taborišču v Podlipoglavu nad Dobrunjami, prav tako tudi z Robom in Jagrom. Zanimiva je podrobnost, da sta v taborišču Blanč in Kovič kot amaterska igralca že tedaj pripravila recitacijski večer. V Kočevski Rog niso prišli vsi hkrati. Ker je bilo to šolsko taborišče, bi domnevali, da so odhajali po vrstnem redu njihovega prihoda in verjetno po opravljenem informativnem vojaškem usposabljanju. Najprej je prišel Matej Bor, nato Blanč in Kovič, Rob in Jager pa sta odšla za njima kak dan pozneje s skupino štiridesetih borcev proti Ambrusu in dalje proti Novemu Logu. Tu so jih razdelili po bojnih enotah. Rob in Jager sta bila dodeljena Agitteatru. Jager pripoveduje, da je prišel po njiju Janez Kardelj in da se jima je predstavil kot politični komisar Agitteatra v nastajanju.

Pri tem pa se jima je pripetila neljuba podrobnost, ki je zagrenila trenutke snidenja s člani omenjene skupine. Danes ga moremo ocenjevati kot humornega, takrat, ko sta se seznanjala s partizanstvom, pa je bil boleč. Emil Jager o tem pripoveduje: "... Le midva z Ivanom sva ostala sama in se usedla na vzpetini vaške poti, naslanjajoč se na leseni plot. Bil sem vznemirjen in ga vprašal, kaj naj vendar to pomeni. Odvrnil mi je, naj se nič ne vznemirjam, naju bodo že našli. Pozno popoldne se počasi in leno prikaže velika rjava kobila, ki jo je jezdila neka bikovska postava. Ustavila se je pred nama in naju nadrla: Kaj pa vidva tukaj počneta? Dejala sva, da čakava na razpored. Potem se

je obrnil name in me vprašal, po kakšni liniji sem prišel. Odgovoril sem mu, da po skojevski. Nato me je osorno zavrnil: Dovolj si star, osel, da bi lahko prišel po partijski. Potem je prišel Ivan na vrsto. Tudi njega ni nič kaj prijazno vprašal: Kakšnega svetovnega nazora si? Ivan je odrezavo odgovoril, da nikakega. Tedaj se je jahač na konju nekoliko razburil, nagnil se je k Ivanu in mu zabrusil: Dovolj star osel si že, da bi ga lahko imel. Nato nama je dejal, da se oglasiva v Starem Logu, kjer bova dobila zvezo. Bila sva potrta: tak sprejem...” – Pozneje sta zvedela, da je bil samotni jezdec znani partizanski komandant Tone Vidmar-Luka.

O Robovem prihodu v Stari Log pripoveduje Emilijan Cevc. Skupini se je priključil dokaj svojsko oblečen: “s poletnim, menda modrim suknjičem čez ramo, kot da bi šel na sprehod v Tivoli”.¹⁴

14 Pisna izjava akademika dr. Emilijana Cevca, 5. decembra 1967.

Sedež Agitteatra je bil v Starem Logu, izpraznjeni kočevarski vasi ob cesti Kočevje-Dvor. Cevc pripoveduje, da so bili najprej nastanjeni v izpraznjeni hiši, nato pa v “posebni bajti” konec vasi. Menda je bila to hiša, o kateri je pozneje pripovedoval tudi Jager. Njegovi neposredni sosedje so bili člani intendance glavnega poveljstva, vsi pa so se hranili – kadar so bili doma – v menzi, skupni za vse prebivalce Starega Loga.¹⁵

15 Viktor Smolej, o.d., str. 92

Ob nastanku so bili člani Agitteatra: Janez Kardelj, ki ga je vodil, Drago Blanč in Marjan Kovič. Smolej domneva, da sta prišla konec junija, v začetku julija pa Emilijan Cevc - Ambrož, nato skupaj Jager in Rob, zadnja pa se je pridružila skupini Francka Herzog-Urška. Njen prihod na osvobodeno ozemlje omenja Jože Javoršek.¹⁶

16 Jože Javoršek, Spomini na Slovence III, str. 105, 106.

Herzogova je bila “sončna, nadarjena, junaška in z vsem srcem zapisana tragična predhodnica partizanskih umetnic”. Tako jo predstavi Jože Javoršek. Ker je bila pevka in je rada prepevala, so ji partizani nadeli ime “žvrgolišče”. Študirala je solo petje na konservatoriju v Ljubljani. Na osvobodeno ozemlje je prišla kot kurirka s skupino Izvršnega odbora Osvobodilne fronte. O njeni veliki ljubezni do petja se je ohranilo nekaj zgovornih spominov. Javoršek v zvezi z njo pripoveduje: ”Ko pa je na Tisovcu v Suhi krajini, kjer so bili vodstveni organi narodnoosvobodilnega gibanja, preglasno prepevala, so jo morale straže preganjati, da ne bi s svojim petjem izdala taborišča. Urška je zategadelj hodila daleč, daleč ter lezla na visoko drevje in tam prepevala operne arije. Žvrgolela je, kot bi suhokrajinskim gozdovom neznani bogovi podarili čudežno ptico.”¹⁷ Enako simpatično pripovedujeta o svojem srečanju z njo Franjo Lubej¹⁸ in Emilijan Cevc. Jožetu Galetu je o njej pripovedoval: “Spominjam se večera ob nekakšni kočuri na vrhu Starega Loga, kjer smo imeli svoje gnezdo. Pred njo je bil starinski vodnjak, do roba poln vode, ob strani krivenčasta jablana, za njo majhen vegast kozolec. Urška je prala in razobešala po vejah perilo. Nebo je rdelo, čudovito odsevalo na gladini vodnjaka in izzivalo svojevrstno vzdušje. Od nekod, nemara od Starega Loga, se je oglasil zvon. Urška je obstala, prisluhnila, se zazrla v ta nenavadni roški čudež in spontano, kakor da bi živela v najlepšem miru, začela peti Ave Marijo... Ne spominjam se več ali Schubertovo ali Gounodovo, slišim in vidim pa jo še zdaj, ko pripovedujem...”¹⁹

17 Jože Javoršek, Radio Osvobodilna fronta, str. 227.

18 Franjo Lubej, Odločitve, Boj za demokratizacijo sokolstva na Slovenskem, str. 233.

19 Jože Gale, Igralci so prišli, str. 9.

20 Viktor Smolej, o. d., str. 76.

21 Pisna izjava Emila Jagera, 20. maja
1982

22 Emil Jager, o vir.

23 Emil Jager, o. vir.

vzdušje. Tudi Smolej navaja, da se je Rob poleg Janeza Kardelja še posebej izkazal. Bil je "čudovit tovariš, skrajno discipliniran, a vedno trpek".²⁰ Takega ga je naredilo življenje. Zgodaj je vstajal, hodil po zapuščenih sadovnjakih, vračal pa se s polnimi krušnjaki sadja. Z njim je obmetaval in zasipaval speče ali ležeče tovariše. Nabiral je gobe, kuhal iz njih juho, nabiral gozdno cvetje in sladke korenine ter kuhal poseben čaj, imenoval ga je Robov čaj. Pripoved dopolnjuje Jager: "Ivan je zelo dobro poznal gozd in vse, kar raste v njem. Zato je pridno nabiral sladke koreninice in kuhal čaje ter tešil našo lakoto."²¹ Hkrati pa Smolej smiselno dopolnjuje, kako je nevsiljivo skrbel za optimistično vzdušje: "V koči, kjer smo stanovali, smo bili zvečer navadno vsi zelo utrujeni... Kakor sem že omenil, je tedaj Ivan obvezno kuhal čaje. In da bi nas spravil pokonci in nas razvedril, je vedno začel improvizirati opere in operete, in to vse v verzih, in tudi nas nagnal, da smo morali sodelovati pri tem. Nič koliko smeha je bilo, če je kateremu zmanjkala rima."²²

Ivan Rob je ostal svojski, rekli bi "robovski", sproščen, prešeren, kritičen, vendar vedno dobrohoten, nikdar zloben ali sovražen. Hotel je z domislicami razvedriti soborce, kar pa vedno ni bilo razumljeno tako.

Tako je bilo tudi s pripetljajem, ki ga pripoveduje Jager: "V Starem Logu... je bila hrana zelo slaba: enkrat na dan, in to opoldne ovsen nezabeljen močnik. S tem v zvezi je imel Ivan tudi nek majhen incident: ko smo stali v vrsti za ta oves, je začel tolči z nogo kot konj in zraven še oponašati konjski glas. Za to so ga zelo zmerjali, češ naj se nikar ne norčuje iz ovsa, naj pomisli, s kakšno težavo je prišel sem. Seveda Ivan ni nič hudega mislil, hotel je ljudi le malo razvedriti, pa ga niso razumeli."²³ – Verjetno je znameniti sok zašel tudi na stenski časopis, kar si lahko razlagamo kot pojasnilo nesporazuma. Janez Perovšek - Pelko se spominja iz teh dni spodbudnih, sicer pa priložnostnih Robovih verzov:

*Kadar vojne konec bo,
poln dobrot naš lonec bo!
Takrat več ne bo soká!
Hahahá, hahahá!*

Pomembna je tudi vsebinska podoba gledališča. Domnevamo, da bi se v zvezi s potrebami spreminjala, predvsem pa dopolnjevala. Skupina je bila že na začetku premišljeno sestavljena, usposobljena za igro, recitacije in petje. Znano je, da se je nekaj njenih članov do tedaj amatersko ukvarjalo z gledališko dejavnostjo in recitacijo (Drago Blanč, Emilijan Cevc, Emil Jager, Janez Kardelj, Marjan Kovič, Ivan Rob), z dramsko igro in režijo (Blanč, Kardelj, Kovič, Jager) ter s petjem (vsi, vendar zahtevnejše skladbe Herzogova), medtem ko bi izvirnih del v skupini pričakovali od Roba, vendar tudi od drugih članov (Kardelj).

Pomen Agit teatra dokazuje podatek, da je bil neposredno vezan na Propagandno komisijo pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte in bil njej s svojim delom tudi podrejen.²⁴ Program pa dokazuje skrb za čim hitrejšo in čim kvalitetnejšo uresničitev zahtevnejšega programa, za katerega je bila potrebna načrtnost, kar pričajo že omenjeni Kocbekovi dnevniški zapiski. Čeprav je Kocbek šele 23. julija sporočil vsem, "ki sučejo pero", da pripravijo za Agit teater krajše gledališke igre in skeče,²⁵ pa ob italijanski ofenzivi na Kočevski Rog ohranjena pričeva-

24 Viktor Smolej, Zapiski in opombe, Jezik in slovstvo 1961/62, št. 3, str. 91.

25 Edvard Kocbek, Tovarišija, str. 88.

nja omenjajo že izgubo dramskih del, ki so nastala v tem času. Niti mesec dni ni pretekel od tega datuma, pa je propadlo dvoje pomembnih dramskih del (Matej Bor, Miran Jarc), tudi nekateri nedokončani načrti.

Pomen Agit teatra dokazuje podatek, da so člani skupine prejeli plačo sto lir na mesec. Po Jagrovem pripovedovanju so bili zaradi denarja člani skupine užaljeni in ga skraja niso hoteli vzeti. Šele Janez Kardelj jih je prepričal, da ga morajo vzeti, ker so t.i. terenski delavci in si morajo hrano na terenu sami nabavljati. S tem so bili mišljeni njihovi kulturni nastopi, vezani na potovanja, kjer so morali hrano plačevati. Za igranje na osvobojenem ozemlju so člani skupine imeli tudi posebne propustnice.

Skupina je imela tudi svojo himno, njen avtor je bil Janez Kardelj. Igralci so se z njo predstavljali občinstvu na začetku vsake prireditve. Dajala je pečat celotnim uprizoritvam. Njena druga kitica se glasi:

*Besede naše siti, domišljavi
gospódi v ložah glave ne vedre,
v teatru svetlem ne, temveč v goščavi
junakom, borcev dvigajo srce.*

Pesem so peli po napevu treh muzikantov iz Schurek-Sassmanove igre Pesem s ceste. Skraja so jo peli vsi člani skupine, ker pa se v petju "niso kaj prida ujemali", je pesem pozneje pel Ivan Rob.²⁶

Janez Perovšek - Pelko pa pripoveduje, da so na mitingih pozdravljali občinstvo trije zastopniki, eden v imenu Komunistične partije, drugi v imenu krščanskih socialistov in tretji v imenu sokolov. Sam pa je predlagal, da bi nekdo pozdravljal tudi v imenu Osvobodilne fronte.²⁷ O tem pripoveduje: "Jaz tiste čase nisem pripadal nobeni naštetih struj, zato sem prosil, če bi bil lahko aktivist Osvobodilne fronte same. Franc Lubej mi je pri Kidriču izposloval tako propustnico oziroma potrdilo in mi pripovedoval, s kakšnim navdušenjem je Kidrič odobril mojo prošnjo. To je bilo julija 1942. Tiste čase so silno varovali dobre odnose med različnimi političnimi skupinami v Osvobodilni fronti. Zato so tudi mene zaradi nekakšne enakopravnosti na mitingih vedno upoštevali kot aktivista in govornika Osvobodilne fronte." – V tem času se je Perovšek поблиže seznanil z Robom.

Ker si je prizadevalo gledališče za kvaliteten program, bi bil za dosego takega cilja potreben daljši čas, čeprav so potrebe narekovale takojšnjo vključitev. Kljub temu – tako sklepam po nekaterih dejstvih – so se njegovi člani v želji po delu in po okvirnih navodilih sami odločili, da začno nastopati. Pri tem je bil pomemben, pri skromni, a kvalitetni oziroma izvirni vsebini, tudi osebni delež. Pripravili so programsko osnovo z močno socialnim in nacionalnim poudarkom, pri čemer so izhajali iz slovenske narodnobudniške tradicije in iz evropske socialne poezije. V program so vključili pesmi Franceta Prešerna, Simona Gregorčiča, Antona Aškercja in Toneta Seliškarja. Mimo pesmi Mateja Bora iz zbirke Previharimo viharje, ki so sodile med aktualno vsebinsko osnovo, so uvrščali tudi njegovo po nastanku najnovejšo pesem Požigalčeva suknja, nastalo že v Kočevskem Rogu. Agit teatru je pesem prinesel pesnik sam. Pomemben je tudi podatek, da so v recitacijski program vključili Šlezke pesmi Vladimira Vaška – Petra Bezruča, v prevodu Frana Albrehta. Dejstvo, da so se člani skupine pri naštevanju pesnikov zadovoljili z oznako "in drugih" (Cevc, Jager), dopušča sklep, da so vključevali v program tudi druge pesnike, blizu našemu sodobnemu socialnemu in nacionalnemu pro-

26 Ustna izjava Emila Jagra, 24. maja 1982.

27 Pisna izjava Janeza Perovška - Pelka, 30. marca 1982. – V tem času se je Perovšek bolj seznanil z Robom.

28 Ker se je Jager ob tem spominu pristrčno smejal, smejal pa se je vedno, ko je pesem omenjal, sodim, da je bila humoristične vsebine ali pa je bil humoren tudi Robov nastop.

29 Viktor Smolej, Ivan Rob, Izbrano delo, str. 86.

30 Jože Gale, Igralci so prišli, str. 11.

gramu.

V začetku so bile prireditve grajene na recitaciji, vendar le kratek čas. Jager je pripovedoval, da skupina pred njegovim in Robovim prihodom ni nastopala. Po njunem prihodu pa je vključila v program Robove satirične prispevke, ki so močno vplivali na popestritev in privlačnost programa ter razgibali nastope. Rekli bi, da so kaj takega od njega pričakovali člani Agitteatra, ker so ga poznali.

Da se je Rob vključil v program takoj po prihodu, je razumljivo. Bil je odločen Slovenec, nasproten okupaciji, partizanski prostovoljec in željan boja. – Cevc pripoveduje, da je Rob nekje dobil kitaro in na mitingih prepeval svoje kuplete, ki so jih poslušalci pristrčno sprejeli in jih razgibali. Pomenili so sproščen vrhunec Agitteatrovih nastopov in so sledili recitacijam Prešernovih, Gregorčičevih, Aškerčevih, Bezručevih in Borovih pesmi. Z aktualno vsebino, vendar z lahkotnim nastopom, s satirično priostrenostjo, kar je bil izredno dragocen in učinkovit prispevek, so izzvali med poslušalstvom pravo sprostitev. Cevc se spominja travestije o teti Špeli, smešila je italijanske vojake, péto na melodijo ljudske pesmi o dveh nesrečnih Italijanih. Drugo pesem o Micki, ki so jo "partizani ostrigili, ker se je družila z Italijani", omenja Jager,²⁸ navaja pa jo tudi Viktor Smolej. O njej mu je pripovedoval Vinko Šumrada. Ker se je spominja iz jeseni 1942, je zanimiva podrobnost, da je med partizani živela Robova šaljiva pesem tudi pozneje, po italijanski ofenzivi. Ker je bilo njeno avtorstvo vprašljivo, Šumrada pripoveduje, da so to pripisovali Robu, je z Jagerovo pripovedjo zdaj to ugotovljeno.²⁹

Janez Perovšek - Pelko pa se spominja odlomka pesmi, ki ga je recitiral Drago Blanč in se glasi:

*"Gospod general,
v delavski četrti vlada glad!"
"Glad? Je to hudo?"
"Hudo, gospod general!"
"Če je tako, bomo tamkaj priredili parado!"
"Kaj zato, če narod strada,
svet rešila bo parada!"
Bam! Brbam! Brbam!"*

Doživetja iz tega časa so morala biti za Roba pomembna. Jože Gale pripoveduje, da se jih je spominjal še v dneh, ko je bival zaprt v Belgijski vojašnici.³⁰

Da je veljala skrb kvaliteti programa in vsebinski pestrosti, govori tudi Jager, in sicer da so imeli člani Agitteatra pred njegovim in Robovim prihodom bralne vaje dramskega teksta Štacuna nad Kolpo Vladimira Pavšiča - Mateja Bora, po njunem prihodu – morebiti zato, ker delo ni bilo dokončano – pa so jih opustili. Vendar pa je bila prekinitev le začasna, morali so začeti z nastopi, zaradi česar so se morali bralnim vajam odreči.

Dramskega teksta Bor ni predložil v celoti, nadaljevanje in konec je pozneje preprečila italijanska ofenziva, zaradi katere je propadlo tudi nekaj drugih dramskih del.

Kljub kratkotrajnemu delovanju je pripravila skupina Agitteatra do začetka ofenzive več nastopov. Nastopali so vsi člani ali posamezniki od njih, najpogosteje pa po dva ali trije, kot pripoveduje Emil Jager, in sicer na Grintovcu, Polomu in v bolnišnici na Smuki. V katerih bolnišnicah so še nastopali, se Jager ne spominja. Bilo jih je več;

ker so bile skrite, so igralce zaradi varnosti vodili vanje z zavezanimi očmi. Viktor Smolej pa navaja, da so prvič nastopili v pravkar osvobojenem Žužemberku 15. julija, nato pa so še v Ambrusu, Strugah in Starem Logu. Na mitingih so nastopali ob volitvah v krajevne odbore oblasti.

Sredi priprav za zahtevnejše in resnejše nastope je uničila Agit-teater italijanska ofenziva. Njegov konec je bil tragičen; od njegovih članov je ostal po končani ofenzivi samo Ivan Rob, vsi drugi so bili ujeti, internirani in pobiti.

Z Agitteatom smo izgubili v obdobju narodnoosvobodilnega boja prvo pomembnejšo strokovno vodeno kulturno institucijo. Vsestransko umetniško ustvarjanje bi lahko imelo velik pomen in vpliv, predvsem na literarno ustvarjanje. Čeprav je bilo njegovo delovanje kratkotrajno, so ostale za njim spodbudne izkušnje, ki niso zamrle, dopuščajo trditev, da bi zamisel ponovno oživila, kakor hitro bi se razmere spremenile. To se je pozneje zgodilo, le da se je bilo potrebno prilagoditi spremenjenim razmeram.

Italijanska ofenziva, ki je imela več faz in je trajala od 16. julija do 4. novembra 1942, je prizadela člane Agitteatra, ki je prav zaradi tega razpadel. Janez Kardelj je padel 15. avgusta 1942 v zverinskem pokolu, o čemer govori Zdravko Troha: "V Starem Logu so samo 15. avgusta 1942 italijanski fašisti ustrelili 103 ljudi in jih zagrebli v štiri množične grobove. Žal vemo le za 34 imen, za druge pa zaradi takratnih okoliščin ne bomo nikdar zvedeli. Dva dni pred ustrelitvijo so jih zaprli v staro, veliko zidano Konigovo kmečko hišo št. 3 in jih pred pobojem nečloveško mučili. Med ubitimi je bilo nekaj beguncev iz Posavja, ki so se umaknili pred izgonom. V spodnjem prostoru te hiše (ki je danes ni več) pa so zaprli 76 žena z otroki, ki so vso noč in ves dan poslušali krike trpečih moških v zgornjih prostorih. Med njimi je bilo šest težko ranjenih partizanov – tudi mlajši brat Edvarda Kardelja. Njega sta morala držati dva talca, da so ga stoji ustrelili."³¹ – Viktor Smolej, ki je problematiko podrobno raziskal, pa navaja, da so Italijani zajeli tudi Cevca, Blanča in Koviča. Slednja so odgnali v koncentracijsko taborišče na Rabu, od koder sta se vrnila po kapitulaciji Italije z Rabsko brigado in pozneje padla. Koviča so zajeli konec oktobra ali v začetku novembra 1943 na Notranjskem slovenski domobranci in mu iztaknili oči, z izgovorom, da jih tako ne bo več potreboval.³² Blanč pa je padel zadet od Nemcev v Babnem Polju ali tik za vasjo 5. novembra 1943, ko so nemške kolone prodirale čez Mašun na Notranjsko.³³

Življenjepisna podoba Ivana Roba v tem času ni popolna, ohranili so se življenjepisni drobci, ki kažejo vrzeli ob povezavi med seboj. Viktor Smolej navaja, da so se nekateri člani 13. avgusta umaknili na Beli Kamen, odtod so se vrnili v Stari Log, ki so ga čez dva dni ponovno zapustili, in se napotili na Pugled. Tu so se hoteli zateči v neko podzemno jamo, iz previdnosti, ker bi jih s psi lahko izsledili, pa so se odločili za manevriranje po ozemlju, ki ga je zajela ofenziva. Ker omenja Jager učitelja Štefana Trobiša, so se verjetno tedaj priključili gospodarski komisiji št. 1. O Robu v teh dneh govori tudi Janez Perovšek - Pelko. Po Robovi reakciji ob srečanju z njim pa so morali biti dogodki teh dni dramatični. O srečanju z Robom pripoveduje: "... Potem ko sem napolnil vse posode z vodo v neki kapnici v vasi Cesta, sem nameraval odpeljati našo skupino po poti, ki pelje na Grintovec. Na križišču proti Staremu Bregu in Grintovcu je stalo dobra

31 Zdravko Troha, Zločini italijanskih okupatorjev na Kočevskem, Prispevek z 29. zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Izoli, Svobodna misel, 27. novembra 1998, str. 18.

32 Viktor Smolej, Zapiski in opombe, Jezik in slovstvo 1961/62, št. 3, str. 92, in Matej Bor, Raztrganci, Težka ura, str. 8.

33 Viktor Smolej, o. vir.

dva metra visoko leseno znamenje z razpetim Kristusom. Iz gozda so se mimo znamenja pognali proti nam trije partizani. Eden od njih me je vzhičeno objel in vzklikal ves radosten in ganjen: 'Pelko, Pelko, ja, Pelko!'"

Bil je pesnik Ivan Rob. Z njim sta bila partizan in partizanka, verjetno Emil Jager in Francka Herzog - Urška. Potem so odšli po kolovozu, ki se je končal ob vznožju strmega hriba, in se začasno utaborili v globokem kraškem lijaku, na robovih poraslem s starimi bukvami. Ponoči so poslušali vpitje italijanskih vojakov iz Starega Loga. Po vodo so hodili v vas Cesta, zvečer pa po krompir v Grintovec, čeprav so bili blizu Italijani. Četa je sčasoma narasla na več kot petdeset mož. Njen komisar je bil Franjo Vetrih - Uroš, imenovali pa so jo po Janezu Perovšku - Pelku Pelkova četa. Po zaslugi patrolj, ki so jih pošiljali na vse strani, je za njo izvedel tudi tisti del glavnega poveljstva, ki je ostal v Kočevskem Rogu. Tako se je 7. septembra 1942 sestel Janez Perovšek - Pelko na Podstenicah z Borisom Kidričem, dva dni za tem pa se je četa priključila Zapadnodolenjskemu odredu.³⁴

Tudi Rob je prišel v to enoto.

Iz ofenzivnega obdobja se je ohranil pomemben drobec iz njegovega življenja, pripovedoval ga je Rob sam, ohranil pa arhitekt Ignac Gregorač - Vid: "Ko so Italijani nekega dne zgodaj zjutraj v široko raztegnjeni strelski črti pregledovali gozd, v katerem je ležal na svojem nočnem ležišču, je ostal miren in negiben. Ležal je v smeri, v kateri je prihajal častnik, menda je bil poročnik. Gledala sta se iz oči v oči. Poročnik ga je gledal, prišel mimo in nadaljeval v svoji smeri. Rob je bil zunaj obkolitve."³⁵ Dogodek je morebiti v zvezi s pripetljajem, ki ga omenja Perovšek. Tako si laže razložimo Robovo doživetje:

"... Strahovito nas je nekega dne razburila italijanska govorica, ki je zares prihajala iz neposredne bližine. Splezal sem na rob jame in jih zagledal, kako so se zmedeno vrteli na koncu slepe poti. Kar dolgo so rabili, da so ugotovili napačno pot in se umaknili. Šli so z Grintovca na Cesto in zašli kot nekoč jaz. Po njihovem prihodu je nastal preplah, toda jaz sem vztrajal, da se ne premaknemo nikamor drugam..."³⁶

Tako je Rob prebil ofenzivo. Pri tem je pomembna ugotovitev, da jo je preživel v večji enoti, kjer so bili večji pogoji za varnost.

Poučna je tudi usoda Jagra in Herzogove, katerima se Rob ni hotel pridružiti. Perovšek pripoveduje, da je bila Herzogova odločena – za to je imela tehten vzrok, o čemer sledi – da odide v Ljubljano. Na začasno vrnitev v rodno mesto je mislil tudi Jager in kmečki fant iz Ribnice. Ti trije so se odločili, da se zaradi bližajoče zime umaknejo začasno na fantov dom. Odpravili so se v smer Dobrega Polja, Sv. Ane in Hriba, premik v Ribniško dolino pa ni uspel. Okoli 9. ure zvečer so v vasi Podcerkev padli v zasedo. Pred tem so poslali v vas Herzogovo, ker je pripovedovala, da pozna v vasi neko družino. Po približno desetih minutah pa se je vrnila in predlagala odhod. Skupina je zašla v polkrožno zasedo belih in Italijanov. Herzogovo, ki je hodila ob Jagru, so ustrelili, Jagra pa zajeli, ko se je že skoraj rešil iz obroča. Naslednjega dne so ga odpeljali Italijani v Velike Lašče. Ko so ga vodili, je truplo Herzogove še ležalo na cesti. Jager je videl, da jo je italijanski oficir surovo obrnil z nogo in rekel: "Maladetta e incinta!" Takrat je Jager tudi videl, da je Herzogova dobila strel v vrat (v grlo).³⁷

Ivanu Robu, ki je že iz Ljubljane odšel za partizansko življenje neprimerno oblečen – tako pripoveduje Emilijan Cevc – se je obleka

34 Janez Perovšek - Pelko, rokopisni spomini, nastali na mojo prošnjo, 30. marca 1982.

35 Ignac Gregorač, Preizkušnja, Naš koledar 1997, str. 116.

36 Janez Perovšek - Pelko, o. vir.

37 Francka Herzog - Urška je padla v vasi Podcerkev 5. septembra 1942, pokopana pa je bila na pokopališču v Strugah 6. septembra. Urška (Marolt) je živela pred odhodom v partizane v Ljubljani na Miklošičevi št. 22. (Podatki Krajevnega združenja ZB NOV Struge, 3. junija 1980, in župnijskega urada v Strugah, 14. aprila 1977, pismo župnika Bogomirja Hrena. Po njegovem sporočilu je za grob skrbela do smrti njena teta iz Ljubljane.

38 Ustna izjava Marjole Kobal, 25.
maja 1976.

tako uničila, da je Jože Borštnar – tako pripoveduje Jože Penca-Dečko – zaprosil aktiviste podokrožnega odbora Osvobodilne fronte, da priskrbijo zanj obleko in obutev. To je dokaz, da je veljala Robu v štabu brigade splošna pozornost in da je imel ugled. Na to velja opozoriti zaradi poznejšega drugačnega mnenja. Tudi Marjola Kobal pripoveduje, da je užival tedaj med borci priznanje in veljavo pesnika.³⁸

V zvezi z Robom je nastanek prvega glasila Cankarjeve brigade, Cankarjev bobnar. Do njegove ustanovitve je prišlo po hudomušnem naključju. Zasluge za to gredo takratnemu komandantu brigade dr. Marijanu Dermastii – Urbanu, njegov je tudi predlog za posrečeni naslov. V njem se s kancem humorja srečuje zaostala oblika informacijskega komuniciranja v polpreteklem času z zahtevo po splošnem napredku, ko so, kljub težkim okoliščinam, skrbeli za primerno in kolikor mogoče naglo seznanjanje s političnimi novicami. Rob, ki je našel v glasilu poslednje torišče svojega dela, je glasilo urejal in razmnoževal. Prvo številko so napisali s pisalnim strojem v štirih izvodih, drugo v osmih. Vzrok za majhno število je v tem, da so razpolagali le s tremi listi kopirnega papirja, drugo številko pa so, verjetno zaradi velikega zanimanja, pretipkali dvakrat. Rob je za glasilo prispeval prispevek iz brigadnega življenja, popravljal je prispevke soborcev, pisal pa tudi pesmi. Znana je ena priložnostna, nastala je na Čabranskem in govori o lupljenju krompirja.

Cankarjev bobnar se do danes ni ohranil. V poznejšem času, ko je bil propagandni odsek Cankarjeve brigade sodobneje opremljen, ga je zamenjalo glasilo Borec.

Robova pesem v zgodnjem partizanskem obdobju (Agitteater) je bila nevsiljiva, blizu priložnostnemu komentarju in humorna, izhajala je iz podcenjevanja in zasmehovanja sovražnika, vendar v smislu ljudskega prepričanja. To je bil njegov dragoceni prispevek k mobilizaciji za boj proti fašizmu in okupaciji, za dvig nacionalne in borbene zavesti. Zato se je namenoma odločil za razumljivost in celo za znano melodijo, ne katerekoli narodne pesmi, temveč prav tiste o dveh nesrečnih Italijanih, ki so jo vsi poznali in pogostno peli. Rob je Agitteatru priskočil na pomoč v trenutku, ko mu je bila ta najbolj potrebna, ko je bilo treba začeti s političnim in propagandnim delom med ljudmi, niso pa še imeli izdelanega vsebinskega programa. S tem odkrivamo suvereno podobo satirika Ivana Roba, ki se ji ni nikoli odpovedal. Kaže ga, kljub prestanemu trpljenju, neomajnega in kritičnega, kot miselno urejeno osebnost. Humor in satiro pa ocenjujemo kot pesnikov izvirni prispevek k narodnoosvobodilnemu boju Slovencev, a tudi kot izraz lastnega življenjskega optimizma, vdanosti in zvestobe partizanstvu.

Kljub temu da je bil njegov pesniški delež predvsem satiričen in priložnosten, je bil učinek takih izpovedi pri poslušalcih vedno presenetljiv in izredno odziven. Tak je ostal vtis tudi pri morebitnih političnih nasprotnikih, kar je pomembno. Znal jih je pritegniti in politično vzdramiti. Pri poslušalcih je budil hkrati življenjski optimizem in jih ozaveščal na temelju aktualnih in poglobitvenih dejstev: na slovenstvu in antifašizmu.

Prej blag kot kritičen je bil tudi pozneje do razmer v lastnih vrstah, predvsem z namenom, da spodbudi borce, da laže prenašajo težave, ki jih ni nikoli priznal. Duhovitost in humor na intelektualnem nivoju so borci in civilno prebivalstvo cenili. Vedro razpoloženje, ki je sledilo v partizanih, je dokaz za to. Prebivalci Zloganj pa omenjajo njegov

39 Jože Javoršek, Spomini na Slo-
vence III, str. 189.

40 Viktor Smolej, o.d., str. 79.

41 Pisna izjava Marije Mlakar, 18. ja-
nuarja 1979.

42 Marija Črnič, izjava Franca Hras-
tarja.

43 Zdenka Kožamelj, diplomska
naloga, Pedagoška akademija, Ljublja-
na, 1982.

KULTURA
Rast 5 / 1999

430

priložnostni pesniški delež tudi pri lokalnih političnih akcijah.

Raziskave Robovega življenja v partizanih in splošne razmere doka-
zujejo, da pesnik v času pred roško ofenzivo, predvsem pa neposred-
no po njej, svojih literarnih sposobnosti ni mogel razviti, vendar za to
ni nikogar krivil.

Kljub temu da je bil kot pesnik predvsem satiričen in humoren, je
znano, da je v tem času pisal tudi izpovedne pesmi resne vsebine.
Znana je vsaj ena taka pesem, recitiral jo je na nekem mitingu. Napisa-
no je imel na koščku papirja, njena sporočilna vrednost pa je veljala
človekovi vesti v tej vojni. Kakšna je bila sporočilna moč in umetni-
ška vrednost, sklepamo po besedah Sergeja Vošnjaka, ki pripovedu-
je, da je po Robovem branju zapustila pesem v njem izredno močan
vtis. Pesem je primerjal s prvimi recitacijami Vladimira Pavšiča -
Mateja Bora.

O tem govori verjetno tudi Jože Javoršek v svojih spominih³⁹ ko
omenja Robove "destruktivne pesmi", tako bi jih v tem času tudi lahko
ocenjevali.

O Robovih pesniških načrtih, ki jih je pred njim razpredal pred
samo aretacijo, mi je pripovedoval tudi Franček Saje.

Ivan Rob je bil po prihodu v Cankarjevo brigado zaradi močne
izčrpanosti oproščen vojaške službe. Viktor Smolej navaja, da je bil
zaradi tega poslan v prehodno bolnišnico v vasi Žalovče, kjer je poča-
kal na novo delovno razporeditev v Zloganju nad Škocjanom. Tu je
poslušal za potrebe tehnike radijska poročila.⁴⁰

Čeprav so bili ti kraji v bližini Novega mesta in zelo močne itali-
janske postojanke, se dotlej Italijani na to ozemlje niso podali, bilo
pa je skrbno na očeh belogardistične obveščevalne službe v Šent-
jerneju. S tem je bila ogrožena predvsem varnost terenskih delavcev.
V Zloganju se je Rob nastanil zato, ker je bila to zadnja elektrificira-
na vas, više v hribih tedaj ni bilo elektrike. V vasi se je zadrževal
dvakrat, prvič dva do tri tedne, meseca avgusta pa se je v vas ponovno
vrnil.

Zanimivo je, da je v času, ko sem zbiral gradivo o pesniku Robu,
med vaščani še živel spomin nanj. V spominu je ostal kot "molčec",
redkobeseden, vase zaprt". Kadar ni delal ali poslušal radia, je rad
slonel ob kamniti mizi pred hišo v Zloganju št. 15. Tako se ga spomi-
nja Franc Hrstar. Pripovedujejo tudi, da se je tedaj, ko je zapustil
vas in odšel v vas Otavnik nad Škocjansko dolino, od vaščanov
poslovil, kar je dokaz, da so bili stiki z ljudmi pristni in iskreni. To
dokazuje tudi skrb Marije Andrejčič, ko so ga zajeli.

Največ se je v Zloganju družil s Francem Arnešem, doma iz Vid-
ma pri Krškem, učiteljem v Klenoviku, podružnični šoli osnovne šole
v Škocjanu. Stike je imel tudi z možem Marije Mlakar, Francetom, ki
ga je oskrboval s knjigami. Najraje je prebiral dela Ivana Preglja. –
Mlakarjeva sta bila begunca, pred vojno sta živela v Sevnici, od ko-
der sta pribežala pred Nemci in se naselila v Zloganju št. 11. Bajte
danes ni več.⁴¹ Družil se je tudi z Antonom Srebotarjem, primorskim
rojacom. Zahajal je k njemu na dom. – Zaradi konspiracije ni govoril
o svojcih in o sebi.

Spominjajo se ga, da je veliko presedel ob radijskem sprejemniku,
tudi značilne drže, dokaz, da pri poslušanju ni bil osamljen: bil je
naslonjen na mizo in roke je imel prekrizane. Kadar so bile novice
vznemirljive, je presedel ob radijskem sprejemniku vso noč.⁴²

Poročila je pošiljal partizanskima tehnikama v Šentjurju.⁴³ Janez

44 Pisna izjava Marije Črnič, 6. decembra 1978, izjava Janeza Blatnika.

45 Zdenka Kožamelj, diplomatska naloga, Pedagoška akademija, Ljubljana, 1982.

46 Poročilo komande krajevnih karabinerjev C.C.R.R. XI. armadnega zbora, 25. januarja 1943.

47 Pisna izjava Marije Mlakar, 11. januarja 1943.

(Hans) Blatnik iz Spodnjih Lakenc pa pripoveduje, da sta nosila z bratom Pepijem Robova poročila na Čretež in v Osrčje. Novice je posredoval tudi četi v Gradcu, pozneje pa so hodili tudi od "mirnske strani".⁴⁴ Vendar se Janez Blatnik spominja, da je nosil pošto od Šandra, kar je bilo Robovo ilegalno ime. Nadel si ga je zaradi varnosti, verjetno v sporazumu s tehnikami. Sicer pa ljudem ni bilo neznano ime, spominjajo se ga tudi vaščani Zloganj.

Da je lahko opravljal svoje delo, si je moral priskrbeti radijski sprejemnik, dobil ga je pri družini Planinšek v Škočjanu. Po izjavah vaščanov se je iz previdnosti zaradi morebitnih represalij po vasi selil. Stanoval je pri Komljančevih in pri Srnjaku, po domače pri Urbanki. Zajet pa je bil pri Martinu in Mariji Andrejčič v Zloganju št. 15.⁴⁵

Čeprav je bil v vasi osamljen, so prihajali k njemu obiskovalci, verjetno zaradi radijskih novic; zato so ga imeli vaščani za pomembnega človeka. – Tudi Italijani so sodili o njem: "... Predstavljal je intelektualni element; moral je biti vodja političnega dela v tej brigadi..."⁴⁶ Ta in druge italijanske ocene, ki jih navajamo o Robu, so bile napisane z namenom, da ustvarijo odločilno sodbo in so bile zanj zelo obtožujoče.

O ljudeh, ki so ga obiskovali, ne vemo veliko. Pred novim letom 1943 so bili pri njem področni aktivisti. Jože Penca - Dečko se spominja, da so ga obiskali po naključju, ko so šli mimo: kot strastnemu kadilcu so mu dali nekaj cigaret. Ugotovili so tudi, da je Rob v vasi živel brez zaščite. – To je dobro vedela tudi belogardistična obveščevalna služba. Dokaz, da je bil vzrok za Robovo zajetje izdaja, je tudi to, kar so pozneje ugotovili, da so Italijani in beli prišli naravnost in neovirano do hiše, kjer je prebival.

Zadnji ga je obiskal Franček Saje, politični delegat v vasi Grič. Ker je bil sneg, je v Zloganje prismočal. Bilo je 21. januarja 1943. Datum si je zapomnil zaradi Robove aretacije in zaradi ugodnih radijskih novic. Izvedel je za dokončno poročilo o izidu bitke za Stalingrad, za ukaz vrhovnega štaba o partizanski protiofenzivi; začela se je sovražnikova IV. ofenziva, izvedel pa je tudi, da so nad osvobodnim ozemljem sestrelili in zajeli ustaša Francetića, komandanta zloglasne Vražje divizije. Poslušala sta Radio Moskva, Radio svobodna Jugoslavija in Radio London. Novic sta bila vesela. Prevzeta sta obsedela do 2. ali 3. ure zjutraj 22. januarja, razgovor se je razvil v kramljanje.

S hrano so ga oskrbovali v vasi. Marija Mlakar pripoveduje, da je bil zelo skromen in z vsem zadovoljen. Najbolj je cenil domači kruh, pečen v kmečki peči, in kozarec domačega vina. – Podatek, ob katerem se je treba zamisliti! – Marija Andrejčič, Robova zadnja gospodinja, pa je hčeri pripovedovala, da je trpel hude bolečine zaradi ozeblin na nogah.⁴⁷

Stiki Ivana Roba s tehnikami pa so morali biti tesni, niso se omejevali samo na pošiljanje političnih poročil o dogajanju v Evropi in v svetu. Vključili so ga tudi v krajevno politično delo, ki je bilo stalno. Sodobniki se spominjajo izvirnega letaka, razmnoženega v krajevni tehniki, naslednje vsebine:

*Spravi zase in za narod žito,
vse zlato bo,
kar bo skrito!*

Sklepam, da je bil letak Robov.

48 Pisna izjava Marije Černič, 6. decembra 1978.

V politično delo se je želel vključiti čimbolj učinkovito in sugestivno, kar so spoznali tudi krajevni politični organi. S tem in podobnimi gesli je želel zainteresirati ljudi, da bi se po njem ravnali. Za rimo se je odločil namenoma, zaradi učinkovitosti, sporočilna vrednost je bila prebivalstvu razumljiva. Geslo, ki je bilo objavljeno na osminki pisarniške pole, se je pojavilo v mesecu juliju 1942. Vodstvo tehnike se je zavedalo učinka takega dela, kajti v spominu ljudi je ostalo več podobnih letakov.⁴⁸ – O tem, sicer premalo določno, poročajo tudi italijanski viri: "... skrbel je za propagando in razširjanje poročil in manifestov med partizanskimi oddelki ter med prebivalstvom."

Pričevanja o Robovem zajetju so stvarna in se pomembno dopolnjujejo: Zajet je bil v zgodnjih jutranjih urah 22. januarja 1943. To potrjujejo spomini Frančka Sajeta. Spominja se, da je po svojem odhodu na Grič zaslišal iz smeri Šentjerneja pasji lajež. Slišal ga je že prej, ni se mu pa zdel sumljiv. Nanj ga je spet opozoril dežurni, ko se je vrnil v četo. Najprej je pomislil, da je lajež veljal njemu, vendar je bil preveč zapoznel. Psi so lajali še, ko je že šel mimo tistih krajev. Zato so postali v četi pozorni in so takoj poslali patroljo proti Klevevžu. Že po nekaj sto metrih pa je patrolja naletela na belogardiste in italijanske vojake. Italijani so napadli tudi vas Grič, vendar je partizanom uspelo umakniti zasilno bolnišnico.

Roba so zajeli pri poslušanju jutranjih poročil, tako je pripovedoval tudi Marjoli Kobal. Ob zajetju je bil zelo priseben. Da bi zaščitil gospodarja in gospodinjo Andrejčičevo, je pri zaslišanju izpovedal, da se je v hišo vselil nasilno. – Da se je zaradi tega selil po vasi, smo že omenili.

Streli, ki so prebudili partizane, so prebudili Kobalovo. Pomislila je na izdajo. Tudi zato, ker so se ranjenci teden ali deset dni pred tem umaknili za Hmeljnik. Dobili so sporočilo, da je bilo okoli vasi v snegu vidno polno stopinj; iskali so partizansko bolnišnico.

Italijani in belogardisti so prodrli na ozemlje v dveh kolonah iz Novega mesta in Otočca do vasi Sela in iz Šentjerneja, mimo Škocjana do Klevevža v vas Sela, v pohodu je sodeloval tudi II. bataljon MVAC. Roba je osebno zajel italijanski poročnik Puleio, oficir za zvezo pri belogardističnem oddelku.

Nenadno zajetje je na Roba porazno vplivalo, kar priča njegova izjava, ki jo je skrbno zapisal italijanski oficir, navajajoč jo ob aretaciji. Po dokumentih, zaplenjenih v italijanskem arhivu, si je Rob zaželel v trenutku zajetja, da bi videl svoje brate. Vendar ga je obvladal občutek malodušja le kratek čas. Že v naslednjem trenutku, ko je uredil svoje misli, je v italijanščini izrekel svoj prezir nad usodo, ki so mu jo kot partizanu in domoljubu namenili italijanski okupatorji: "Chi per patria muor vissuto é assai." (Kdor za domovino umre, je živel dovolj). Zapisnik so podpisali kapitan Micali Santi, poročnik zdravnik Francasso Arsenio in komandant polkovnik Manlio Berardi.

To, da so Italijani navajali njegove besede ob zajetju, so storili kot ob drugih navajanjih pri njem – z določenim namenom, s tem so opozarjali na stopnjo njegove nacionalne zavesti.

Pri tem je potrebno poudariti, da je bil Rob ob zajetju le ustno zaslišan, za kaj več zaradi varnosti ni bilo časa. Oficir, ki ga je zajel, je poročilo o tem sestavil pozneje (dokaj nevesče, na pisalni stroj, v postojanki, 23. februarja 1943).

Misel, ki jo je izrekel Rob, je vzeta iz libreta Paula Pola za opero

Severia, regina di Spagna, iz zbarske pesmi v devetem prizoru prvega dejanja in se glasi:

*Chi per le gloria muor
vissuto é assai,
la fronde dell'allor
non langue mai.*

(V prevodu: Kdor za slavo umre, je živel dovolj, lovorov venec ne uvene nikoli.)

Prvi, ki je izrekel te verze v podobni situaciji, v kakršni se je znašel Rob, je bil dvajsetletni Attilio Bandera z bratom Emiliom. Bila sta bojevnika za zedinjenje Italije in častnika v avstrijski mornarici. V njej sta začela organizirati zarotniško skupino. Zaradi izdaje sta leta 1843 pobegnili na Krf, nato pa sta se kljub svarilom iz domovine izkrcala s skupino somišljenikov v južni Italiji, ki je bila tedaj pod oblastjo Burbonov. Na izrek kazni sta čakala v jetnišnici v Cosenzzi. Ko sta zvedela za smrtno obsodbo, sta zapela omenjene verze, ljudstvo pa je pozneje besedo "gloria" spremenilo v "patria".⁴⁹

Robovo aretacijo je kot udarec občutila gospodinja Andrejčičeva, o tem pripoveduje njena hči Marija Mlakar: "Prišla je tista usodna noč zanj in za našo hišo. Jaz sem slišala eno galamo zunaj. Bilo je okoli 3. ure zjutraj. Grem k oknu pa vidim, da nekdo hodi okoli naše hiše. Zbudim njega (moža – E. C.) pa mi pravi, naj bo kdor hoče, kaj hoče nama. Seveda zaspali nisem mogla, sem še kar pri oknu stala. Kar naenkrat pridejo, mislim, da so bili štirje, in ženejo tega reveža."

O podrobnostih o zajetju je zvedela pozneje: "Mati mi je pripovedovala, da jih je bilo polno dvorišče. Očeta in mater so nagnali ven na sneg, oni so pa opravili svoje, vse so pobrali, kar se jim je dopadlo oziroma kar je bilo v tisti sobi, kjer je bil." Zjutraj, ko se je zdanilo, je odšla mati v Škocjan, "da bi zvedela, kam so ga odpeljali". Zvedela pa je samo to, "da so bili v gostilni pri Globevniku, da je nekaj pojedel, več pa ni mogla zvedeti".⁵⁰ Marjola Kobal pa pripoveduje, da ji je prinesel v Škocjanu nek italijanski oficir kruh in sir. Ocenjevala ga je kot sentimentalnega. Zato tudi domneva, da je ta oficir zapisal ob zajetju Robove besede. Spominja se ga kot južnjaka, majhnega in temnejše polti. Verjetno je isti oficir prinesel hrano tudi Robu. Ko ji je prinesel hrano, ni z njo spregovoril drugega kot: "Voi mangiare."⁵¹

Ob Robovi aretaciji je treba opozoriti na nekatere pomanjkljivosti, ki so jih povzročili, ne smemo pa prezreti tudi Robovih napak.

Navedli smo, da so Robovo bivanje v nezavarovanem Zloganju ocenjevali kot napako že novomeški aktivisti.

Rob se je preveč zanesel na svoje poštenje in zdravstvene težave, prepričan, da je vse to znano tudi drugim. Podcenjeval je ideološka nasprotja, ki so šla tudi mimo še tako pozitivnih osebnih simpatij, kar ga je lahko le uspavalo.

Pravilna je tudi ugotovitev Janeza Perovška - Pelka, da je bil Rob "pozneje... preskromen", s tem misli na čas, ki ga imamo v mislih.⁵² Vendar to ni vzrok za krivdo. Rob ne bi smel biti nezaščiten, toliko bi se moral ceniti tudi sam in na napako vztrajno opozarjati štab Cankarjeve brigade, kakršenkoli je bil njegov odnos do posameznih članov, in tudi vztrajno zahtevati, da se nedopustna napaka odpravi. Za to je pomembna tudi izjava Slavka Šutarja, medvojnega aktivista, da v vasi ni bilo pomembnejše odporniške postojanke, ker je kraj veljal za izrazito belogardistično usmerjenega.⁵³

49 Viktor Smolej, Zapiski in opombe, Jezik in slovstvo 1959/60, št. 7, str. 222.

50 Pisna izjava Marije Mlakar, 16. januarja 1979.

51 Ustna izjava Marjole Kobal, 25. maja 1976.

52 Ustna izjava Janeza Perovška - Pelka, 7. aprila 1982.

53 Pisna izjava Marije Črnič, 6. decembra 1978, izjava medvojnih aktivistov.

Pesnik Ivan Rob je kljub svojemu skromnemu videzu bil v kraju in okolici na socialni lestvici precej visoko. Bil je intelektualec. To je spoznala tudi belogardistična obveščevalna služba. Način aretacije je dokaz, da je bilo Robovo bivanje v vasi skrbno nadzorovano. – Niso se pa tega zavedali v enoti, kateri je pripadal. Izjema je Jože Borštinar, kar smo navedli.

Obtožujoča je izjava Jožeta Javorška. Pri tem je pomembno, da je bila podana v času, ko bi ji bilo lahko še oporekati, vendar ugovorov ni bilo. O Robu sporoča neznane podrobnosti, omenja jih v zvezi z dr. Marijanom Dermastio - Urbanom in pripoveduje: "... V svoji bližini je imel še nekoga, ki ga tudi ni hotel videti. Pesnika in humorista Ivana Roba. Sovražila sta se strastno. Urban je Roba sovražil zaradi dolgega jezika in 'zaradi destruktivnih pesmi'. Rob pa je sovražil Urbana zaradi njegove samopašnosti in nadutosti."

Čeprav tega medsebojnega odnosa ne poznamo in bi bilo lahko marsičemu oporekati (npr. trditvam o pesmih), je verjetno nekaj na tem. Za tako obsodbo ni nikakih konkretnih dokazov. Javorškov izraz o "destruktivnih pesmih" je širok. Destruktivna pesem je bila v obtožbi lahko tudi samo preodkrita intimna izpoved. Drugačnih pesmi Robovi sodobniki niso omenjali in jih ne poznamo, kar smo tudi navedli. – Javoršek pripoveduje, da ga je zato Dermastia pozneje "'pozabil' v neki kmečki vasi, kjer je po uradni dolžnosti poslušal radio".⁵⁴

O tem, da je vzrok za aretacijo Ivana Roba izdaja, govori več izjav. Pomembna je Frančka Sajeta.⁵⁵ O tem pripoveduje tudi Marija Mlakar: "Bil je pokojni pesnik pri mojih starših, koliko časa, točno ne vem. Vem pa, da sta lepo skrbela za njega, da ni bil lačen: moj mož pa je skrbel za kurjavo. Vse bi se lepo izteklo, da ni prišel izdajalec, ker ga je tisto jutro mati, ko so ga vzeli, vsega preklela. Strašno se je jezila, kaj je bil katerim na poti, tako mirnega človeka pa ne pustijo pri miru. V toliko se še spomnim, kakšno razburjenje je bilo."⁵⁶ Izdajo omenja tudi Marjola Kobal.⁵⁷ Na izdajo pa so pomislili partizani, ko so izvedeli, da so se Italijani in belogardisti, ko so prišli v Zloganje, takoj napotili v hišo, kjer je prebival Rob.⁵⁸ Pozneje so ugotovili, kdo je bil belogardistični informator in da so vsa poročila prihajala do zloglasnega kaplana Šinkarja. – Ker so poznali razmere, so bili v izdajo prepričani tudi vaščani.

Povzročitelj izdaje in pesnik Ivan Rob sta mrtva, dvomim pa, da se je informatorka zavedala v svoji preproščini in idejni prenapetosti gorja, ki ga je prizadela, in posledic, prizadejanih slovenski kulturi. Kdo je bil ta nesrečni povzročitelj nesreče, nisem želel nikdar zvedeti. Slediti moramo tudi nadaljnjemu dogajanju.

Ko je bila Marjola Kobal že zvezana pred gostilno na trgu v Škocjanu, so pripeljali izza cerkve še skupino zajetih partizanov. Na vozu, vlekla sta ga vola, so bili ranjenci, za njimi pa so prignali še pet ali šest borcev, med katerimi je bil tudi Rob. – Po italijanskih podatkih so tedaj zajeli deset partizanskih borcev, razen Ivana Roba so bili zajeti še: Jurij Jagar, Slavko Kmjc (!), Franc Turk, Jože Rodič, Alojz Udovič, Ivan Pelko, Anton Ahačič, Marjola Kobal in Alojz Malhovec.

Kljub temu da so bili tudi po italijanskih aktih zajeti partizani ranjenci, so bili prekvalificirani, da so bili ujeti v boju. Zajeli so jih v neki zidanici, vseh je bilo dvanajst. V Škocjan so jih pripeljali neuklenjene, tu pa je slišala Kobalova, da so se začeli belogardisti pogovarjati, naj bi stopil kdo v vas h kakemu kmetu po vrv. Pri tem niso imenovali nobene hiše. Ujetnike so potem zvezali z vrvo – to je bila

54 Jože Javoršek, Spomini na Slovence III, str. 189.

55 Ustna izjava Frančka Sajeta, 6. maja 1976.

56 Pisna izjava Marije Mlakar, 18. januarja 1979.

57 Ustna izjava Marjole Kobal, 25. maja 1976.

58 Franček Saje, o. vir.

59 Ustna izjava Marjole Kobal, 25. maja 1976.

60 Isti vir.

61 Isti vir.

62 Isti vir.

Pesnik Ivan Rob s triglavko in z vrvjo okoli vratu (nadelo so mu jo belogardisti) na poti iz Škocjana v Dolenjo Brezovico.

63 Isti vir.

zamisel belogardistov – s kakršno so privezovali žrd, kadar so nakladali seno. Tako privezanega Ivana Roba so potem fotografirali. O tem pripoveduje Marjola Kobal: "...Tam je priletel nek Italijan iz postojanke in potem začel fotografirati. Hotel je res naju z Robom fotografirati. Zgleda, da je bil Rob najbolj interesanten in točno vem, da je ta slika bila taka, da je to, kar je levo, bilo v resnici desno. Slika je preslikana. Razviti je prinesel Italijan..."⁵⁹

To je bila njegova, za življenja, zadnja fotografija.

Kobalova je povedala, da je bilo z vrvjo privezanih sedem zajetih partizanov. Med Kobalovo in Robom je bilo zelo malo presledka, zato ji vrvi niso mogli nadeti. Naveza se je končala pri Robu in je na fotografiji vidna.⁶⁰ – Belogardist na fotografiji je v času mojega zbiranja gradiva (1979) še živel in v spominih ljudi je bil prepoznaven. Eden izmed skupine je preživel starost doma! – Kobalova se tudi spominja razgovora belogardistov. Pogovarjali so se o partizanih, Kobalova ga ocenjuje, kot da so se pogovarjali o živini: "Eden reče, kaj ti misliš, kaj bodo naredili z njimi. Jaz sem to slišala in Rob je tudi slišal. Ja, pravi, če jih jutri ne bodo za zid postavili, bodo šli naprej. To je bilo vse o nas. Vedeli smo, kaj nas čaka."⁶¹ – Fotografiral jih je italijanski vojak, fotografija je nastala v Škocjanu pozno popoldne.

Nato so jih odgnali v Dolenjo Brezovico.⁶²

Zajeti partizani se med potjo niso smeli pogovarjati in šele v zaporu v Dolenji Brezovici so se med seboj spoznali. Ko je Kobalova spraševala, kje so bili prijeti, ji je Rob povedal, da so ga zajeli pri poslušanju radijskih poročil, približno ob 4. uri zjutraj. Iz Zloganj so ga odpeljali na Grič in nato v vas Sela.

V Dolenji Brezovici so kot prvo zaslišali Kobalovo. Zasliševanje ni trajalo dolgo, približno pol ure. Kobalova ga ocenjuje kot pobalinsko. Vse ujetnike sta zasliševala Milan Kranjc in kaplan Anton Šinkar. Zaslišane so odgnali v drug hlev, kjer so bili zaprti ranjenci. V Dolenji Brezovici so prebili noč. Bila je ena najtežjih v njihovem življenju. Psihično napetost je Šinkar namerno povečeval.

O občutkih, ki so jih navdajali tedaj, pripoveduje Marjola Kobal. Pripoved je pretresljiva. "Pred hišo je hodil stražar, toda njegova hoja je bila enakomerna. Koraki odmerjeni. Tedaj slišim, da se življenje v hiši prebujata. Nekdo pride in z njim duhovnik Šinkar s štolo in obleko in reče, greš z mano. Pridemo do vhodnih vrat in reče, ali se kaj bojiš?"

Nastopil je asteničen efekt. To je tisto, ko vse otrpne. Kot, ribice, ki jih zagledaš v stanovanju, ko otrpnejo... In te pelje (Šinkar – op. E. C.) tam in se nato zareži, ko vidi, kakšna sem. Sploh ni bilo nobenega poskusa (odpora – op. E. C.) z moje strani, (šla sem – op. E. C.) kot ovca. Ko pride do vhoda, se ustavi in reče stražarju in pokaže: pelji jo tja. Pelje me v prvi zapor, kjer so bili civilisti in je bil zelo natrpan..." Kobalova je pripoved zaključila: "Kadar sem pozneje videla 'ribico', ki je otrpnila ob mojem odkritju, sem se spomnila teh trenutkov." To je bilo v 1942. letu: "Ribic od tedaj nikdar ne ubijem."⁶³

Tudi Roba so zaslišali in sestavili poročilo o zajetju, nato pa so jih še istega dne v oklepni koloni odpeljali v sodne zapore v Novem mestu. Rob in Kobalova sta bila na istem tovornjaku: ker je med vsakim ujetim partizanom sedel italijanski vojak, nista mogla govoriti. Kot pripoveduje Kobalova, so v Novo mesto pripeljali triindvajset zajetih partizanov. Medtem ko je bil Rob v Dolenji Brezovici močno potrč (!), ga je v Novem mestu ob ponovnem srečanju videla s posebnim sijem v očeh. Kot da se mu je vrnila iskrica upanja...

23. januarja je jetnike zaslišal poveljnik orožnikov stotnik Fernando di Furia, zapisnik se je opiral na izjave, podane na zaslišanju v belogardistični postojanki v Dolenji Brezovici, le da je bil obširnejši.

S 25. januarjem je datiran dopis, ki je spremljal skupino zajetih v Ljubljano. Tja so prispeli v popoldanskem času. Tudi tokrat je ob vsakem zajetem partizanu sedel italijanski vojak, peljali pa so jih v blindiranih vagonih. Ob Ivanu Robu je sedela Marjola Kobal, ki mu je ob nepazljivosti italijanskih spremljevalcev zašepetala: "Če bi jih vsaj kdo pošprical..." S tem je mislila na partizanski napad na vlak, na dolenski progi so bili v tem času pogostni. Odgovoril ji je: "Ne delaj si iluzij."

Zajete so najprej odpeljali na sodišče, ker pa je bilo to zasedeno, so jih po večurnem čakanju odpeljali v Belgijsko vojašnico, ki je veljala med jetniki za zbirališče talcev.⁶⁴ Jože Gale opisuje prvo srečanje z Robom:

"...Njegova zunanost se je tedaj povsem skladala z znano fotografijo, ki so jo objavili Italijani. Na glavi titovka, upadel in poraščen, vendar je njegova brada dajala obrazu še zmerom nekdanji značilno robovski izraz, zavil v staro, z zaplatami pošito vojaško odejo, strgane hlače, razbiti čevlji... Takšnega so tudi odpeljali tistega zgodnjega jutra na streljanje."⁶⁵ – Tu so zapornike ločili, Kobalovo od zajetih sotovarišev. Novica o aretaciji Ivana Roba se je med zaporniki hitro razvedela. Raznesli so jo zaporniki, razdeljevalci hrane.⁶⁶ Najbližji ječi, kjer je bil zaprt Rob, je bil igralec in režiser Jože Gale, vendar sporazumevanje med njima ni bilo mogoče. Sporazumevala sta se le bežno in mimogrede, skozi linico na vratih.⁶⁷

Kobalova je zajete tovariše spet videla pri prvi nedeljski maši, ki so se je morali zaporniki udeležiti. Ko jih je pri drugi maši pogrešila, se je začela zanimati za njihovo usodo. Tedaj je zvedela, da so jih medtem ustrelili.

Preseneča naglica, s katero so zasliševali jetnike ob zajetju. Nagli odgon v Novo mesto in nato prevoz v Ljubljano vzbujata domnevo, da so bile italijanske vojaške oblasti zmotno prepričane, da so prav z Robom zajele pomembno osebnost. To dokazuje tudi njegova smrt. Pripisovali so mu odgovornejšo vlogo, kot jo je imel, kar dokazuje že omenjeni dopis komande karabinjerjev 25. januarja 1943. Obtožba je bila zgovorna in prav zadnja ugotovitev je bila za Roba od prvega trenutka usodna. Zato je bila njegova usoda ob prihodu v Ljubljano že določena.

Profesor France Brenk pripoveduje, da se je zgrozil, ko je izvedel, da so Roba odpeljali v zapor in da so ga zaprli v drugem nadstropju, namenjenem na smrt obsojenim. Vendar obtožba ni bila v nikakršni zvezi s psevdonimom Vladimirja Pavšiča - Mateja Bora.

Čprav nekateri zaporniki tega ne potrjujejo, pa so po besedah Juša Kozaka Italijani pretepali Roba. To mi je v pogovoru potrdil tudi Ciril Vidmar, Kozakov sojetnik v jetniški celici.⁶⁸ Drugačna je izpoved Marjole Kobalove, ki zatrjuje, da so jih na sodišču po prihodu ponoči zaslišali, ne pa tudi topli. Tudi Roba niso. Ko so v Belgijski vojašnici ugotavljali identiteto, so bili vsi zajeti partizani skupaj. Rob je odgovarjal v italijanskem jeziku, kar je utemeljeval pred drugimi: "Nima smisla lagati, ker me predobro poznajo."

Tudi v Belgijski vojašnici so bili pri zasliševanju trije, zasliševalec, prevajalec in še nekdo (morebiti agent obveščevalec). France Brenk je na moje vprašanje, če so morebiti topli Roba, odgovoril:

64 Pisna izjava režiserja Jožeta Galeta, 5. januarja 1976.

65 Isti vir.

66 Pisna izjava profesorja Franceta Brenka, 11. maja 1980.

67 Jože Gale, o. vir.

68 Juš Kozak, Lesena žlica, Roman iz časov fašistične okupacije, Drugi del, str. 335-337.

“Da bi Ivana Roba v Belgijski vojašnici pretepali, nisem slišal vse do Vašega pisma. Po izgubljeni bitki pri Stalingradu so namreč Italijani omilili svoj jetniški režim. Redkokdaj so udarjali, če so našli na primer v paketu pisemce, ki ga je možu poslala žena...”⁶⁹ Prav lahko so hoteli s širjenjem vznemirljivih novic ustvariti med zaporniki premišljeno nelagodje, hoteli so izvajati psihični pritisk nanje.

Pomembna je tudi podrobnost, ki jo izvemo od Roba, da mu je bila še v trenutku, ko je zapuščal celico in odhajal v smrt, nadaljnja usoda nejasna. Besede, izrečene Jožetu Galetu, to dokazujejo. Gale pripoveduje, da “tisti trenutek (za smrtno obsodbo – op. E.C.) ni vedel, saj mi je mimogrede skozi linico sporočil, da ga premeščajo v drug zapor”. Galetovo pričevanje dokazuje, da so Italijani do zadnjega prikrivali svoje namene. Hkrati je bil to zadnji znani razgovor Ivana Roba s kakim zapornikom v Belgijski vojašnici.

Vzrok premestitve so morali talci razbrati šele iz nenavadnega dogajanja na dvorišču vojašnice.

Po odgonu Ivana Roba so se zaporu vznemirili, izguba jih je prizadela. O tem pripoveduje France Brenk. Po jetnišnici se je “v hipu razneslo: Roba peljejo v smrt!” Zato so skozi rezo v vratih spremljali njegov odhod “ob rani zori”, ko so ga vodili “po stopnicah.”⁷⁰ Nek drug vir pa pripoveduje o vzdušju, ki je potem zavladalo med jetniki: “Ko so z dvorišča vojašnice odpeljali kamioni s talci in spremstvom pa z istim kuratom s pištolo za pasom, dolgo nismo prišli do besede in tisti dan je razpoloženje zamrlo. Ne da bi se bali zase, temveč žal nam je bilo mladih fantov, ki še niso zaživel.”⁷¹

70 Isti vir.

71 ŠK -, Zapiski iz taborišča v Viscu, Gospodarstvo, Trst, 29. marca 1974.

Nekaj podrobnosti o nasilni usmrtni nudijo tudi italijanski pisni dokumenti. 9. februarja 1943 je poveljstvo XI. armadnega zbora (podpisal načelnik glavnega štaba polkovnik Bruno Lucini) nasloвило dopis poveljstvu pehotne divizije Cacciatori delli Alpi, poveljstvu pehotne divizije Isonzo, uradu kraljevih karabinjerjev in poveljstvu hitre sekcije kraljevih karabinjerjev, v imenu “ekscelence poveljnika Armadnega zbora” generala Cambare, ki je medtem nasledil krvavega Maria Robottija, z ukazom o usmrtni “komunističnih tolovajev”, zaprtih v “vojašnici Viktorja Emanuela”. S tem so mišljeni slovenski domoljubi. Tako so nemški in italijanski okupatorji imenovali slovenske borce za svobodo, s tem so opravičevali svoja zločinska dejanja! – sledi pomembno navodilo: “Naproseni ste, da zaradi tega ukrenete običajne mere in kraj, ki ga vaše poveljstvo smatra za primerne”. Dopis zaključuje ukaz: “O izvršeni eksekuciji je treba to poveljstvo obvestiti.”

Z istim dopisom (št. 72/6 – 4) so 12. februarja 1943 umorili: Jožeta Rodiča, kmeta iz Stranj pri Beli Cerкви, Jurija Jagra, tramvajca iz Sel pri Šmarjeti, Josipa Pelka, mizarja iz Radulje, Alojza Udoviča, kmeta z Obrha pri Šmarjeti, Franca Turka, sedlarja z Vinjega Vrha pri Beli Cerкви, Alojza Malhovca, kmeta z Vinjega Vrha, Ivana Vadjala, mehanika z Brega, Ivana Strojana, slikarja iz Ljubljane, Hradeckega in Ivana Roba, “publicista in dijaka”. Skoraj vsi, razen Roba in Strojana, so bili domačini. Po kakšnih kriterijih so izbirali talce, ni znano. Ubija Vadjal in Strojani nista bila na istem zaslišanju kot Rob, znani italijanski dokument ju ne omenja. Zastavlja se tudi vprašanje, kdo je pisal dopis, saj ima veliko napak, površen je tudi pri imenih.

Za kraj izvršitve obsodbe so izbrali Veliko Ligojno.

Talce so odpeljali na Vrhniko, od tam so jih odgnali Italijani, ukle njene po dva in dva, v Veliko Ligojno. Podatki o usmrtni so stvarni:

Emil Cesar
PESNIK IVAN ROB V
PARTIZANIH IN NJEGOVA SMRT

72 Viktor Smolej, Ivan Rob, Izbrano delo, str. 85. – Ubili so jih na Čelešnikovi njivi.

73 Pozneje je vaščan Košuta skupinski grob zasul. Grobišče je bilo podobno repnici.

74 Ustna izjava Aleša Gabrovška, Velika Ligojna, 28. maja 1976.

75 Gabrovšek se spominja Roba. Opisal ga je, da je imel "rumene" lase, oblečen pa je bil v suknjič. Pozneje so govorili, da jih je spovedal duhovnik. To je Gabrovšek zanikal. S talci ni bilo duhovnika.

76 Pisna izjava Janeza Perovška - Pelka, 30. marca 1982.

Zahvaljujem se vsem, ki so prispevali k podobi Ivana Roba. Vire in literaturo omenjam sproti in v opombah.

Fotografije so mi ljubeznivo posredovali dr. Svetozar Frantar, Dušan Jenko in Inštitut za novejšo zgodovino.

Začetek italijanskega poročila o zajetih partizanskih borbcih. Pri pesniku Ivanu Robu navaja njegove besede ob zajetju: "Chi per la patria muore visuto e assai." (Kdor za domovino umre, je živel dovolj.)

KULTURA
Rast 5 / 1999

438

Okolico, kjer so streljali talce, so Italijani skrbno zastražili, s streljanjem so hoteli zastražiti prebivalce. Prvotno so jih nameravali postreliti v vasi, tako pripovedujejo domačini.⁷² Jamo za talce so izkopali italijanski vojaki. Grob je bil plitek in potem površno zasut, iz groba so se videla še trupla in deli obleke.⁷³ Niso pa bili pokopani tam, kjer stoji danes spominsko obeležje, temveč trideset metrov niže.⁷⁴ Po izjavah domačinov so talce ustrelili med 10. in 11. uro. Vaščan Aleš Gabrovšek se je streljanja spominjal, posebno streljanja Ivana Roba. Rob je med streljanjem trikrat vstal. Med streljanjem so vstali še trije ali štirje drugi.⁷⁵ – Na Čelešnikovi njivi so bili pokopani do 1. novembra 1955, ko so jih prekopali in prenesli v partizansko grobnico nad Vrhniko.

Za smrt Ivana Roba so zvedeli tudi partizani. Janez Perovšek - Pelko je zvedel zanj v partizanski bolnišnici v Kočevskem Rogu. Svoje spomine na pesnika je zaključil: "Ko sem ležal ranjen v zasilni bolnici na Pogorelcu (Rog), sem slišal, da so ga ujeli in ubili. Takrat sem žaloval za njim, kjer sem se zavedal, da je bil eden redkih, ki me je imel resnično rad."⁷⁶

Kljub temu da je bil pesnik Ivan Rob kot partizan v prvi vrsti borec, je dopolnil, predvsem pa poplemenitil njihovo podobo s sugestivnim optimizmom. To je bilo v 1942. letu pomembno. Zato je tudi pri ljudeh ostal razumljen, živ in spoštovan. S svojo prisotnostjo, še bolj pa s svojim priložnostnim literarnim delom je popestril njihovo življenje, posegel pa je tudi v načelno bojovniško problematiko. Zaradi tega je bil upoštevan in spoštovan med vodilnim, komandnim kadrom v enotah, kjer je bil. Odnos Janeza Kardelja in Jožeta Borštnarja do njega govori za to. Drugače pa je bilo tam, kjer so se zaradi svoje majhnosti ob njem čutili ogrožene. Njihovim ukrepom Rob ni bil kos.

Umrl je prej, preden je kot pisatelj izoblikoval svojo pisateljsko podobo, ki smo jo od njega pričakovali. To je tragika, ki ni značilna samo zanj, temveč še za nekatere druge mlade kulturne delavce v tem času.

Ostal pa bo v slovenski zavesti zato, ker je pokazal, kako je treba spoštovati in ljubiti domovino. Zaradi nje je preziral tudi smrt.

In končno, na takih domoljubih, kot je bil pesnik Ivan Rob, se je gradila slovenska državnost!

24 REGGIMENTO FANTERIA "COMO"
COMANDO II BATTAGLIONE

Resoconto succinto interrogatorio briganti comunisti catturati il 22 gennaio 1943 nella zona di Smarjeta - Skocijan nell'azione effettuata in collaborazione del II/24 e II Btg. M.V.A.C.-

Ivan Rob fu Andrea e di Carolina Misic, nato a Trieste il 17 agosto 1908; ha studiato all'università di Lubiana filologia slava. Si trova in Jugoslavia dal 1921. Sua madre abita a S. Pietro di Gorizia n. 70, ma di lei non ha notizie da due anni circa. Ha due fratelli sotto le armi nell'Esercito Italiano; uno Giuseppe Serg. Magg. di fanteria, ritiene si trovi a Firenze ma non ricorda il reggimento; l'altro Lodovico, crede caporale, in un reggimento di Alessandria; sa che due anni fa si trovava a Bengasi.

Prima di darsi al bosco (8 luglio 1942) era corrispondente per la cronaca letteraria del giornale Jutro.

Apparteneva alla brigata Cankar; da un mese circa era presso la compagnia territoriale dislocata a Zalovce (XP-CS).

Suo compito ascoltare i bollettini radio esteri e trarne argomento di propaganda - era un intellettuale propagandista partigiano.

Catturato personalmente dal S. Ten. Puleio della 5ª compagnia del 24 fanteria, ufficiale di collegamento della 2ª compagnia M.V.A.C.-

All'atto della cattura ha dichiarato che avrebbe desiderato vedere i fratelli, ma che poi non gli importava di morire, perché: "chi per la patria muore vissuto è assai". Parla abbastanza l'italiano.

SAMOSTANSKA CERKEV V KOSTANJEVICI KOT RAZSTAVNI PROSTOR

¹ Cerkev smo sicer odprli s koncertom Komornega moškega zbora iz Celja 26. junija 1971.

Odkar je bila cerkev cistercijskega samostana Fons Beatae Mariae leta 1971 za silo obnovljena, so se začele porajati skušnjave po njeni večnamenski rabi. Ena prvih prireditev v njej je bila drama T.S. Eliota *Umor v katedrali*.¹ Kdorkoli je tedaj sedel med publiko, se te predstave živo spominja. Tedaj še s peskom prekrita tla so zagotavljala neverjetno akustiko, saj so popolnoma vsrkala odmev, pa najsi je bila izvedba vokalna ali instrumentalna, solistična ali v sestavu. Te izjemnosti smo se zares zavedli šele po tlakovanju cerkve z glinenimi tlakovci, ko se je pojavil kar trikratni odmev v prostoru. Leta 1980 smo vanjo čez poletje postavili zbirko monumentalnih tapiserij tovarne Dekorativna v upanju, da bomo lahko bistveno popravili akustične lastnosti prostora, vendar zaman. To mednarodnega programa orgelskih koncertov, ki ga je sestavil zdaj že pokojni maestro Hubert Bergant, ni kaj dosti motilo. Orgle, postavljene na pevski kor, so se tam dobro obnesle. Kako postaviti v ta vabljivi prostor umetnostno razstavo, pa je bil trši oreh.

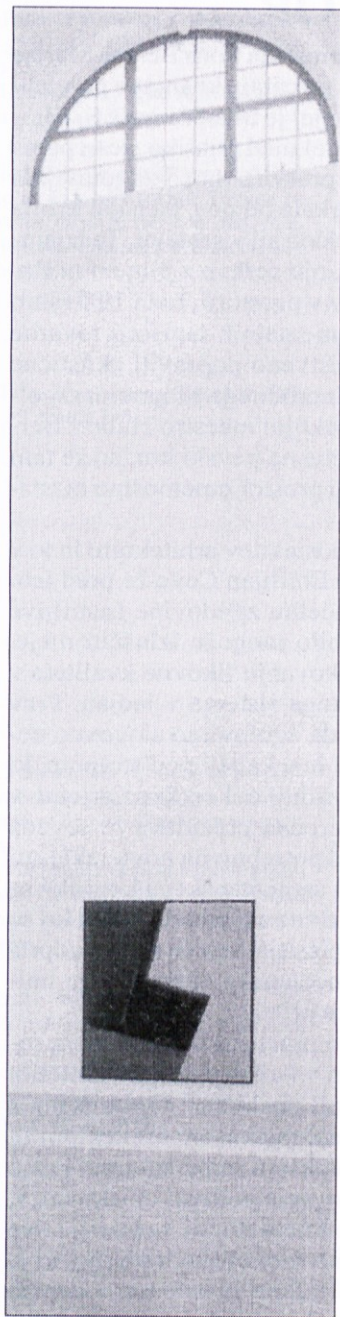
Konservatorska stroka je pripravila predstavitev arhitekture in to v njenih zgodovinskih stopnjah. Čeprav je Emilijan Cevc že pred tem pisal o dveh gradbenih kampanjah na začetku zgodovine častitljive zgradbe, tedaj med njima v zidovju ni bilo mogoče izluščiti meje. Zaslutimo jo lahko le v drastičnem razlikovanju likovne kvalitete v kapitelni plastiki in v spremembi tlorisnega sistema v ladjah. Prav tako se je potrebno malce bolj potruditi, da ugotovimo slogovno neskladje med arhitekturnimi členi v cerkvi in v kapeli pod stolpom, ki je nastala v petnajstem stoletju, ko se je zadnji del cerkve verjetno v potresu podrl. Dobro pa je prikazana baročna prezidava in seveda obnova po drugi svetovni vojni, ko je bilo potrebno na novo izklesati slope s kapiteli v južni ladji. Barokizacija samostanskega kompleksa in dejstvo, da v cerkvi ni bilo službe božje že vsaj od leta 1820, ko so razprodali cerkveno opremo, zgovorno opozarjata na še vedno odprta vprašanja pri rekonstrukciji prvotne samostanske cerkve, tega najplemenitejšega spomenika zgodnje gotike pri nas.²

Bazilikalna zasnova temelji na izrazito prostorsko-plastičnem romanskem vezanem sistemu, nadgrajenem v ladjah z novimi sintetičnimi prijemi. Sedaj prazna, sicer pa nikoli poslikana notranjščina z belino sten ustvarja kontrastno podlago peščenjakastim arhitekturnim členom in kapitelni plastiki. Tako je arhitektura sama izjemno jasno artikulirana in si s svojo izrazno močjo povsem podredi obiskovalca, ga usmerja in prevzame s svojimi monumentalnimi razmerji.³ Ne nazadnje pa je treba opozoriti tudi na njeno funkcijsko tradicijo, ki je takšno organizacijo prostora pridržala sakralnim zgradbam, v katerih se vsak trenutek zavedamo, kaj je kje in zakaj (bilo).

Ta avtoritativni prostor je sproti odpiral probleme, kadar smo vanj skušali postaviti likovno razstavo. Že omenjena razstava tapiserij je bila dobro postavljena, čeprav je marsikje skrila konservatorsko informacijo. Težave so se pojavile zaradi načina obešanja in razsvetljave. Bele najlonske vrvi, spuščene z arhitekturnega venca dvanajst metrov visoko, so bile dobro improvizirane, a nepraktična rešitev.

² Zadnja rekonstrukcija je bila pripravljena za razstavo Gotika v Sloveniji leta 1995.

³ Teme oboka v glavni ladji je visoko 16 m.

Bogdan Borčić: ATELJE, 1988, akril
na platnu

KULTURA
Rast 5 / 1999

Težje je bilo z razsvetljavo, ki je postajala neobhodno potrebna ob vse krajših dnevih, nikoli pa svetlobe ni bilo dovolj v stranskih ladjah. Galerijska razsvetljava se je vedno zdela utopično draga in tehnično skoraj neizvedljiva. Tu smo tudi še danes primorani improvizirati.

Razstave, ki so po tem sledile, so postavljali ali umetniki sami ali pa oblikovalci, vendar smo se velikega prostora načelno vedno lotili z veliko razstavo. Plemenitosti arhitekture smo želeli najti vredno protiutež v sodobni ustvarjalnosti. Kar kmalu se je izkazalo, da ambicioznejše predstavitve umetniških opusov niso prav posrečena oblika v takšnem ambientu. Tako se je zgodilo z retrospektivo ob šestdesetletnici Franceta Slane (1986) ali pa z veliko razstavo Janeza Boljke (1990), ki je inavgurirala njegovo poznejšo donacijo. Neprimernost smo čutili tako v interesu razstavljenih del, ki jim ni bilo mogoče dajati primernih poudarkov ali pa jih je prostor požiral, kakor v interesu arhitekture. Boljkovo razstavo je postavil Miljenko Licul, ki je v veliki meri intimno plastiko na črnih podstavkih podložil z dva metra visokimi črnimi panoji, s katerimi je razdrobil prostor. Na ta način je jasneje ločil razstavo od zgodovinskega prostora in razstavljenim umetninam izbral več življenjskega prostora. V obeh primerih je improvizirana osvetljava ostala vse preveč vpadljiva hiba.

Lado Smrekar je napravil prvi korak iz tega začaranega kroga, ko je povabil na večtedensko delovno bivanje v Kostanjevico Valentina Omana. To je bilo leta 1994. Na grajskem dvorišču ustvarjena dela je Oman dopolnil z nekaj platni iz svoje nedavne proizvodnje. Na človeško mero prilični standardni format je tedaj prvič pokazal prikladnost modularnega sistema, saj je razstava kot celota učinkovala predvsem s poenotenostjo dimenzij slik: 200 x 70 cm velika platna je bilo mogoče združevati v poliptihe ali pa jih razvrstiti serialno ter se na ta način prilagoditi zahtevam in možnostim prostora. Oman je tudi sicer lahko gradil na svojih bogatih izkušnjah opremljanja cerkvenih prostorov. Bazilika na Plešivcu gotovo predstavlja vrhunec ne samo njegovih ustvarjalnih prizadevanj, temveč enega najpomembnejših dosežkov sodobne opreme sakralnega prostora sploh.

Omanova razstava je minila ob premajhni pozornosti javnosti. Prišla nam je izkušnje, ki so usodno spremenile naše poglede na samostansko cerkev kot razstavni prostor. To je bilo pomembno še toliko bolj, ker se je vedno pojavljala nevarnost, da bo bogata razstavna dejavnost v samostanskem kompleksu zadušila Lamutov likovni salon kot razstavišče za sodobno umetnost v starem mestnem jedru na otoku. Zato je bilo tudi za organizacijo prireditev v kostanjeviških programih vitalnega pomena poiskati vsebinsko ločitev prireditev v enem in drugem prostoru. Ob Omanovi postavitvi je postalo jasno, da je potrebno razstavno gradivo pripraviti posebej za ta prostor in si za to vzeti dovolj časa. Temu spoznanju smo postopoma uspeli dodati še strog izbor razstavljalcev in omejiti število razstav na dve do tri v vsaki sezoni.

Naslednji korak je pomenila postavitev razstave Andraža Šalamuna leta 1996. Prvi poskus postavitve je obtičal. Slikar se je zaprl v svoj atelje in se čez čas vrnil z novimi slikami. Razstava je v nekem smislu ponovila izkušnjo s tapiserijami, saj so tudi Šalamunove slike dosegale do šest metrov širine in jih je slikar razpostavil v razpoložljiva polja. Pritrjena naravnost na steno so njegova velika platna odpirala stensko površino v galaktične meglice neskončnega in neizrekljive-

⁴ Razstave so se v cerkvi zvrstile po naslednjem zaporedju:

1996: Andraž Šalamun, Dragica Čadež, Zlatan Vrkljan

1997: Branko Suhy, Matjaž Počivavšek

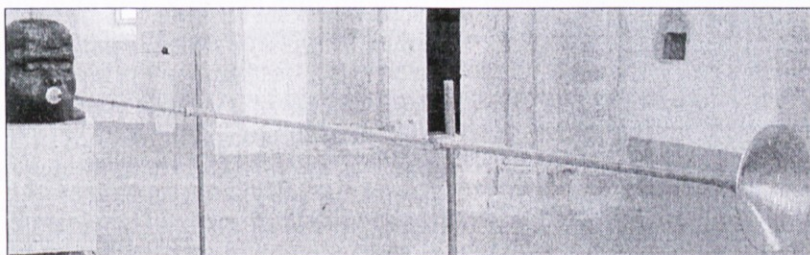
1998: Zdenko Huzjan, Lujo Vodopivec

1999: Bogdan Borčič, Ivo Prančič, Mirsad Begić

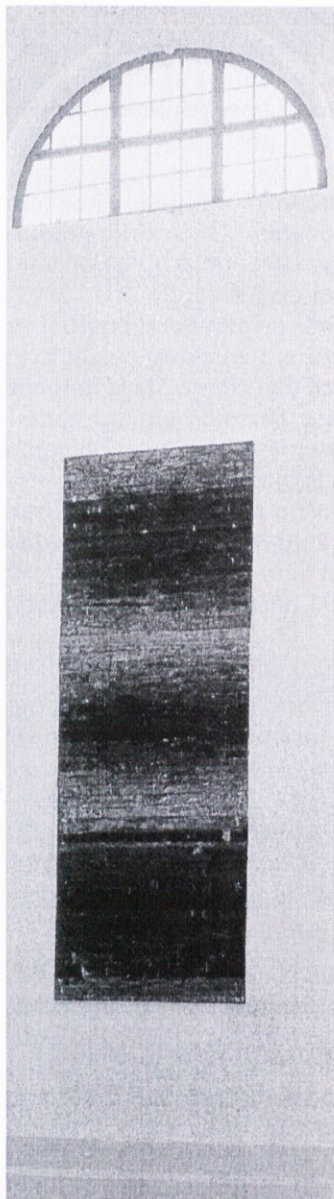
Lujo Vodopivec: F. B. TROBILEC -
1997, bron, medenina, baker, les

ga. Spiritualna dimenzija sodobne abstraktne umetnosti se je skladno vrasla v prostor, namenjen izkušnji neotipljivega in nepredstavljivega. Časovni zamik v pripravi razstave je omogočil objavo delovnih posnetkov oz. reprodukcij same postavitve v katalogu. Tudi v tem smo prepoznali vrednoto, ki jo je kazalo negovati dalje. Že v Počivavškovi postavitvi jeseni 1997 smo jo načrtno pripravili. Katalog je prinesel reprodukcije vseh plastik, v njihovi zasnovi vkomponiranih v prostor, ki smo jih posneli že na njihovih dokončnih mestih. Tem je kipar v informacijo dodal še nekaj posnetkov z razstave v Miklovi hiši v Ribnici in z vrta svojega ateljeja.

S Počivavškovo razstavo smo dokončno izoblikovali koncept razstav v samostanski cerkvi.⁴ Galerija Božidarja Jakca zbira predloge in ponudbe, izmed katerih njen strokovni svet oblikuje prioritetni red. Izbrani ustvarjalci se vsaj leto poprej obvežejo, da bodo spoštovali zahteve razstavišča - dela morajo biti pripravljena posebej za ta prostor tako, da njihov nastanek pogojuje zasnova postavitve. Postavljanje opravimo dva do tri tedne pred otvoritvijo, da je mogoče razstavo posneti za reprodukcijo v katalogu. Sezono začnemo spomladi s slikarsko razstavo, zaključimo jo jeseni s kiparsko, ki običajno lahko stoji čez zimo. V poletnem terminu je možno postaviti še tretjo razstavo, pri kateri pa umetnostne zvrsti ne pogojujemo. Od treh razstavljalcev mora biti eden iz Hrvaške, kajti Kostanjevica je vedno povezovala kulturno ustvarjanje sosednjih narodov in je s postavitvijo državne meje na Gorjancih po letu 1991 postala ta njena funkcija še veliko bolj odgovorna.

Od Šalamunove postavitve dalje ugotavljamo, da so bile manj uspešne razstave vedno posledica ambicije, da bi umetnik v cerkvi predstavil del svojega opusa, se pravi, da je organizacijski kriterij umetnikova osebnost oz. zaokrožena celota umetnikovega krajšega ali daljšega ustvarjalnega obdobja. Prostor je namreč toliko neobičajen in neponovljiv, da ne prenese avtonomnosti likovnega dela, ki je pripravljeno za specializirano in nevtrarno galerijsko steno. Med uspešnejšimi pa lahko sledimo širok razpon od podrejanja prostoru in iskanja dialoga z njegovimi oblikami do samozavestne namestitve z arhitekturo navidez nekompatibilnih kompozicij, ki v prostoru dobijo hiperbolično vsebinsko zvezo. V mislih imam razstavi Matjaža Počivavška in Luja Vodopivca (1998). Počivavškova plastika je že po definiciji intimna, diskretna in nepretenciozna. Kipar je skušal vzpostaviti formalno resonanco z avtoritativnimi prostorskimi in kiparskimi oblikami v cerkvi. Dialog je razvijal s formalnimi sredstvi risbe v prostoru, medtem ko je v pogledu od blizu izstopala disciplinarna modeliranja in osebne kipaarjevega dotika v plemenitem bronu. Vodopivec je za svoje plastike uporabil banalne sodobne materiale od opažnega lesa ("bosank"), poliestra in poliuretana, prefabriciranih elementov in celo malega viličarja - do modelirane velike bronaste

Ivo Prančič. BREZ NASLOVA, 1999,
olje, tekstil, platno, 600 x 200 cm

* Prispevek je bil napisan avgusta

glave trobilca. Svoje instalacijske kompozicije je postavil na pomenljiva mesta, ki, kot je v pogovoru namignil slikar Ivo Prančič, vzpostavljajo pomensko nadgradnjo v neizbežnih asociacijah s Pieta v koru, trobilca in prižnice, bančnega pulta in spovednice. Na ta način je gledalca zapletel v ironično sodelovanje.

V svojevrstnem kontrastu sta tudi zadnji dve razstavi: Ateljeji Bogdana Borčiča in instalacija Iva Prančiča. Borčič je uspešno stopal čez tanek led, kjer se je že mnogim pred njim vdrlo. Intimni ciklus slikarskih ateljejev je nastajal kot hommage njegovim učiteljem in umetnikom, ki jih je posebej cenil, hkrati pa se je slikar postavil mednje z upodobitvami lastnega ustvarjalnega svetišča, kot je atelje in sakralni prostor srečno povezal Jure Mikuž. Spet so bili formati tisti element, ki je poenotil postavitev. Delno platna velikih dimenzij, delno enaki formati variacij lastnega ateljeja z abstrahirano govorico geometrijskih likov in koloristično pretehtanih kombinacij so uspešno kljubovali ukazovalnosti prostora.

Prančič pa je razstavo zasnoval kot opremo prostora, zato jo tudi imenujem instalacijo. Oltarna stena je dobila oltarno sliko, sicer pa so posamezne slike in objekti dopolnjevali arhitekturne elemente, vzpostavljali dialog z njimi ali med seboj. Modularni princip je slikar sicer obdržal, vendar modul sam ni bil več en sam, temveč ga je spreminjal z razvojem oblikovnih tem. Podobno kot pri Šalamunu in Počivavšku je abstraktna govorica površine vnesla spiritualno vsebino v prostor, ki je nastal za ritualizacijo podobne duhovne izkušnje.

Nestrpno pričakujemo instalacijo Mirsada Begića, ki jo bo izvedel v septembrskem terminu.* Zanj pripravlja plastiko v terakoti, s katero podaljšuje svojo razstavo poliestrnih skulptur in asemblažev v galeriji ZDSLU. Pričakujem, da bo angažiral prostor podobno kot Vodopivec, vendar zdaj v smeri svoje osebne mitologije duhovnih kript v srcih piramid in krilatih haronovskih čuvarjev v najgostejši temi, ki zbira vse, kar je nekoč živelo. Poznavajoč njegovo delo se zdi prostor idealen za njegovo instalacijo, vendar pustimo kiparju, da nas preseneti! Od tu moramo razmišljati dalje o novih možnosti v improviziranem razstavnem prostoru, kajti program sicer prehitro lahko zapade v monotonost, če bi oblikovno in vsebinsko zasnove razstav ponavljali. Eden od še nepreizkušenih izzivov so novi mediji v likovni umetnosti.

Oblikovanje razstavnega programa v samostanski cerkvi temelji na dolgoletnih izkušnjah. Morali smo zagrešiti toliko in toliko napak, da smo se iz njih naučili prisluhniti zahtevam prostora in poiskati takšne oblike, ki so zavarovale oboje - vrednote arhitekturnega prostora in estetske kvalitete razstavljenih umetnin. Na ta način smo želeli ustvariti pojem likovnega prestiža tako, da pomeni vsakokratni projekt nekaj neprimerljivega z razstavami v drugih prostorih. Pogoje za takšno izjemnost ustvarja zgodovinska arhitektura, naloga vodstva galerije pa je, da zagotovi ekskluzivnost in referenčnost programa v njej ter ga vsestransko zavaruje. Samo premišljena politika, podprta s tehtno strokovno presojo, bo lahko kljubovala pritiskom različnih interesov in skušnjav. V zadnjih štirih letih je ideja dozorela in prireditelj je dobila svoj jasno izrisani profil. Direktor Bojan Božič je znal povezati konce skupaj in zagotoviti izvedbo vrste razstav, ki so samostanski cerkvi kot razstavnemu prostoru izborile vidno mesto med slovenskimi razstavišči. V to nas prepričuje interes najresnejših ustvarjalcev pri nas in na Hrvaškem.

ŽIVLJENJE DELAVCEV AUERSPERGOVE ŽELEZARNE NA DVORU

O življenju delavcev in vodilnih uslužbencev železarne na Dvoru ob Krki pričajo številni dokumenti. Največ jih je shranjenih v družinskem arhivu knezov Auerspergov na Dunaju.

Prvi dokument, ki je urejal vsakodnevno življenje delavcev, je delovni red iz leta 1847. Iz njega je razvidno, da je delovni dan trajal od šeste ure zjutraj do sedme ure zvečer. Delali niso le ob nedeljah. Na sveti večer in velikonočno soboto so bili prosti pol dneva, za silvestrovo in na pustni torek pa le četrtnedneva.

Poleg tega so v tem delovnem redu opisane tudi stanovanjske razmere. Samski delavci so stanovali po dva, trije ali štirje skupaj. Za posteljo s slamarico, dve rjuhi in koc so morali plačati dva krajcarja na dan. Če je kdo želel žimnico, fino rjuho in posteljno pregrinjalo, je moral plačati dva krajcarja več. Tudi kurjavo in postrežbo so morali plačati. Nič ni bilo torej zastonj.

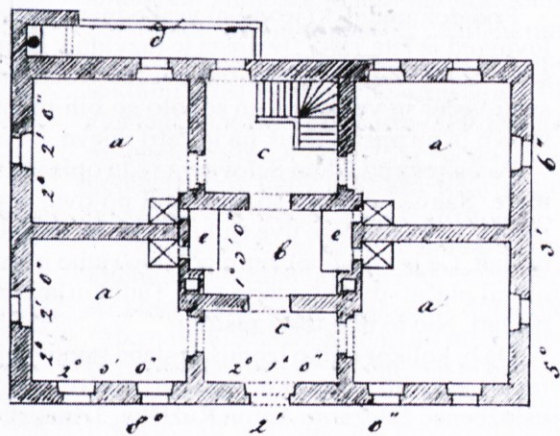
Da bi kolikor tolako izboljšali slabe stanovanjske razmere, so nameravali zgraditi delavsko kasarno. Načrt zanjo je leta 1847 izdelal uslužbenec železarne Anton Ružička. Trinadstropna stavba naj bi bila naslonjena na brežino pod skladiščem za rudo in ob poslopju livarne. Prostor v pritličju je bil namenjen za topilnico, livarno za umetniški liv in za klet. V prvem nadstropju so bile načrtovane tri sobe z dvema kuhinjama, predprostorom in straniščem. V drugem nadstropju naj bi bilo skladišče za špecerijsko blago, stanovanje za tri kovače s kuhinjo, predprostorom in s hodnikom. V tretjem nadstropju so bile načrtovane sobe za samske delavce, ki naj bi bile ločene z lesenimi stenami. Gradnja kasarne se je začela šele čez nekaj let. Načrt je šele leta 1850 ponovno pregledal takratni direktor Johann Engelthaler, ki pa z razporeditvijo stanovanjskih prostorov ni soglašal, ker je menil, da jih je v prvem in drugem nadstropju premalo. Priložil je svoj načrt, po katerem bi bilo namesto štirih osem bivalnih prostorov. Predlagal je štiri sobe, ki bi imele skupno kuhinjo z dvema štedilnikoma in hodnik s straniščem. Kasarna je bila kmalu zatem tudi zgrajena. Iz inventarja železarne iz leta 1864 lahko ugotovimo, kako so bila stanovanja opremljena. Imela so litoželezno peč in skleda, rjave mize iz mehkega lesa, stole in postelje. Pripomniti velja, da je bila ta skromna oprema last železarne. Zasebna lastnina, kar je razumljivo, v inventarju ni navedena.

Železarna je imela skupaj enajst stanovanjskih hiš, v katerih pa ni bilo prostora za vse delavce. Zato so imeli tudi najeta stanovanja na Dvoru, na Jami, v Mačkovcu in v Sadinji vasi. Delavci so imeli v okolici tudi vrtove in njive, ki so si jih delili, da so lahko pridelali najnujnejše.

Razumljivo je, da sta bili veliko boljše opremljeni stavbi direkcije in upravno poslopje, ki še danes stojita.

Direkcija je bila enonadstropna hiša. V pritličju so bile predsoba, kuhinja in dve sobi za posle. V prvem nadstropju je bilo direktorjevo stanovanje in dve tujski sobi, kjer so ponavadi bivali naročniki in drugi tovarniški gostje. Poleg tega sta bili v hiši še direktorjeva in blagajnikova pisarna. V direktorjevi pisarni je bila shranjena poslov-

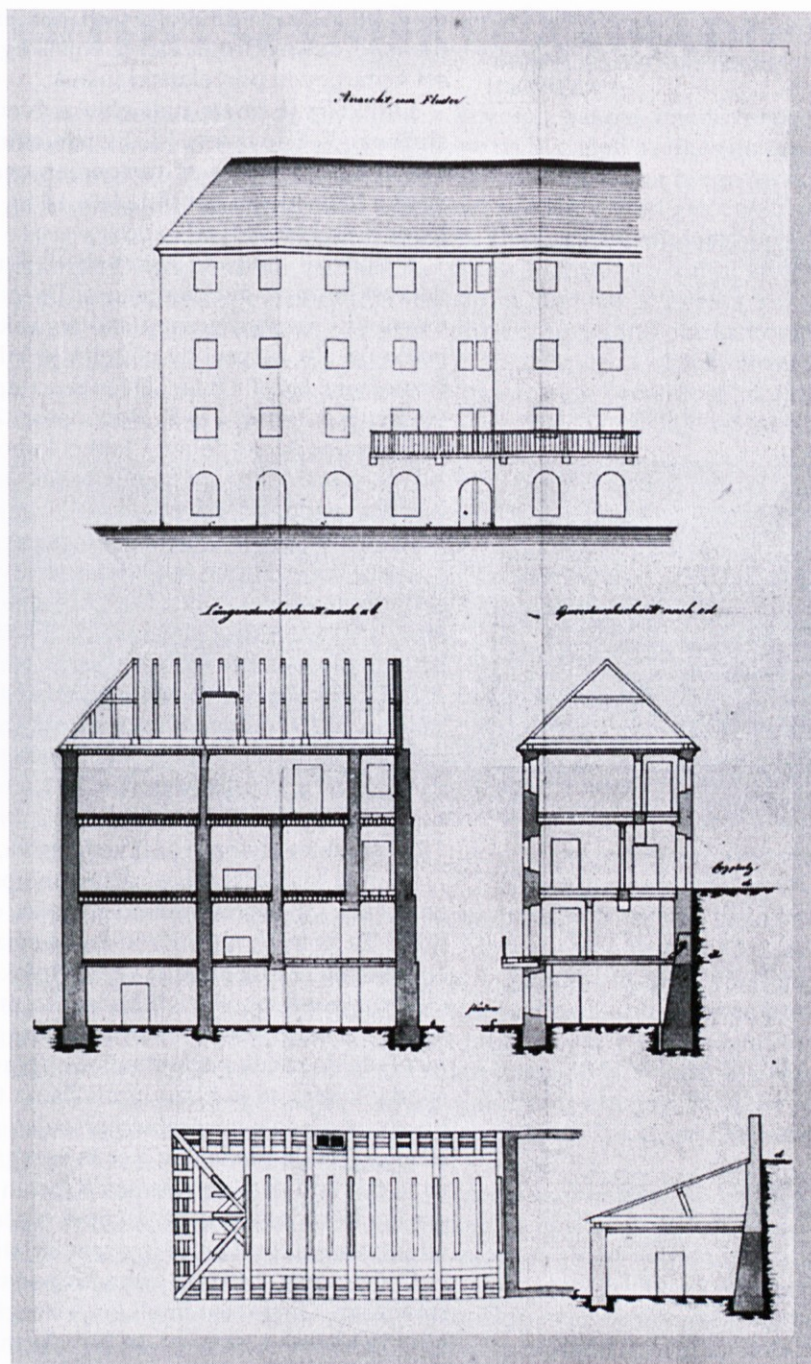
der Grundriß des obenstehenden, als auf 2te Geschos
vorstellender Stoffs einmündig geblieben in Ordnung liegt.

- aaaa 4 Wohnzimmer
b gemeinschaftliche Küche, mit dem Linnenraum cc
cc 2 Kuchenzimmer
d Gang zu den Treppen.

Insolches enthält in 2 Geschossen 8 Wohnungen, wofür
jeweils nach Kuzick's Plan mit 4 Geschossen und
bei einer fast gleichen Länge nur 4 Wohnzimmer
gebl. Die Stube würde in der That gegeben,
daß man ab einer Zeit nach der die wünschliche
gr zu erwarten kommt.

Wollte aber darin auf das Charakteristische
hinzuwirken, so müßte ab. abweichend
von anderer Einrichtung gehalten und schon in
prinzipiell länger angelegt werden, jedoch falls
aber dessen Darstellung der Veränderung des
alten Modellbauers = Gebäudes nach der von
der Direktion beabsichtigten und früher bespro-
chenen Zeit vorangehen, um zur Verbesserung

Na sosednji strani: Načrt delavskega stanovanja, ki ga je pripravil Johann Engelthaler.

Desno: Načrt delavske kasarne in delavskega stanovanja, ki ga je naredil Anton Ružička leta 1848.

Oba dokumenta sta shranjena v Družinskem arhivu knezov Auerspergov na Dunaju.

na korespondenca, v eni tujski sobi pa je bila strokovna tovarniška knjižnica, ki je obsegala 128 naslovov s področja rudarstva, fužinarstva, mineralogije, geologije, kemije, politike, umetnosti, trgovine, strokovnih in splošnih slovarjev.

Ob hiši je bil vrt z leseno uto v švicarskem slogu. V uti so bili miza z ovalno leseno ploščo na litoželeznem podstavku, pet stolov in kanape na litoželeznem podstavku, slamnat stol in dve leseni polici za rože.

Iz inventarja direktorja Filipa Dobnerja iz leta 1870 je razvidno,

da je bil v stavbi direkcije tudi stekleni in porcelanski servis. Omenjeno je, da so obiskovalci iz vojaškega poveljstva razbili šestindvajset kozarcev in porcelanski jušnik.

Direkcija je imela tudi hlev z dvema osem let starima konjema, službeno kočijo iz leta 1837 z usnjenim prtljažnikom in dvema laternama. Kočija je bila očitno namenjena za daljša potovanja. Imeli so še dve štirisedežni kočiji iz leta 1846, ki so ju leta 1849 pripeljali na Dvor iz steklarne Karlshutte.

V upravni stavbi so stanovali višji uradniki. Zaradi večjega števila delavskih otrok in oddaljenosti Dvora od Žužemberka so leta 1864 ustanovili zasebno tovarniško šolo, ki je bila v pritličju upravnega poslopja. Za začasnega učitelja je bil imenovan pomožni učitelj iz Črmošnjic Jožef Dular. Učenci so uporabljali naslednje učbenike: Gramatiko, Berilo I in II, Računstvo, Zgodovino, Religijo in Spisje.

Najnujnejše so delavci lahko kupovali v tovarniški trgovini. Na zalogi so imeli: koruzo, ajdo, pšenico, slanino, milo, sveče, kavo, sladkor, grah, lečo, kis, riž, polenovke, usnje za podplate, usnje za notranje podplate, telečjo in govejo kožo, poper, konopljo, sol, olje in slivovko.

Poleg tega so imeli na Dvoru tudi tovarniško točilnico, kjer so stregli z vinom in pivom. Knez Carlos Auersperg je leta 1834 v opuščenem krilu gradu Soteska ustanovil pivovarno, kjer so izdelovali pivo po češkem receptu. Pivo so varili predvsem za delavce železarne na Dvoru in steklarne Karlshutte. Delavci obeh Auerspergovih obratov so popili tretjino proizvodnje. Veliko so ga popili tudi furmani in ga hvalili daleč naokoli. Zanimivi so statistični podatki o porabi piva na Dvoru za triletnje 1857 – 1859. Leta 1857 so delavci popili 145 veder piva, uradniki 29, leta 1858 delavci 112, uradniki 46 veder in pol. V letu 1859 so delavci popili 110 veder piva, uradniki pa že 50 veder.

Poraba piva je torej pri delavcih upadala, pri uradnikih pa opazno naraščala. Ob tem ne smemo pozabiti, da so popili tudi velike količine vina. To potrjuje tudi Kronika enorazredne ljudske šole na Dvoru. Julija 1883 je bila namreč velika šolska proslava ob šeststoti obletnici združitve Kranjske s habsburško monarhijo. Celodnevno praznovanje z nastopi šolske mladine je doseglo višek ob šestih zvečer. Kronist je ta dogodek popisal takole: "Navzoča je bila vsa tvorniška gospoda, katera se je blizu igrališča na travi sede krepčala z vinom in pivom in gledala nespretno veršenje iger. Na obeh straneh Krke je še mnogo število gledalcev, ker še tacega nigdar vidli niso." Leta 1881 se je takratni direktor Damas Krestan pritožil Auerspergu nad samske uradnike, češ da so ob sobotah zvečer zapravljali denar na kegljišču ali v tovarniški točilnici in s tem dajali drugim slab zgled.

O delovnih oblačilih nimamo podatkov, zato si jih lahko le predstavljamo. Gotovo so imeli kot v drugih železarnah usnjene predpasnike in klobuke, sicer pa so bili skromno oblečeni. Imeli so majhno skupno kopalnico, ki ni zagotavljala zadostne higiene. Pražnje so bili oblečeni le ob nedeljah in praznikih. Za njihovo zabavo v prostem času so poskrbeli tako, da so v Stavči vasi postavili kegljišče in vinsko klet.

Življenje železarjev v majhnem kraju v Suhi krajini, oddaljenem od večjih mestnih središč, ni bilo lahko. Pomislimo, da so delali enajst ur in takorekoč niso imeli prostega časa. Če pa že, so popivali v tovarniški točilnici ali kegljali. Po zaprtju železarne leta 1891 jih je mnogo odšlo na delo v železarno Jesenice, kjer so dobili po nemškem imenu naselja Dvor vzdevek "hofarji".

Plemiškega grajskega bivališča v Sevnici, nekdanj imenovanega Oberlichtenwald, ne gre predstavljati, ne da bi začeli s slikovito krajsko podobo Posavja. Kopasti razgledni grič na levem bregu Save, na katerem stoji grad Sevnica, je namreč le eden v vrsti gričevnih, z vinogradi in sadovnjaki pokritih vzpetin, ki na severu valovito obrobijo reko. Mogočna stavbna gmota gradu s štirimi krožnimi stolpi dominira nad srednjeveškim trškim jedrom Sevnice. Z dvema nizoma stavb ob osrednjem trgu, z značilnima cerkvenima poudarkoma in gostim zastorom obrežnega rastja, je stara Sevnica - Lichtenwald bila privlačen motiv za vedutiste in fotografe že v preteklosti, a tudi danes vabi mimo vozeče, da prečkajo Savo in si jo ogledajo od blizu.

Razglednica Sevnice ok. leta 1911

Stavbni del kompleksa - grad in t. i. Lutrova klet, v času reformacije kapela za luteranske obrede, je dobil svojo današnjo renesančno stavbno obliko in najrazličnejše arhitekturno okrasje, freske in nekatere skulpture, že v času lastništva grofov Mosconov po letu 1595. Ustvarili so mogočno stavbo s štirimi trakti, vogalnimi stolpi in vhodom, na novo urejenim na južni strani. Še danes ga poudarja rustičen portal z njihovim grbom, ki vodi na notranje dvorišče z arkadami ter kamnitim vodnjakom. H gradu so spadali še gospodarski objekti, razmeščeni po strmih pobočjih - poleg omenjene Lutrove kleti, ki je služila za kaščo in kasneje za vinsko klet, še konjušnica, oskrbnikova hiša in vrtna hiša s steklenjakom.

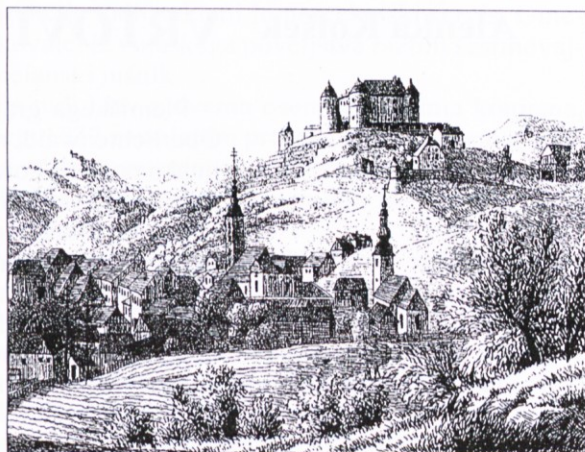
Na srednjeveško grajsko utrdbo, iz katere je grad izšel, so še dolgo časa spominjali obrambni jarek in obzidje, ki ju je odstranila šele rodovina Händl, plemenita Rebenburg, v začetku 19. stoletja. Grad kot utrdbo je leta 1681 na bakrorezu upodobil Georg Mathäus Vischer, prav takšen pa je prikazan v knjigi lastniških oz. z ženitvami pridobljenih gradov in dvorcev hrvaške plemiške rodbine Patachich iz leta 1740¹. Tu je znotraj obzidja viden sadni vrt, prva sled o zgodnjem načinu zunanje ureditve gradu.

Leta 1803 je lastnik gradu in posesti postal Johann Nepomuk Händl, ki ga je avstrijski cesar zaradi zaslug v vojni leta 1809 povzdignil v plemenitega Rebenburga. Ta izobraženi in sposobni mož je uredil grad v udobno sodobno bivališče in temeljito spremenil tudi njegovo okolico. Odstranil je obzidje, zasul obrambne jarke, na južnem grajskem pobočju, do tedaj poraslem s trnovjem, pa s precejšnjim posegom v teren zgradil škarpirane kulturne terase in jih zasadil z vinogradom ter žlahtnim sadnim drevjem. Na najvišji terasi pod grajskim plato-

¹ Akvarel iz Statusa familiae Patachich, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

Levo: Sevniški grad v knjigi Status familiae Patachich

Desno: Kaiserjeva litografija Sevnice ok. leta 1830

jem pa se je razprostil tudi razsežen zelenjavni vrt. S trga so na grad vodile tri poti, med njimi še danes ohranjena glavna tlakovana pot, ki jo je lastnik v čast obiska nadvojvode Johanna v Sevnici leta 1812 obsadil z drevoredom.

Franciscejski kataster iz leta 1825 prikazuje dva geometrijska vrtova na platoju vzhodno in zahodno ob gradu, na severu pa ju povezuje zvijugana sprehajalna pot. Viri govorijo o dišečem cvetličnem vrtu na treh straneh ob gradu. Zahodni vrt ima kot sredinski motiv na katastru celo vodni bazen z vodomatom, kar pa je glede na slemen-sko lego gradu bil verjetno le kartografski prikaz, saj njegov obstoj pri današnjih izkopavanjih ni bil dokazan.

Grajski vrtovi na franciscejskem katastru leta 1825

V notranji simetriji in ornamentiki obeh vrtov odseva baročni oblikovni vpliv, kar potrjuje še rokokojsko zvijugana linija povezovalne poti. O bogastvu nekdanjega vrta govorijo številne, še ohranjene parkovne skulpture, med njimi Marija z detetom na podstavku, kip svetnika s portala pred Lutrovo kletjo, plastiki psa in žabe, kamnita vaza,

Freska z vrtnim prizorom v jugovzhodnem grajskem stolpu

Faunova glava - ostanek stenske fontane ter kamnite levje skulpture, ki so krasile razgledni balkon pred grajskim vhodom. Nenazadnje sta zanimivi škarpirani terasi tik gradu, ki sta nastali prav tako za časa rodbine Händl pl. Rebenburg. Zahodna terasa s stopniščem v vrt je bila opremljena z balustradnim okrasjem, kamnitimi cvetličnimi košaricami, pa tudi ovalnim vodnim bazenom ob stopniščnem vznožju.

2 Carl Remshardt, Grafična zbirka
Pokrajinskega muzeja Celje

Kamnita cvetlična košarica na balustradnem vrtnem stopnišču

KULTURA
Rast 5 / 1999

Do neke mere so morda za ureditev grajske okolice dale navdih tudi zgodnjebaročne freske v jugovzhodnem stolpu gradu, ki prikazujejo alegorije štirih letnih časov, oranževce v tipičnih renesančnih posodah, največja med njimi, nastala po bakroreznih predlogih², pa kaže družabni prizor s plemiči v domišljijemskem vrtu.

Da je bil vrt resnično nekaj posebnega, potrjuje dejstvo, da si ga je nadvojvoda Johann leta 1812 še posebej ogledal. Glede na dolgo prisotnost Rebenburgov, saj je imel Händlov sin Ludvig grad v lasti do leta 1864, pa so verjetno iz njihovega časa tudi nekatera starejša drevesa na obodu grajske ravnice in pa historicistični dodatki, kot na primer krogovičasta neogotska balkonska ograja na razgledišču, klesana kamnita baza razglednega paviljona zahodno od gradu, rusticitiran vrtni portal - vhod v vrt, ornamentiran tlak iz rečnih prodnikov pred Lutrovo kletjo idr.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja, za časa lastnika dr. Aussererja, je bila zgrajena pot na grad s severne strani, verjetno sočasne so tudi sprehajalne steze na severozahodnem pobočju, tamkajšnja mogočna drevesa in ostanek drevoreda divjih kostanjev ob cesti. To domnevo potrjuje starost nekaterih ohranjenih primerkov. Drevesno zbirko na obodu grajske ravnice, po opustitvi okrasnih vrtov ob gradu pa tudi na samem platoju, je močno obogatila tudi grofovska rodbina Arco-Zinneberg, ki je bila z zadnjo lastnico, grofico Matildo Arco-Zinneberg, poročeno Tränkl, prisotna na gradu do obdobja med obema vojnama. Mnoge eksotične posodovke, serijsko izdelane skulpture, fasadne popenjalke in starinske grmovnice so v tistem času, glede na vrtni slog preloma stoletja, pestrile grajski ambient. Da je bilo mogoče prezimovati zahtevne rastline, so ob škarpri pri vrtni hiši postavili večji steklenjak, ki je še nekaj časa po drugi svetovni vojni služil tukajšnji vrtnariji za vzgojo rastlin in njihovo zimsko shranjevanje.

Zračni posnetek grajskega griča z obnovljenimi vinogradniškimi terasami

VIRI IN LITERATURA:

Suppanschitch, Johann Anton: Ausflug von Cilli nach Lichtenwald, Cilli 1818, Osrednja knjižnica Celje

Tiller, Viktor: Sevnica in okolica, Sevnica 1938

Kaiser, Joseph Franz: Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev, Stara Kaiserjeva suita 1824-1833; faksimilirana izdaja, Maribor 1999

Reichert, Carl: Einst und jetzt, Graz 1864

Janisch, Josef Andreas: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark, Graz 1885

Komelj, Ivan: Sevnški grad in Lutrovska klet. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, št. 20, Ljubljana 1969

Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 5. del: med Kozjanskim in porečjem Save, Ljubljana 1993

Kolšek, Alenka: Park in vrtovi gradu Sevnica, v Zgodovinski vrtovi in parki v Sloveniji, s. 105 - 108, Ljubljana 1995

Kolšek, Alenka: Koncept rekonstrukcije in ureditve parkovnega kompleksa ob Sevnškem gradu, konservatorski elaborat, Dokumentacija ZVNKD Celje, 1988

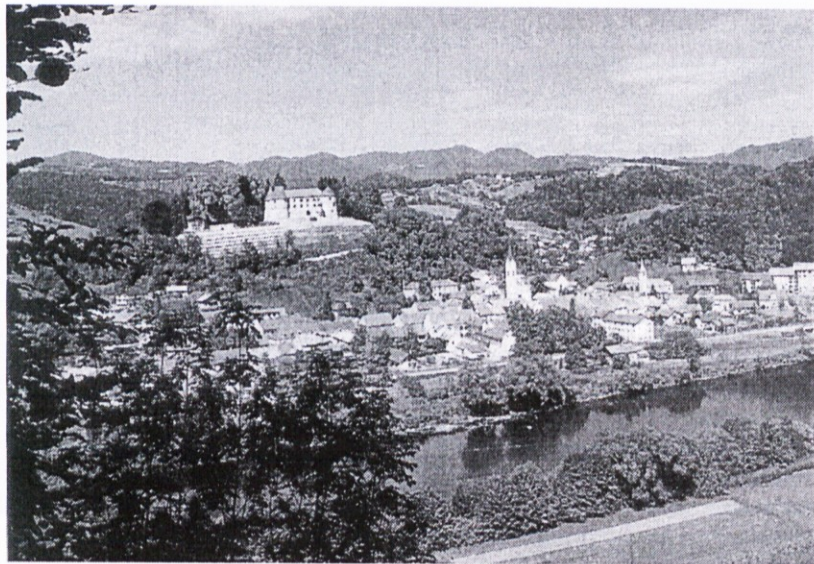
Vrišer, Sergej: Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem, s. 51-52, Ljubljana 1992

Arhiv Republike Slovenije, Katastrske mape franciscejskega katastra

Dokumentacija Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje

KULTURA
Rast 5 / 1999

Med izstopajočimi drevesnimi primerki, ki so kljub močnemu preredčenju v preteklih desetletjih danes še ohranjeni, je poleg mogočnih platan, rdečelistnih bukev, belih gabrov, jesenov, divjih kostanjev, hrastov in lip, potrebno omeniti še lejlandsko pacipreso. Ta po slikovitosti razrasti in redkosti vrste preseneča obiskovalca na vzhodni ravnici ob gradu.

Grad z okolico že vrsto let obnavljajo, objekt že služi kot razstavnici, prireditveni prostor s poročno dvorano, vse pogosteje pa je dobrodošlo prizorišče kongresnega turizma. Z ustrezno vsebinsko zapolnitvijo gradu in spremljajočih objektov bo tudi prenova grajskih vrtov in parka, začeta pred nekaj leti, postala smiselna. Ne le objekti, tudi njihov ambient so namreč pomembni za celovito doživljanje kulturnega spomenika, s tem pa tudi za njegovo gospodarsko uporabnost. Zato je bila do sedaj pri obnovi posebna pozornost posvečena rekonstrukciji kulturnih teras, kjer bodo v bližnji prihodnosti zasažene trte in sadno drevje. To ne bo le kultiviralo in popestrilo videza grajskega griča, temveč naj bi bilo tudi sestavni del tukajšnje gostinske ponudbe. Grad bi morda v bodoče lahko postal celo ena od točk posavske vinske ceste z degustacijsko kletjo.

Za prenovo in delno rekonstrukcijo so predvideni tudi drugi deli vrta: stebričaste ograje z okrasjem na terasah ob gradu, balkon s krogovičasto ograjo in levjimi skulpturami, nekdanji vodni motivi, razgledni paviljon, pa tudi vrtnarjeva hiša s sadno-cvetličnim vrtom. Restavrirane bodo plastike. Čeprav njihove nekdanje lokacije niso v celoti ugotovljene, bo glede na slogovne značilnosti parka, prostorsko logiko in nove namembnosti gradu, mogoče s kiparskim vrtnim inventarjem poustvariti izvirni vtis zgodovinskega ambianta. K temu bo pripomogla tudi ostala oprema in rastlinski dodatki, ki bodo povzeti iz obstoječih slikarskih in fotografskih virov.

Postopoma kultivirajo tudi gozd na severnih pobočjih griča, ki bo negovan kot sestavni del parka. Njegove drevesne posebnosti, ki dajejo grajskemu okolju markanten pečat, so pravkar v postopku sanacije, zasažena pa bodo tudi nova, pretehtano izbrana drevesa, ki bodo rekonstruirala vegetacijski okvir gradu in omogočila prijetnejše bivalno okolje obiskovalcem prireditve, sprehajalcem in izletnikom.

Nataša Petrov "OH, KOLIKO JE LEPEGA SPOMINA..."

Pogovor s Tatjano Jakac

Tatjanino ime, življenje, delo in poslanstvo so neločljivo povezani z imenom umetnika, akademskega slikarja in grafika Božidarja Jakca, ki se ga spominja z ljubeznijo in spoštovanjem. Božidar Jakac, pionir in mojster grafike, slikar, še danes nepreseženega opusa pastelov v naši umetnosti, se je ukvarjal tudi z risbo, ilustracijami, ekslibrisi – drobnimi knjižnimi grafikami, z osnutki za znamke, z dokumentarnim filmom in s fotografijo. Znan je kot portretist, ki je upodobil za celo galerijo znamenitih ljudi, zlasti Slovencev, in kot izjemno plodovit slikar domače in tuje krajine. S svojim delom in življenjem je trajno zapisan v našo umetnost in njeno zgodovino, v kulturno zgodovino in zgodovino. Zelo veliko je razstavljal doma in po svetu vse od leta 1919 dalje. Za svoje umetniško in raznovrstno drugo delovanje je prejel številne nagrade, priznanja in časti, ne le doma, ampak tudi v tujini. Kostanjevici na Krki in rodnemu Novemu mestu je še za časa svojega življenja poklonil obsežni stalni zbirki, ki sta pomembno obogatili dolenjsko likovno dediščino in dogajanje v zvezi z njo. O njem so izšle monografije in razstavniki katalogi, objavljenih je veliko število intervjujev, člankov, ocen, kritik in poročil v domačem in tujem periodičnem tisku, zapisan je v enciklopedijah in leksikonih.

O Tatjani Jakac, njegovi ženi, s katero je preživel polnih 55 let in ki je bila v njegovem življenju izjemno pomemben človek in osebnost, vemo pravzaprav malo, tudi napisanega ni bilo veliko, zato se je uredništvo Rasti odločilo za pogovor z njo. Povod za to pa sta Jakčeva stoletnica rojstva, 16. julija letos, in bližajoča se desetletnica njegove smrti, ki bo 20. novembra, pa tudi 25-letnica Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki in 15-letnica Jakčevega doma v Novem mestu.

Tatjana Jakac z novomeškim županom dr. Tonetom Starcem in direktorjem Dolenjskega muzeja Zdenkom Picljem ob odkritju spominske plošče na Jakčevi rojstni hiši v Novem mestu; foto: M. Markelj

Toljona Jorac

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

Tatjana je živa priča o Jakčevem izjemno ustvarjalnem življenju in bogatem ter raznovrstnem opusu njegovih del, prvovrstna poznavalka Jakca in varuhinja dragocene in obsežne zapuščine, še posebej raznovrstnega in bogatega arhivskega gradiva. Tatjana in Božidar Jakac sta živela v harmoniji in prijateljstvu, neločljivo povezana po dolgosti in polnosti, družili so ju sorodni interesi. Živeti tako je dano le redkim izbrancem življenja. Jakcu je bila Tatjana potrebna takšna, kot je. Da je bil v polni meri to, kar je bil, je bil vedno rad z njo in ob njej. Njene vrline so dopolnjevale njegovo ustvarjalnost, radovednost, zanimanja, marljivost, človeškost in plemenitost. Tatjana mu je bila s svojo odkritostjo, preudarnostjo, toplino, dobroto, prijateljstvom in ljubeznijo, pa tudi s prirojenim občutkom za lepo, za umetnost in za ljudi, in ne nazadnje s smislom za vsakdanje, praktične strani življenja zanesljiva in varna opora v življenju. Desetletja smo ju videvali in srečevali v umetniškem in kulturnem dogajanju in javnem življenju sploh in ju doživljali kot skladen zakonski par in neločljiva življenjska sopotnika, ki sta hkrati osebnost vsak zase, drug z drugim in drug ob drugem.

Tatjana z Božidarjem Jakcem pri slikanju 8. septembra 1972; foto: M. Pfeifer

Tatjana se je rodila 30. avgusta 1911 v Ljubljani v družini Gundrum. Od svojih treh let in pol starosti do trinajstega leta je živela na Hrvaškem, v Križevcih pri stricu dr. Franu S. Gundrumu- Oriovčanu, mestnem zdravniku in tam hodila v šolo. Zatem je nekaj let preživela v Ljubljani pri starših in tu hodila v šolo, nakar je drugič odšla na Hrvaško, tokrat k babici Sofiji Gundrum v Zagreb, kjer je hodila na licej. Leta 1929 se je za zmeraj vrnila v Ljubljano in tu leta 1931

spoznala Božidarja Jakca ter se leta 1934 z njim poročila. Med drugo svetovno vojno sta skupaj bila kot kulturnika od 1943 do 1945 v narodnoosvobodilni vojni. Po letu 1945 sta v svojem domu v Ljubljani, na Ciril-Metodovem trgu 21, preživela skupaj še polnih 44 let. Ta dom je bil njuno varno zatočišče, Dorijev atelje in tudi kraj zbiranja in srečevanja z umetniki, kulturniki in drugimi domačimi in tujimi osebnostmi, skratka kulturno in družabno stičišče.

- Velja mnenje, da je otroštvo slehernega človeka pomembno za njegovo nadaljnje življenje. Kakšna so bila vaša otroška leta?

Tri leta in pol stara sem šla na Hrvaško, v Križevce. Moj stric dr. Fran S. Gundrum je bil tam mestni zdravnik in z ženo nista imela otrok. V naši družini smo bile tri punčke, Ada, Fedja in jaz. Stric je pisal mojim staršem in jih prosil, naj ena pride k njim. Ta sem bila jaz. Vzgajal me je kot fanta. V Gradcu mi je kupil dvojce irharic in te hlače sem rada nosila, ker imajo posrečen žep. Kamor je stric šel kot zdravnik, če se je le dalo, me je vzel s seboj s kočijo. Ko je bilo mrzlo, me je zavil v tople kožuh in mi dal segreto opeko pod noge, da me ne bi zeblo. V jasnih nočeh sem gledala luno in zvezde, stric pa mi je pripovedoval strahovite pravljice, tako da sem lezla vedno globlje v kožuh. Ljudje, ki sem jih srečevala, so bili hvaležni in dobrega srca, in ko sva odhajala od njih, so mi kmetice dale kakšno kmečko dobroto s seboj ali pa kakšno lepo darilce, ročno tkano ali vezeno.

- Se spominjate iz tega časa kakšnega dogodka, ki se vam je trajneje vtisnil v spomin?

V Križevcih so bile ob ulicah kovačije, kamor sem rada vstopala in si ogledovala vse vrste podkev in žabljev in kako delajo kovači. Ko sva s stricem hodila, sem jaz kot otrok začela poskakovati in hopsati. Nisem ga ubogala, naj dam mir in lepo hodim, in odgovarjala sem mu. Nakar sva na njegovo željo vstopila v eno od kovačij in kovaču je naročil, naj segreje klešče do žarečega. Ko je ta rdeče klešče potegnil ven, mu je stric velel: "A sad joj odreži jezik!" Osupnila sem in ko je videl, da sem se ustrašila, me je potolažil: "To je zato, da znaš, da držiš jezik!" Tega sem se kasneje v življenju zavedala in temu primerno ravnala. Stric je bil starejših let in me je po svoje usmerjal in vzgajal.

- Lahko kaj poveste o stričevem delu in življenju?

Stric Fran je pisal študije proti kajenju in alkoholizmu in jih pošiljal v objave v strokovne zdravniške revije na Dunaj in v Gradec. Tega se je lotil na eksperimentalen način. Kupil si je raznih cigaret, cigar in pip in kadil do onemoglosti, da bi sam izkusil in vedel, kakšni so občutki kajenja in da bi znal potem povedati, kako se odkrižati te razvade. Podoben eksperiment je potem naredil za alkohol. Prišel je do sklepa, da pri kajenju in alkoholizmu samo dobra volja človeku najbolje pomaga. Izdal je poljudne dopisnice in jih zastonj delil ljudem, da bi jim pomagal z nasveti. Nekje jih imam še spravljene. Bil je v zdravniškem in turističnem društvu, pri sokolih in gasilcih. Imajo ga za pionirja socialne medicine na Hrvaškem. Bil je "fejst" gospod in zelo me je imel rad. Ko je zbolel za vodenico, sem ga na njegovo željo jaz stregla. Njegova smrt leta 1919 je bila zame velika sprememba in izguba. Kdo ve, kako bi se usmerilo moje življenje, če bi dlje ostal živ. A kaj ko potem najbrž ne bi spoznala Jakca!

Dr. Fran S. Gundrum - Oriovčan, Tatjanin stric

Po njegovi smrti je teta vzela k sebi svojo sestro, ki se je poročila s človekom, ki je dobil vso besedo pri hiši in s katerim se nisva marala in tako sem se kmalu zatem vrnila v Ljubljano. Kasneje je teta prodala vse imetje, hišo, vinograd, stričevo knjižnico. Ima pa stric v Hrvaškem domu v Križevcih spominsko sobo. Pokopan je na Mirogoju v Zagrebu.

- Kakšno je bilo vaše življenje v stričevi hiši?

Stric je bil zbiratelj umetnin, orožja in knjig, sama hiša je bila lepa, prostorna, z velikim vrtom in dvoriščem. Pri hiši smo imeli konja, za katerega je skrbel nek ruski ujetnik. Sredi dvorišča je rasel oreh, okrog pa oleandri. V vrtu so rasle dišeče kutine in maline. Sama ali s kuharico sva jih nabirali. Še danes jih imam rada, a tako okusnih malin danes ni moč kupiti, tudi na tržnici ne. Tako dobre so le še z Gornjancev.

- Ste imeli prijateljice v Križevcih?

Moja velika prijateljica iz Križevcev je bila Micika Gold. Bila je dve leti starejša od mene. Na orehu sredi dvorišča sem imela svoj kotiček, z žebli zbite deske, pritrjene na veje. Rada sem zlezla gor, še posebej s prijateljico Miciko, ko je prišla na obisk. Skupaj sva hodili v ljudsko šolo v Križevcih. Mnogo mojih sošolk je bilo Židinj, in veliko jih je končalo med drugo svetovno vojno v koncentracijskih taboriščih. Njen stric, brat njene mame, Pepi Gold, je študiral v Ljubljani pri Plečniku, vendar se je po koncu študija vrnil v Križevce domov, kjer so imeli posestvo in mizarstvo. Ko sem bila po več letih v Zagrebu, sem šla za nekaj dni na obisk v Križevce k Miciki, ki je tedaj že našla svojo ljubezen. Šli sva skupaj do lekarnarja Brajerja, kjer je stanoval njen izbranec. Sprehajali sva se, prikazal se je na oknu, prišel k nama in naju povabil na "špancir", potem pa v kavarno Brener, kjer naju je počastil s sladoledom. Čez pol leta sta se poročila. Imela sta hčerko Leo, ki je postala zobozdravnica in se poročila v Ljubljano, in sina, inženirja v Gorenju v Velenju, ki sva ga srečala, ko je Jakac tam imel razstavo. Povabil naju je v "holzerico" na Rogli, vendar nisva utegnili z njim.

- Česa zanimivega ali lepega iz Križevcev se še spominjate?

V Križevcih je bila kmetijska šola (ratarnica), ob njej pa bajer in elektrarna. Stric je redno zahajal tja. Tu se je zadrževala pretežno moška družba: urejeni gospodje, v črnih suknjičih, s klobuki, kravatami, svetlečimi sponkami. Na šolskem posestvu so imeli velikega, zelo močnega in plodovitega bika, priklenjenega z verigami, ker je nekoga skoraj ugonobil, kakor sem ujela iz pogovorov. Bil je čist, "rihtan in pucan", hlev tudi. Bil je znamenitost posestva in vsi so ga hodili gledat. Imeli so vinograde, sadovnjake in mogočno gospodarsko poslopje. Poleg je bil mestni, velik in lepo urejen park s teniškim igriščem. Križevačke tete, kakor smo jim rekli otroci, so hodile igrati tenis, mi, otroci, pa smo jim pobirali žogice. Ob odmoru so kuharice postregle čaj in dobrote, a otroci smo šli raje igrati tenis. Stric mi je kupil teniški lopar in žogice in nekaj let sem igrala tenis. Res lepo mladost sem imela, a vsega lepega je bilo konec, ko je stric leta 1919 umrl. Spominjam se svečanosti v zvezi z zgodovino Zrinski-Frankopanov, ki so imeli v Vrbovcih pred Križevci veliko hišo, ob kateri je rasla tristo let stara lipa, h kateri so hodili domačini in kjer so bile

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

prireditve. Ljudi se je zbralo kot mravelj, od blizu so prihajali peš, od daleč pa s fijakerji in zapravljivčki. To vzdušje, nastopili so pevci in gasilci, ta množica ljudi v narodnih nošah, vse to je izžarevalo drugačno življenje, ki ga dotlej nisem poznala. Spet drugič sva s stricem obiskala sestro njegovega prijatelja dr. Šuga. Njegova sestra Milena, operna pevka, je živela v hiši, blizu katere je tekel potok Koruška. Čez nekaj let sem jo poslušala v teatru v Zagrebu. Stric je dr. Šugu zapustil svojo zbirko orožja. Rada sem zahajala s stricem v njegovo družbo, veliko lepega in zanimivega sem videla v teh hišah.

Tatjana in Božidar Jakac s prof. Tosovnikom v New Yorku 17. junija 1958

- Imate zanimiv dekliški priimek Gundrum. Od kod izhajajo Gundrumi?

Moj stari oče Philipp in moj stric dr. Fran S. Gundrum sta se rodila v Oriovcu na Hrvaškem. Gundrumi so prišleki, vendar ni razjasnjeno, od kod izvirajo. Koderkoli sem z Jakcem potovala po svetu, sva gledala v telefonske imenike, če bi kje odkrila kakšne Gundrume. Zaman. Ko sva se v Ameriki peljala z vlakom med Chicagom in San Franciskom, sva opazila reklamne table za volitve. Zagledala sem sliko osebe, ki je bila podobna mojemu očetu. Jakac pa je na drugi tabli zagledal napis Gundrum. V Chicagu sva v imeniku odkrila nekega Gundruma. Jakac je po telefonu govoril z njim, a ni nič zvedel, ker je bil že generacija, ki se je rodila v Ameriki. Doma imamo star atlas sveta in v njem sva našla mesto in rudnik z imenom Gundrum, vendar teh imen v današnjih atlasih ne najdeš več. Jakac je tako večkrat dejal: "Skrivnostni priimek imaš, ne veš, od kod je tvoj rod, a glavno je, da te imam jaz pri sebi." Moja stara mama po očetu je bila nemškega rodu, doma iz Osijeka. Pisala se je Spanbauer, ime ji je bilo Sofija. Imela je brata, ki mu je bilo ime Pišta. Bila je lepa. Poročila se je mlada, stara 16 let. Tako je bilo tedaj v navadi, da so se dekleta poročila mlada. Rodila je pet sinov: Filipa, Karla, Antona, Franja in Ivico. Filip je umrl že kot študent. Karlo je postal bančnik v Atenah. Sledi za njim so izginile. Anton, moj oče, je bil tiskar in korektor. Franjo je postal trgovec. Ivica je bil slikar, študiral je kiparstvo in slikarstvo v Zagrebu. Živel in delal je v Ameriki. Ni si ustvaril družine. Po smrti starega očeta je babica prodala, kar je ostalo od Oriovca, in se preselila v Zagreb. Tu se je sama preživljala. Rada je hodila v gledališče in opero, jaz pa sem bila njena spremljevalka.

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."

Pogovor s Tatjano Jakac

- *Od kod izhaja rod vaše mame?*

Moji dobri mami je bilo ime Josipina. Imela je dva brata. Njen oče se je pisal Pirnat, doma je bil iz Slatnika pri Novem mestu. V šoli je bil zelo priden in je šel v Gradec v enoletno šolo za stroke na železnici. Bil je uspešen in dobil je naziv skladiščni mojster. Vodil je velike magazine. Moja stara mama po mami je bila Gorenjka, Aljančičeva iz Kovorja.

Josipina Gundrum, roj. Pirnat, Tatjanina mama

Božidar Jakac: PORTRET TATJANE, 1933, pastel, 70 x 50 cm

- *Česa se spomnite iz vaše mladosti v Ljubljani?*

Moj oče in igralec Zvonimir Rogoz sta bila prijatelja. Oba sta bila v Ljubljani, ko je Rogoz igral Hamleta. Imel je ženo in hčerko Libuško. Spomnim se, da smo skupaj šli na promenado – spredaj otroci, potem oče in Rogoz. Na promenadi so Rogoza vsi pozdravljali in ogovarjali. Njegov Hamlet je bil izvrsten, lep je bil, mladi ženski svet je norel za njim. Rogoz je odzdravljaj, žena pa mu je spustila: "Zvonko, brzdaj svoje oči!" Rogoz je bil tudi filmski igralec in igrala sta skupaj z Ito Rino. Nje se spomnim, da je hodila mimo naše hiše na Vošnjakovih, ko se je pripravljala, da bo postala filmska igralka. Ko je imel Jakac v Budvi razstavo, je prišla na otvoritev s sinom. Nekaj dni po otvoritvi je bil v Črni gori potres. Razstavišče je imelo steklen strop in slike so ostale na stenah nepoškodovane, le strop se je podrl. Razstavo so nemudoma zaprli in slike pospravili. Jakac je takoj telegramsko poslal denarni prispevek za galerijo in dobil od nje odgovor: "Prve pare što su stigle, bile su tvoje." Tudi vsa razstavljenjena dela jim je pustil.

Božidar Jakac: PORTRET TATJANE
(izrez), 1956, Ljubljana

- Kakšna je bila vaša mladostna družčina v Ljubljani?

Spomnim se, da smo se dobivali v parku Zvezda. Radi smo se družili, bili smo mladi in znali smo se povezati. Naša mladost je bila lepa... Zamajhen denar smo šli k teti Tončki v mlekarno na Kongresnem trgu. Pri njej je bilo vedno polno mladine. Naročili s mo si žemljo s smetano. Če nismo imeli za celo žemljo, smo si privoščili le polovico.

- Živel ste pri stari mami v Zagrebu. Kdaj se je to zgodilo in kakšno je bilo vaše življenje in šolanje v Zagrebu?

Stara trinajst let sem se iz Hrvaške vrnila v Ljubljano, kjer sem šla v šolo. Iz Ljubljane sem potem šla k stari mami v Zagreb, kjer sem hodila v licej. Tu nas je vsako leto obiskal Vladimir Nazor. Podaril mi je knjigo s posvetilom. V njej je pesmica Tatjani, ki jo še danes znam na pamet. V Zagrebu smo imeli v šoli kot predmet tudi slovenščino, a nas je poučevala neka Srbkinja, ki jezika sploh ni obvladala, saj je na tablo začela med slovenščino pisati kar v cirilici. Povedala sem to očetu in šla sva kupit slovenske knjige, Ivana Cankarja, ki sem jih potem nesla v šolo in dala sošolkam, da smo lahko vsaj brale. Moj ljubi oče je bil zlat. Kot vojak na fronti v prvi svetovni vojni je veliko pretrpel in se zelo bolan vrnil. Ostal je brez službe zaradi bolezni. V Zagrebu si je našel delo korektorja v tiskarni. Znal je tudi ruščino, ki se je je dobro naučil v Rusiji.

Veliko mojih sošolk in prijateljic je zgorelo v koncentracijskih taboriščih, vse, ki so bile Židinke, pol razreda. Nekaj je bilo kmečkih deklet, ki so v šolo hodile kar v nošah. Vsak dan so pred poukom prihajale z mlekom in ga oddajale pri svojih strankah - naročnikih v Gornjem gradu. Moje sošolke so bile tudi dekleta uradnikov in hčere trgovcev. Tudi v ljudski šoli v Križevcih sem imela sošolke Židinke, ki so med vojno prav tako mučno in tragično končale.

- Imate tudi na Zagreb kakšen lep ali zanimiv spomin?

Leta 1929 je prišel iz Amerike stric Ivica Gundrum, slikar, po nekaj letih obiskat svojo mamo, mojo babico, in svojo ljubezen, dekle, ki je mlada umrla. Kipar Ivan Meštrovič je tedaj v svojem ateljeju na Gornjem gradu delal odlitke - njegova gospa je z otroki in služinčadjo odšla v Split - in moj stric mu je pomagal. Da sta lahko neprekinjeno delala, me je stara mama poslala, da sem jima prinesla kosilo. Pozvonim in pozdravim "Zdravo!" Meštrovič pa mi odvrne: "Devojčice, kod nas se kaže Hvaljen Isus!" V sobi je bila velika miza s predali za jedilni pribor, prtičke, skodele ter krožnike. Pogrela sem kosilo in pripravila mizo. Ko sta jedla, sem morala sedeti zraven. Pred jedjo se je Meštrovič pokrižal in izrekel zahvalo: "Molimo te Bože, blagoslovi nam jelo i pilo." Ko sem vse pospravila, pa mi je rekel: "A sad devojčica, samo si sve pogledaj." Ves čas me je skrbelo, da bom prav pozdravila, ko bom odšla. Tega dne sem pošteno zamudila šolo.

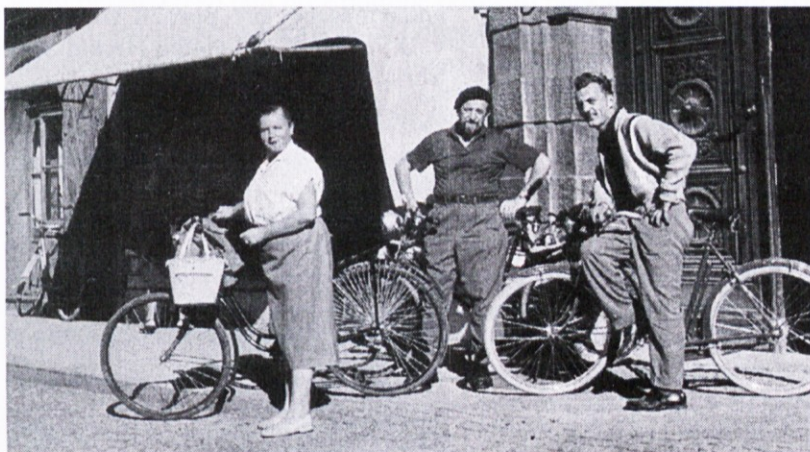
Umetnost me je lovila. Leta 1929 sem na akademiji spoznala kiparja Vanjo Radauša, kiparja Borisa Kalina, slikarja Slavka Pengova in arhitekta Glanca. Pozorna sem postala, ko sem slišala, da se pogovarjajo slovensko.

To leto je Jakac krenil na dolgo potovanje po Ameriki in se vrnil leta 1931 ter v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani postavil na ogled razstavo Amerika. Šla sem si ogledat to razstavo in na njej opazila moškega in ženskega, ki je bila nanj močno oprta. Nisem vedela, da sta

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

to slikar Jakac in njegova sestra Pepina. Počasi sta šla od slike do slike, si jih ogledovala in odšla. Zazdel se mi je nekaj posebnega in spraševala sem se, kdo je ta gospod. Jaz sem Jakca prva opazila, on pa mene tedaj ni videl. Moj stric slikar je šel v Ameriko nekaj let pred Jakcem, ko je ta šel tja, se je stric vrnil na obisk. Kako nenavadno in zanimivo se vse v življenju prepleta! Leta 1925 je bil Jakac pol leta na študijskem izpopolnjevanju v Parizu. Razstavljal je in dobil nagrado. Že po njegovi smrti, ko sem pregledovala stare kataloge, vabila, zapise in drugo, sem našla tudi katalog pariške razstave in ugotovila sem, da so na svetovni razstavi skupaj razstavljali moj stric slikar Ivica Gundrum, Ivan Meštrovič, Vladimir Becić, Josip Račić in Božidar Jakac. Daleč nazaj sva bila na nek način prek umetnosti skupaj povezana.

S kolesom na slikanje - Tatjana in Božidar Jakac ter Bojan Golja na Círil-Metodovem trgu v Ljubljani; Jakčevi kolesi znamke Puch sta zdaj v Tehniškem muzeju v Bistri

- *Kdaj in kako ste osebno spoznali Božidarja Jakca?*

Spoznala sem ga 9. novembra 1931 v Ljubljani. Moja sošolka in prijateljica je delala v Kreditni banki. Ob času kosila sva bili zmenjeni, da greva ven. Ko je prišla iz banke, se je prikazal tudi Miran Jarc. Obe je povabil v kavarno Union, kjer je bil zmenjen z Jakcem. Predstavil mi ga je kot prijatelja iz otroških let. Oba sem spoznala isti dan. Odpravili smo se in oba sta me pospremila domov na Vošnjakovo ulico. Ob slovesu me je Jakac vprašal: "Gospodična, se bova še kaj videla?" Začela sva se videvati. Ko sem ga spoznala, sem imela 20 let, on pa 32. Bil je gospod, jaz pa smrklja. Do njega sem čutila spoštovanje. Da, spoštovala sem ga. Imel je že svoj atelje v Pražakovi 15.

- *Kako se je razvijala vajina zveza?*

Ko sem se z Jakcem že nekaj časa sestajala, me je povabil prof. Jože Kos, Dorijev bratranec, pri katerem je stanoval, naj pridem v atelje, da ga bom pomagala pospraviti. Poribala sva, pomila šipe, vse pospravila in odšla vsak sebi. Ko smo se spet srečali in ko je Jakac že imel nekaj, je rekel, da se bomo videli. Tako je tudi bilo. Takrat je bilo v Ljubljani mogoče dobiti zelo lepo pohištvo. Delala ga je delavnica J. J. Naglasa in tudi delavnica J. Mathiana. Moderno je bilo dekorirano pohištvo. Sin J. J. Naglasa, Viki Naglas, je bil z Dorijem kot študent v Pragi. Ko je Dori povedal, da se bo oženil, so mu naredili knjižno polico in dvojno posteljo za kabinet po meri kot poročno darilo. Prostora ni bilo veliko, a imela sva vse potrebno, tudi telefon na

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

steni. To je bilo na Pražakovi ulici 15, kjer je Dori stanoval od decembra 1931, skupaj pa sva tu živela od poroke do leta 1943, ko sva se preselila v najino drugo stanovanje na Ciril-Metodovem trgu 21, kjer sva potem stanovala ves čas.

- Vajina poroka je bila najbrž lepa in nekaj posebnega?

Poročila sva se 27. maja 1934 v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Doriju je bil poročna priča mladostni in njegov najboljši prijatelj pesnik Miran Jarc, meni pa kipar Tone Kralj, ki mi je za poročno darilo poklonil plastiko Križanega. Poročil naju je pater Roman ob dveh popoldan. Lil je dež. Na orgle je igral pater Hugolin Sattner, sopranistka, operna pevka Zlata Gjungenac je pela Ave Marijo. Dorijev bratranec Jože Kos je filmal poroko. Film imamo shranjen nekje v arhivu. Na poročno potovanje sva šla v Benetke. Zanimivo je, da se je nekaj mesecev prej poročil Miran Jarc z Zinko Zarnik in Dorijev norveški prijatelj, skladatelj Harald Saeverud, pa 29. maja 1934 v New Yorku.

V pogovoru; foto: J. Kološa

- "Zame je zakon vedno, vsak dan posebej, bil tiha, enostavna sreča," je o zakonu izjavil Jakac. Kaj vi mislite? Kaj vam je Jakac pomenil?

Harmonija je bila med nama. Zelo sva se razumela in se imela rada. Lepo življenje sva imela. Ničkolikokrat mi je dejal: "Tatjanček moj, ti mi povej, kaj misliš!" Veliko sva se pogovarjala, o vsem. Vsak zase je premislil, potem sva usedla in se pomenila. Žaljivih besed ni bilo med nama. Beseda da besedo in pride do prepira, potem pa je še hujše. Zelo hitro lahko z besedami užališ ali očrniš človeka, potem pa je težko in hudo kaj spremeniti ali popraviti. Če sem potrebovala nasvet, sem ga tudi prosila zanj. Družili in zblížali so naju sorodni interesi.

Na domačem vrtu v Ljubljani, 1974

- Kakšno je bilo vajino sožitje, ko je šlo za umetnost – za Jakčevo ustvarjanje?

Delal je veliko, zmeraj povsod. Vse ga je zanimalo, ljudje, obrazi, narava, v vseh letnih časih in dnevnih svetlobah, drevesa, arhitektura, mesta, vasi, pokrajine, pristanišča, žerjavi... Veliko sva hodila v naravo. Kako lepa je naša Slovenija, Istra, Primorska! Dori je izstopil iz avta in nataknil svoj predpasnik, jaz sem pa "štant" postavila: "štafe-laj", barve in sončnik, če je bilo treba. Premalo poznamo svojo deželo, vsenaokrog hodimo, doma imamo pa najlepše. Rada sva potovala, spoznavala dežele, druge kulture, ljudi in umetnost, a vedno ko smo prišli čez mejo domov, je Dori rekel: "Hvala Bogu, da smo spet doma."... Oh, koliko je lepega spomina...

Po prometni nesreči sva bila trikrat v zdravilišču v Laškem. Jakac je bil besen, ko so tam brez potrebe posekali park in z njim tudi dve sekvoji. Bilo je konec maja in nek drevešček še ni bil zelen. Jakcu je bilo drevo všeč in ves prizor – to drevo, s cerkvico v ozadju na hribu. Motiv je bil tu in želel je narediti lesorez. Takoj naslednji dan sem šla v Ljubljano z vlakom. Nazaj me je pripeljal svak Turnher, mož moje sestre Fedje. Prinesla sem les, barvo in vse drugo. Takoj je začel delati – sedel je na klopi, naslonil desko nanjo in vrezoval prizor z dletom. Šla sva v sobo. Namazal je ploščo in drgnila sva vsak z ene strani. Naredila sva prvi odtis. Naslednji dan si je zaželel še nekaj narediti. Bila sva ob Savinji, naslonjena na zid in gledala v reko. Bilo je po dežju in listi so plavali povrh vode. "Liste bom narisal. Ta je lep." Ujela sem mu ga s palico in spet se je lotil dela. Naredil je vodo in le en list. Zvečer sva tiskala in pustila odtis, da se suši. Ko sta bila suha, je hotel, da bi dala naslov. Rekla sem mu, naj počaka do jutri, da se bom spomnila in šla sva počivat. Naslednji dan sva vsak na svoj listek napisala naslov. Imela sva isto idejo. Za prvi motiv sva oba napisala Zaman čaka pomladi. Drugemu je Dori sam izbral naslov Moja zadnja pot. Skupaj sva večkrat delala. Dal mi je roko ali pa mi je rekel: "Roko daj sem, da imava skupaj kri, da se čuti."

- V vašem domu je polno umetnin ne le Jakčevih, tudi drugih umetnikov. Ste na kakšno posebej navezani?

Kupljene slike so bile samoodpovedi. Varčevala sem, skromno smo jedli, da sva jih kupila. Tisto veliko olje, tihožitje sem kupila, ko je bil Janezek še živ, med vojno. Naš Janezek je bil srečen otrok. Radi smo ga imeli vsi. Tudi srčen je bil. Ko se je nek sošolec spravil nadenj, češ da nisem njegova mamica, da je njegova mamica v grobu, mu je vrnil: "Če bi ti imel tako dobro mamico, bi bil lahko srečen." Zelo sem ga imela rada, samo rodila ga nisem.

Ko sem kupovala Jamovo sliko Bled, sem prosila slikarja, če lahko kaj spusti ceno, ker nisem imela dovolj denarja, a ni hotel. Z Janezkom sva šla na sprehod in hranit veverice, slikar Jama pa je hodil krmit ptice ob Jakopičev paviljon. Srečali smo se, pozdravili in povabil naju je k sebi, da se pogrejeva. Imel je peč na žaganje. Vprašal me je, če sem se kaj premislila glede slike. Odgovorila sem mu, da se nimam kaj, ker imam ravno toliko denarja, kot ga imam, in konec. Prodal mi jo je. Ko sem sliko plačala, sem ga prosila, naj mi napiše na papir, da je slika plačana. Na koncu je pripisal: "Pri tej sliki sem 500 lir izgubil." Rekla sem mu, naj vzame okvir stran. Razburil se je, da to pa že ne, saj je okvir za to sliko sam naredil.

Nataša Petrov
 "OH, KOLIKO JE LEPEGA
 SPOMINA..."
 Pogovor s Tatjano Jakac

Ko sva videla z Dorijem, da sta dve sliki Jakopiča naprodaj, sva ju hodila gledat. Imela sem prihranke za nov krznen plašč. Rekla pa sem si, da je stari še dober, če ga bo kožuhar popravil pri vratu in rokavih. Kupila sva si vsak eno Jakopičevo olje. Dori je iz previdnosti pripomnil, da ja ne bi kdaj poočitala, da si nisem kupila novega plašča, a to mi še na misel ni prišlo.

Levo: Božidar Jakac: PORTRET TAT-JANE, 1949, olje, platno

Desno: Božidar Jakac: PORTRET TAT-JANE, 1943, olje, platno

- Jakac je veliko portretiral. Povejte nam kaj o njegovih portretih. Kateri vaš portret, ki ga je naslikal Jakac, imate najraje?

Najraje imam pastel iz leta 1934, ki mi ga je podaril ob poroki. Bila je ljubezen. Zelo drag mi je tudi portret moje mame. Imam olje Kurent, ki ga je Jakac delal v Pragi. Plečnik je bil takrat na študentski razstavi v Pragi. Po njej ga je vodil rektor. Rekel mu je, da ga slika spominja na Cankarja. Rektor mu je povedal, da jo je naredil slovenski slikar. Dori je bil v bližini. Takrat je prvič videl Plečnika in segla sta si v roke. Odtlej sta bila prijatelja do smrti. Tudi njega je Jakac portretiral.

Več del, ki mi jih je Jakac poklonil, sem dala za stalno postavitev v Jakčev dom v Novo mesto, med drugim tudi pastel Monique de Bruchollerie, francoske pianistke. Pastel je nastal v Ljubljani, ko je imela vaje za koncertni nastop. Njeno koncertiranje v filharmoniji je bilo tako polno, da je dvignila publiko. Bila je strastna jahalka, nesrečno je padla in se tako poškodovala, da je ostala hroma. Ni mogla zdržati brez igranja klavirja. Umrla je strta od žalosti. Ogledovala sem si razstavo v Jakčevem domu, in ko sem ostala sama pred Monikinim portretom, mi je bilo hudo, da sem se kar zjokala.

Srečevali smo se z mnogimi ljudmi, veliko je bilo umetnikov in kulturnikov. Jakac jih je narisal in odnesli so svoje podobe s seboj. Doma imam tri portrete pisatelja, nobelovca Iva Andriča, ki je bil

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

najin čudovit prijatelj. Žlahten in kultiviran človek. Dori ga je portretiral v Piranu, v našem stanovanju, in dvakrat v Ljubljani. Večinoma je portretiral žive ljudi. Študijsko se je ukvarjal s Prešernovim portretom in pri tem sodeloval z dr. F. Kidričem in F. Ramovšem. O portretiranju Prešerna je napisal tudi kritični zapis za televizijsko oddajo. Ta rokopis bom verjetno dala v Vrbo. Portret Jakčeve družine v oljni tehniki je nova pridobitev v Kostanjevici na Krki. Med najboljše Jakčeve portrete sodijo olje Mirana Jarca v Knjižnici Mirana Jarca, portret Alfreda Šerka in portret Haralda Saeeveruda. Naslikal je tudi več avtoportretov. Marsikateri Jakčev portret se nahaja v širnem svetu, številni obrazi imajo pričevalno, zgodovinsko, dokumentarno vlogo o naši zgodovini in nam prikazujejo, kdo in kakšni so bili naši narodni ljubitelji.

- Imate veliko domačo knjižnico. Koliko knjig šteje in kaj zanimivega je med njimi?

Ne vem, koliko knjig je, ker niso popisane. V knjižnici so poleg drugega Jakčeva monografska dela, razstavniki katalogi, knjige, ki jih je ilustriral. Veliko je likovne strokovne literature, umetniških monografij in katalogov pa leposlovja, saj ga je Jakac poleg glasbe zelo cenil, posebej še slovenske klasike.

- Moderna galerija v Ljubljani je naš nacionalni muzej moderne umetnosti in naše osrednje razstavišče za moderno umetnost. Katera Jakčeva dela so v njej?

Moderna galerija hrani oljne portrete Jakčevega očeta, Saeeverudov portret, moj portret in sliko Pevski zbor. Hranijo tudi precej Jakčevih grafik iz njegovega zgodnjega, praškega obdobja, ki so tja prišle iz Narodne galerije, in sicer odkupljene in tiste, ki so tam ostale od Jakčevih razstav, ki jih je imel v Jakopičevem paviljonu. Imajo tudi nekaj Jakčevih grafik, nastalih v vojnem času in po vojni.

Marjan Kozina, Tatjana Jakac in Janko Jarc ob otvoritvi nove bolnišnice v Novem mestu

Nataša Petrov
"OH, KOLIKO JE LEPEGA
SPOMINA..."
Pogovor s Tatjano Jakac

- *Ste varuhinja obsežne Jakčeve zapuščine, arhiva. Kaj vse obsega? Kakšne načrte imate s tem dragocenim gradivom vseh vrst?*

Z Jakcem sva se menila, kaj naj kam gre. Deset let bo kmalu, kar ga ni, pa še nisem mogla vsega urediti. Tuje časnike in revije sem dala stran, ohranila sem izrezke. Treba bi bilo poskrbeti za grafične plošče, jih vzeti ven, oprati, zaščititi s premazom, opremiti z napisi, narediti sezname in spraviti v škatle. V Kostanjevici imajo prostor in lepo skrbijo za zbirko. Kočevju je že Jakac dal več svojih del, jaz jim vsako leto za zgodovinski dan, tj. 3. oktobra, podarim po petnajst stvari. Črnomlju sem darovala več kot sto Jakčevih del in postavili so zbirko v gradu sredi mesta. Naj ima tudi Bela krajina nekaj od Jakčeve umetnosti. Tako je tudi on želel. Jakčeve filme hrani Arhiv Republike Slovenije, dva fotoaparata sta v filmskem muzeju v Ljubljani. Jakac mi je naročil, če bom kaj dajala v Novo mesto, naj bo to za knjižnico in galerijo v Jakčevem domu. Drugo leto bo stoletnica rojstva Mirana Jarca in želim si, da bi Miran Jarc in Božidar Jakac dobila v knjižnici skupno spominsko sobo. Nekaj sem že darovala, Miranove portrete, dala bom še rokopisno in tipkopisno gradivo, pisma Mirana Jarca Božidarju Jakcu. Originalni violini, Jarčevo in Jakčevo, sem že dala restavrirati v ta namen. Veliko dela je še in čas tako hitro beži. Ko sem urejala stvari, sem med praškimi časniki odkrila drobne grafike Toneta Kralja in Jakčev pastelček. Veliko je treba še pregledati, popisati, izbrati, urediti, označiti, dati v paspartuje. Nobenega papirja ne moreš kar zavreči, ne da bi ga pregledal. Zmeraj kaj najdem.

Levo: Tatjana Jakac s Pinom Mlakarjem; foto: M. Markelj
Desno: Tatjana Jakac s sestro Fedjo ob otvoritvi prenovljene zbirke v Jakčevem domu v Novem mestu; foto: M. Markelj

- *Jakčeva stoletnica rojstva je bila lepo obeležena. Kaj vi pravite na to?*

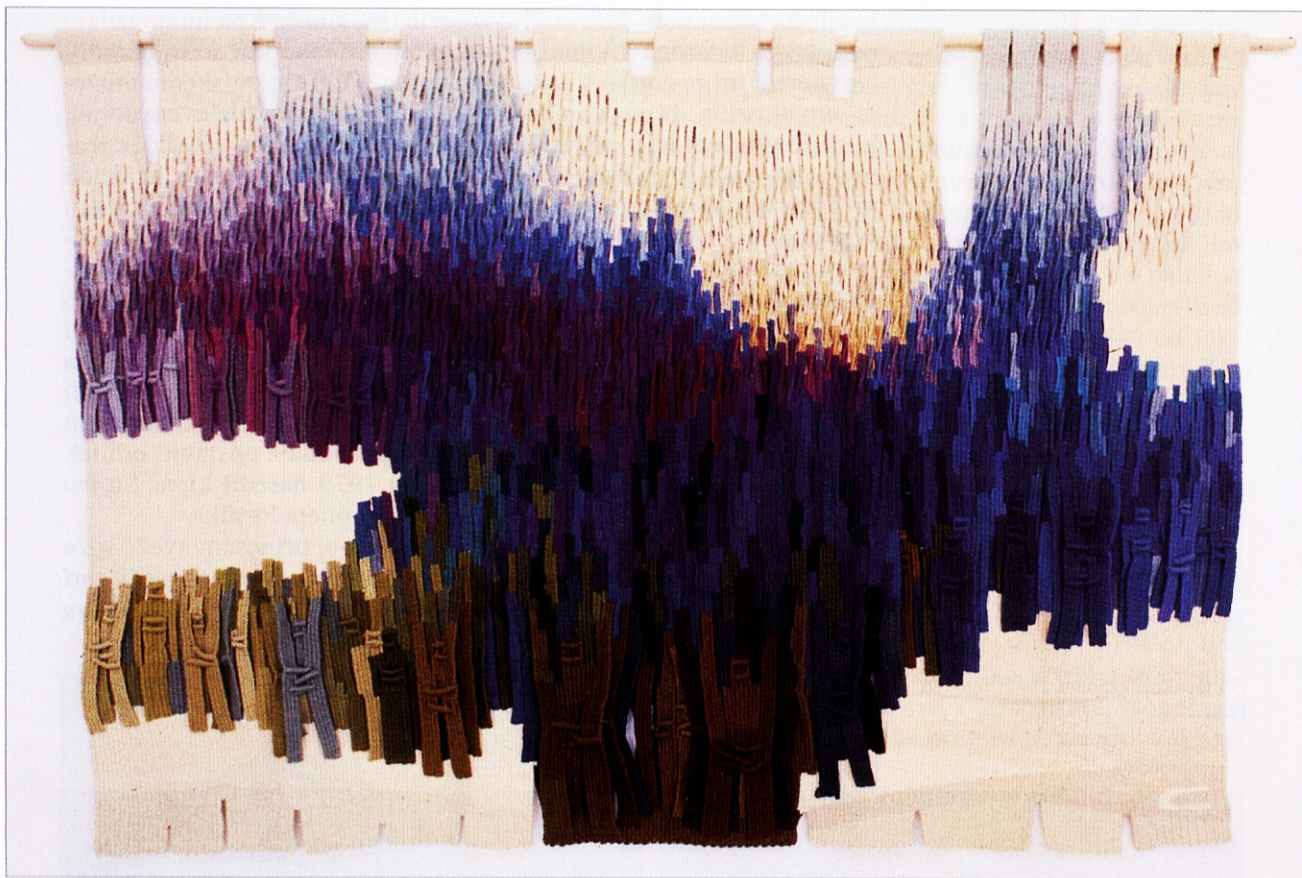
Šla sem na vse prireditve. V Kostanjevici na Krki so prenovili stalno razstavo Božidarja Jakca, obnovljeni so prostori, gradivo bo restavrirano. Zdaj je postavljenih veliko manj del in postavitev ne bo več stalna, ampak se bo vsake toliko časa spreminjala. To sem jim dovolila. Postavitev je delo kustosinje Barbare Rupel, veliko pa je pripomogel k temu direktor galerije Bojan Božič. Izdali so tudi razstavni

katalog s seznamom darovanih Jakčevih del, v načrtu pa imajo izdajo popolnega kataloga z vsemi reprodukcijami, tako kot so to naredili Novomeščani za zbirko v Jakčevem domu. Tudi Dolenjskemu muzeju sem dovolila, da na novo postavi stalno zbirko v Jakčevem domu, ki sta jo pred petnajstimi leti izbrala in postavila Jakac in Milček Komelj. Naredili so razstavo Božidar Jakac in Novo mesto in izdali priložnostni katalog, načrtujejo pa oživiti likovno dogajanje v tem razstavišču. Lepo razstavo s katalogom je pripravila Moderna galerija v Ljubljani. Na Primorskem so pripravili razstavo, ki so jo posvetili stoletnicama rojstva Ivana Čarga in Božidarja Jakca in prav tako so izdali katalog. Arhiv Republike Slovenije je v samostojni publikaciji izdal popis Jakčevega filmskega gradiva. Novomeška mestna občina je na Jakčevi rojstni hiši odkrila spominsko ploščo z napisom. Tudi jaz sem nekaj prispevala za Jakčevo stoletnico rojstva. Na ločenskem pokopališču v Novem mestu, kjer počiva, sem dala postaviti odlitek bronastega doprsnega kipa, ki ga je leta 1979 naredil kipar Stojan Batič, na podstavku pa so vklesane besede Toneta Pavčka.

Kadar le morem, grem obiskat njegov grob, prinesem sveže rože in mu prižgem svečko. V najinem domu ob njegovi fotografiji gori večna lučka. Spoštovala sem ga in imela rada. Res lepo življenje sva imela. Vse, kar sem dobrega storila, mi je Dori povrnil.

Ob kozolcu, oktobra 1972; foto: M. Pfeifer

Cvetka Miloš: PRIJATELJSTVO, 1994, volna, 150 x 220 cm, last avtorice

Ko obiščeš Cvetko Miloš na njenem domu v Brežicah, v hipu zasluži bližino rok, ki so ustvarile številne tapiserije, slike in keramične izdelke, na katere naletiš na vsakem koraku po njenem stanovanju. Seveda, vse to je nastalo v mnogih letih izpod njenih rok (v oblikovanju unikatnih keramičnih izdelkov pa ima tudi naslednika v svojem sinu). Po drugi strani pa smo priča še vedno neposrednemu ustvarjalnemu vzdušju v njenem ateljeju, v katerem je vedno nekaj "v delu".

V Brežicah so Cvetko Miloš (tu je bila rojena leta 1931) že od nekdaj poznali "po vsem tistem, pri čemer je lahko pokazala spretnost svojih rok", kot je že pred mnogimi leti zapisal novinar in njen someščan Vlado Podgoršek. Sčasoma je to svojo spretnost izrazito usmerila na področje likovne ustvarjalnosti (slikarstvo, keramika, tapiserija).

Cvetka Miloš sodi med tiste likovne ustvarjalke, ki so si skorajda povsem samorastniško utirale pot na likovnem področju. Osnove likovne izobrazbe je pridobila na Akademiji za uporabne umetnosti v Beogradu, na oddelku za keramiko. Žal pa je morala zaradi družinskih obveznosti študij kmalu opustiti (selitev v Zagreb, kjer je nato živela in ustvarjala polnih dvajset let). V Zagrebu je končala študij na Višji pedagoški akademiji, na Oddelku za risanje. Na začetku je kratek čas delala kot pedagoginja, od tedaj pa je ves čas v svobodnem poklicu.

Njeno temeljno izrazno področje je nedvomno slikarstvo. Od nekdaj je zapisana upodabljanju krajine in tihožitij, občasno tudi portretu. Njena slikarska dela izražajo solidno poznavanje metjeja in so zavezana realističnemu jeziku. Posebej popularna so njena cvetlična tihožitja (predvsem šopki vrtnic), ki jim s pomočjo tehnike sfumata vnaša svojstveno milino.

Zgodaj se je spoprijela tudi z oblikovanjem unikatne keramike. Prvotno se je posvečala predvsem oblikovanju nakita in dekorativnih predmetov (med drugim okrasnih krožnikov), pred nekako letom dni pa se je javnosti predstavila s ciklom reliefnih slik. Z razliko od slikarstva je v teh delih ne zanima več realistični svet oblik (le tu in tam uporablja shematične obraze), temveč stremi predvsem za uravnoteženim komponiranjem različno oblikovanih ploskev. Čeprav učinkujejo kot slika (vpeti so v klasični okvir za sliko), aludirajo še vedno na nakit in je njihov končni izraz predvsem dekorativen.

Najpomembnejše in najizrazitejše poglavje likovnega ustvarjanja Cvetke Miloš pa je nedvomno na področju avtorske tapiserije. Prav v tem času mineva približno 30 let, ko je po nekajletnem tkanju uporabnih izdelkov ustvarila prve samostojno zasnovane tapiserije. Njena likovna izraznost se je posebej na tem področju z leti vse bolj ostrila. Po začetnih upodobitvah cvetličnih tihožitij je iskala inspiracijo predvsem pri etnografski motiviki nekdanje Jugoslavije (narodne noše, kurent itd). Kasneje je postajal njen likovni jezik navidez vse bolj abstrakten. Najpomembnejši preobrat v njenem opusu pa predstavlja tehnika dvojnega prepleta, ki jo je leta 1977 sama razvila ob izdelavi tapiserije Puntarji za Kulturni dom v Krškem. S pomočjo te tehnike je učinkovito oblikovala stilizirane, reliefno oblikovane figure upornikov. Kmalu je to tehniko še izpopolnila, tako da je lahko izvedla lik kroga s svojstvenim rastrom in dosegla posebno učinkovito preliva-

nje barv (Priateljstvo). Svojstvena značilnost njenih tapiserij je tudi specifična silhueta forma asimetričnega keliha (V rdečem, Kompozicija).

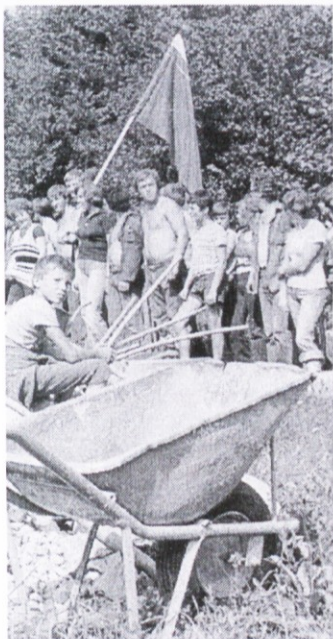
V vseh teh letih je ustvarila okoli sto avtorskih tapiserij, med katerimi je nekaj zelo velikih (tudi do 7 x 2 m). Z njimi je opremila tudi več javnih prostorov, kot na primer hotele (Radin v Radencih, Donat v Rogaški Slatini, Terme v Čatežkih toplicah itd.), banke (Nova kreditna banka v Mariboru, Hypothekenbank v Judenburgu v Avstriji itd.) pa poročno dvorano Peščenica v Zagrebu in še bi lahko naštevali. Med drugim so mnoge njene tapiserije v zasebni lasti marsikje po svetu (v Evropi od Italije, Avstrije pa do Švedske, v Avstraliji, Kanadi, ZDA, Peruju itd). Nenazadnje jih hranijo tudi v dveh pomembnih nacionalnih zbirkah (Muzej za umjetnost i obrt v Zagrebu, Narodni muzej v Ljubljani).

Ob tem je svoja dela veliko razstavljala, tako samostojno kot v skupinah. Leta 1980 je prejela tudi zlato medaljo za tapiserijo na Mednarodnem obrtnem sejmu v Muenchnu. Posebno v zadnjem času pa je pomembna njena vloga mentorice ljubiteljskim slikarjem na tem koncu Slovenije.

Franci Šali

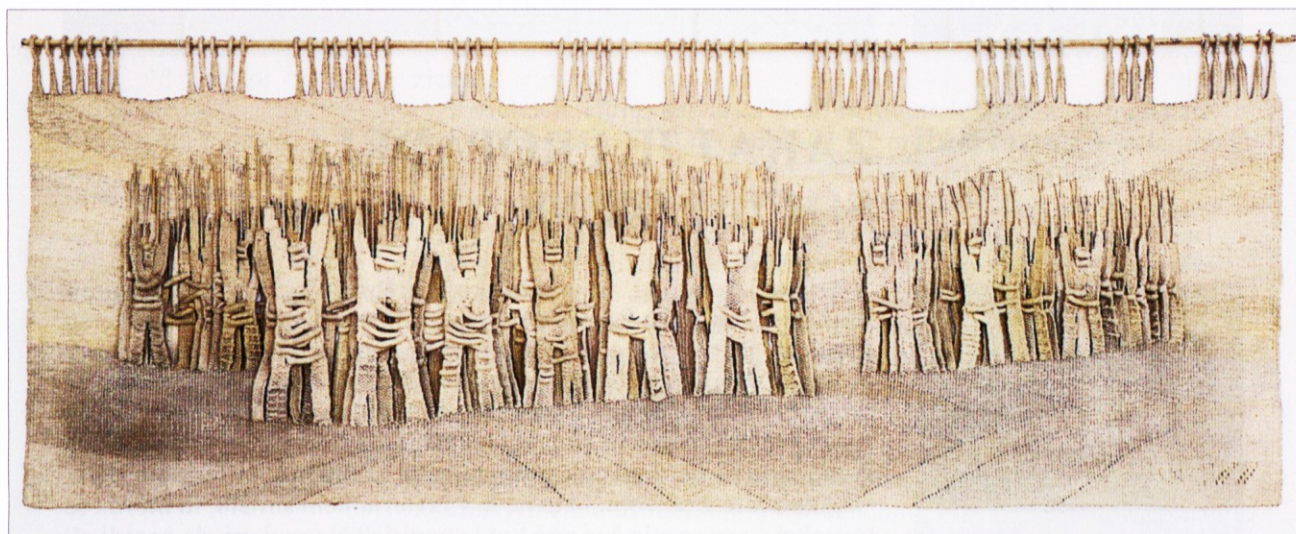
ZAKAJ JE PROPADEL SOCIALIZEM

Prijatelj, sociolog, mi je pisal, ko je prebral moja prispevka v prejšnjih dveh številkah Rasti o našem socializmu in družbenih razmerah danes, da je "v njih našel veliko svojega razmišljanja in še več: tudi svojega prepričanja, pričakovanj in želja, a hkrati tudi dvomov in skepse". Postavil pa je ... "eno skupno vprašanje, zakaj so družbe, ki so svoj ustroj in razvoj snovale na večji pravičnosti in s tem seveda na materialni participaciji posameznika izključno na lastnem delu, tako zaostale v razvoju, in to ne le v materialnem smislu, in morda še to, zakaj so se sesule čez noč kot iz papirja? Ne reci mi, da zaradi ali pa predvsem zaradi zunanjih vplivov." ...

V tem "enem" vprašanju je seveda več razvidnih in še več nezabeleženih vprašanj, ki bi terjala več temeljitih interdisciplinarnih družboslovnih raziskav, da bi si zares mogli pojasniti to, kar se je zgodilo s socializmom v Evropi. Pa vendar, možno je o družbenih premikih ali stanjih razmišljati tudi na podlagi skrbnega spremljanja in tehtanja množice različnih, podobnih ali enakih empiričnih podatkov. Ob razgrinjanju svojih pogledov na našo zavrženo socialistično izkušnjo in na to, kako iz sveta socialnih krivic, sem se predvsem posluževal raznih objavljenih informacij o že opravljenih ekoloških, ekonomskih, socialnih, kulturnih, etičnih, političnih analizah o globalnih ali teritorialnih družbenih razmerah. Veliko so mi pomenile tudi neposredne predstavitve usod posameznih podjetij, še posebej pa posameznih skupin ljudi ali posameznikov, o čemer je kar veliko časopisnih, radijskih in ekraniziranih vesti. In naj k temu dodam še svoja neposredna opazovanja naših domačih razmer, stanj na Slovenskem in seveda v mojem dolenjskem domačijem prostoru. Nenazadnje sem imel priložnost marsikaj spoznavati tudi ob svojem uredniškem delu ob pripravah knjig, v katerih se njih avtorji na empirično-družboslovni ravni ali pa na esejistični in leposlovni soočajo s časom včeraj in danes, iščejo resnico o njem in o vrednosti enega ali drugega, hrepenenjsko zazrti v svet človečnosti, razgaljajoč družbene ustroje in njih ljudi. In prav na tej poslednji ravni ali na najgloblji točki opazovanja družbe in človeka se večkrat soočam z njih spoznanji, kako ljudje še tako pravični družbeni sistem izpridijo, ko se dokopljejo do oblasti.

Če se v zvezi s to mislijo ali takšnim človekovim spoznanjem, ki je že prisotno kot modrost, ki bi jo kakšen gozdarski delavec pospremil s pripombo, kako je ogenj, v katerem mnogi izgorevajo, za druge priložnost, da si ob njem skuhamo svoj golaž, v mislih vrnem k francoski in vsem kasnejšim socialnim revolucijam stremljenja k družbeni pravičnosti ter si sposodim, da bi še drugače povedal gozdarjevo reklo, Robespierre, velikega pionirja etike socialne enakosti kot edinega

Cvetka Miloš: PUNTARJI, 1977, volna, 100 x 400 cm, Kulturni dom Krško

trdnega temelja vsake družbe, bi v mislih nanj rekel to, kar je v svojem še neobjavljenem romanu V risu časa njegova avtorica Vera Remic Jager enemu od svojih junakov ukazala reči, in sicer tole: Ko bi jakobinec Robespierre vedel, da so se številni jakobinci, bili so radikalni nosilci ideje socialne, etične enakosti, prelevili v bogate barone, grofe in privrženice cesarstva, bi se obrnil v grobu.

In obrnil bi se še marsikdo v deželi večne teme od iskrenih, poštenih revolucionarjev ali preprosto ljudi, ki so "goreli in izgorevali" za pravičnost in ostali takšni tudi sami; nenazadnje, med take bi lahko šteli tudi mnoge Slovence, ki "tako zrejo" v današnje žive bogatine, povzpeticke, spreobrnjenke, častilce kapitala in kapitalizma, med katerimi so tudi nekdanji komunisti, socialisti. Na tisoče, sto tisoče jih je bilo še pred desetimi leti. O, ko bi eno ali drugo zares bili, bi bili bolj podobni Kristusu in krščanski etiki ali bi bili dosledni socialni humanisti, nosilci socialističnega etičnega duha v realnih ekonomsko-tržnih razmerah; prvi po moralnem in političnem ugledu bi bili oziroma najbolj spoštovani in cenjeni med ljudmi dela in življenja iz dela.

A tako zares zrejo v sodobne spreobrnjene jakobince na Slovenskem njihovi nekdanji tovariši, tovarišice – člani nekdanje zveze komunistov, nekdanje socialistične zveze pa nekdanjih sindikatov ali drugih organizacij, ki so ostali predvsem to, kar so bili: ljudje, zvesti idejam in praksi socialne pravičnosti ali socialni etiki, utemeljeni na življenju na račun lastnega dela, ki ji je tuja etika bogatenja s prilaščanjem tistega, kar so ustvarili drugi, katero danes blagrujejo kot edino "pošteno" predvsem tisti, ki branijo svojo privatno produkcijsko lastnino ali svoj kapital, v katerem tiči več ali manj prigrabljenega živega dela.

Mar ni v tej etični izkušnji, kaj se je pravzaprav dogajalo v našem in drugih socializmih v Evropi na etični ravni socialistične demokracije, možno iskati enega od ključnih razlogov za njihove neslavne konce? Mar niso ljudje v njih tudi spoznavali, kako se bolj in bolj politika razrašča kot oblast, ki jih v dejanjih zapušča, v besedah pa vara, mar ni tudi pri nas na Slovenskem in v Jugoslaviji, kljub dobri nameri, da se oblast skozi samoupravljanje pokaže kot zadeva ljudi, obstajala nekakšna zadržanost in nepripravljenost, da se ljudem dejansko, stvarno prepusti podjetja, ustanove kot njihova in od njih neodtujljiva sredstva dela, kot kapital, s katerim morajo dobro gospodariti, imeti zato dobre profesionalne ekipe upravljanja – v razmerah blagovne proizvodnje. Ne bom ali ne morem pozabiti besed nekdanjega predsednika Gospodarske zbornice Slovenije, ki jih je ob neki priložnosti izrekel v sproščenem pogovoru na šoli v Dolenjskih Toplicah tik pred prevratnimi spremembami, kako bo šlo zdaj pa zares, kajti v resnici – tudi pravno formalno – bodo delavcem dana podjetja v skupno last, na podlagi katere si bo vsak po svojem in skupnem delu, kakor bo tega priznal trg, krojil svojo delovno in življenjsko usodo. Pa sem mu takrat skeptično ali, bolje rečeno, zagrenjeno dejal nekako takole: Prepozno, dragi tovariš, vlak je odpeljal, tega zdaj ni mogoče več storiti. Vse preveč je zdrav v Jugoslaviji in nacionalnih nestrpnosti, pogubnih političnih teženj, da bi lahko kaj takega politika izpeljala.

Politika je takrat, milo rečeno, dokončno zapustila zaposlene ali delavce v najširšem in najglobljem pomenu te besede, kajti v jedru je vsakdo, ki ustvarja, človek dela, subjekt v procesu nastajanja predmeta ali opravljanja neke storitve – za drugega in zase ali zase, ko

dela ali nekaj opravlja za drugega. Pravim, zapustila, v mislih pa imam takratne razmere v Jugoslaviji in še zlasti v Sloveniji, v katerih ta ni prišla z jasno besedo pred kolektive, pred zaposlene in ljudi sploh, da bi jim povedala, da gre pri "odcepitvi" ali osamosvojitvi za dvoje: za samostojno državo Slovenijo in za kapitalizem in da slednji pomeni, da bodo podjetja ali po novem firme in razni infrastrukturni sistemi kaj kmalu več ali manj v rokah peščice ljudi ali posameznikov, njih delnice, kdor jih bo pač imel, pa zgolj mačji kašelj, in da bodo tako mnogi čez noč na cesti – zdaj jih je okrog 120.000 – oni, ki bodo ostali ali pa bodo prihajali kot novi delavci v take lastninsko nove firme, pa praktično ob vsak vpliv na to, čemur bi rekli gospodarjenje z rezultati poslovanja, da bodo kratko malo tujci, mezdni delavci, zgolj delovna sila, zgolj živi del kapitala, s katerim se bo pač upravljalo po logiki kapitala v tržnih razmerah, kar pa bo pomenilo, da bodo v imenu nje, te logike namreč, vedno prva žrtev – torej na cesti, če bo tako kazalo, ali skrajno pritisnjeni k delu, da bi podjetje obstalo v večni konkurenčni tekmi, vendar s to razliko, da bodo dobička, ki ga bodo ustvarjali, deležni predvsem tisti z velikimi lastninskimi deleži ali več delnicami in razni priskledniki z zunanjimi kapitalskimi ali delničarskimi vložki. Ne, politika se takrat ni postavila v bran socializma, se ni odkrito in konkretno, v živo, pogovarjala z ljudmi o tem, kaj se bo v resnici zgodilo in kako globoko se bo to, kar se bo zgodilo, odrazilo v novih družbenih odnosih in v življenju družbe sploh, kaj se bo dogajalo posamezniku in kakšna bo nova ekonomska, socialna, politična in etična družbena stvarnost.

Eni to stvarnost danes blagrujejo, drugi jo preklinjajo, in teh je bistveno več! Eden redkih, ki je takrat močno svaril ali opozarjal javno na kapitalistično zlo, je bil intelektualec, humanist Boštjan M. Zupančič, ki so mu bile sveže pred očmi razmere ameriškega kapitalizma. Politika pa se je šla prenovo, namesto da bi se pomlajevala in očiščevala v živem, neposrednem dialogu z ljudmi, ki jih je kar štiri ali pet desetletij hotela pripeljati v carstvo socialne pravičnosti in nacionalne suverenosti – vse seveda po premišljenih korakih, upoštevajoč stvarne možnosti ali pa te celo prehitevajoč, pri čemer se je marsikdaj v kakšni sistemski rešitvi tudi zelo uštel, zmotila, kar je povsem nekaj drugega kot pa od deklarirane ali moralnopolitično zavezujoče usmeritve, kar je zanj socializem bil, kratko malo, češ da gre za njeno prenovo, pobegniti in pustiti na cedilu celo socialiste ali takratno socialistično zvezo, namesto da bi v njej in v sindikatih poiskala prostor za resno, živo soočanje z ljudmi. To bi bil pravzaprav takrat pravi referendum o našem danes! A spoprijem je bil menda le v cekaju, saj tisti, ki so prihajali na teren na konference komunistov, niso prihajali zaradi pogovora o tem, kako o bistvenih vprašanjih prihodnosti Slovencev spregovoriti z ljudmi v legalnih oblikah takrat delujočega socialističnega sistema ali načinov demokratičnega dialoga in oblikovanja politične usmeritve, socialistična zveza kot fronta pa že tako ni zmogla suvereno obvladati položaja in kot najširša ljudska organizacija razviti politično razpravo med svojim številnim članstvom, pač pa so prihajali zato, da bi izvedli v tej "elitni organizaciji" priprave za "sestop z oblasti", kar bi morala le-ta že veliko poprej opraviti v dobro ljudi kot neposrednih ali delegatskih nosilcev oblasti, za kar se je seveda deklarativno zavzemala in tudi temu sistemsko pripravljala pot. Zato je še toliko bolj zapleten odgovor na vprašanje, zakaj ključna politična krojilka sistema človekove nepo-

sredne oblasti – da ne naštevam, kaj je vse to takrat praktično pomenilo – spregleda, da so v zadnjih letih pred letom devetdeset, enaindevetdeset nastopile v družbi sile, ki so želele socialistični sistem zrušiti, se pravi poteptati njena temeljna politična prizadevanja, in se gre le nekakšno prenovno, sestop z oblasti. Moralno-politična drža brez primere, bi rekel. Zamislimo si, da bi se Cerkev odpovedala v lastnem prenavljanju krščanstvu, da bi zapustila svojo etiko ali poglede na človeka in družbo tudi v besedah, kot ji je ali ji še marsikdaj obrne hrbet s svojimi dejanji. Ne bilo bi je več! Čeprav je ostala oblastna, a v njej so vseskozi tudi drugačni – krščanski tokovi in so tudi krščanska dejanja, se vendar svoji veri ali svoji krščanski etiki ne odpoveduje, kot se je svojemu prepričanju odpovedala organizacija, ki je nastala zaradi socialne bede ljudi, kot protest in upor zoper njo, kar je storila v trenutku, ko bi morala pravzaprav svojo družbeno etiko in tisto, kar je na podlagi nje snovala, uporno braniti, iščoč oporo v ljudeh in z njimi zmagati, se pravi ubraniti temelje pravičnejše družbene ureditve, kar socializem je v primerjavi s kapitalizmom, o tem ne more biti ne teoretičnega ne izkustvenega dvoma, ali pa pokončno ostati v družbeni stvarnosti z njej lastnimi idejami in politično aktivnostjo – tudi kot politična porazenka. Biti iz politike odrinjen, še ne pomeni biti mrtev. Mrtev si, kadar zapustiš svoje prepričanje in več ne deluješ v skladu z njim.

Zato bi rekel, da socializma ni več pri nas tudi zavoljo tega, ker je bilo že za čas njegovega življenja v njegovih političnih organizacijah preveč pobaronjenih jakobincev ali socialistov s figo v žepu. Roko na srce: ljudje so v petinštiridesetih letih veliko ustvarili, več dali, kakor pa prejeli, a bilo je v splošno, skupno dobro, a to, kar je nastalo, so v mnogo primerih prisvojili kar očitno preveč posamezniki. Ljudska modrost pravi, za deliti mora kaj biti! In ko je že kar nekaj skupnega bilo, so nekatere prsti vse bolj srbeli. Kapitalizem je bila za njih rešitev.

Slovenci nismo šli v kapitalizem zaradi ekonomske neuspešnosti ali vsaj temeljni razlog ni bil ta, nismo zaostajali, ampak dohitevali razviti kapitalistični svet. Res je, da so nas čakali težki problemi, kako iz industrijske v postindustrijsko proizvodnjo strukturo dela in način dela, a ob tem vprašanju danes stoji ves svet, ene ekonomije bolj, druge manj, in zmogli bi jih rešiti, tudi če ne bi zapustili socialistične etike, morda še uspešnejše, vendar, kot že rečeno, v ključnem trenutku so se idejni nosilci politike socializma odpovedali lastni viziji, okoliščine v svetu in v Jugoslaviji pa so bile kot nalašč za takšno početje. Tako smo prišli po milosti božji in po lastnih upornih prizadevanjih do lastne države in kapitalizma. Torej rešili smo svoje nacionalno stremljenje, recimo, nakopali pa smo si na glavo poprej že zgledno rešeno socialno vprašanje. In kaj bomo zdaj?

Biti državljan svoje države – saj, saj, to je prijetno za uho in za dušo, a imeti poln želodec in potešeno duhovnost v potu svojega obraza, a ne na račun drugega, ali pa zgolj bolj ali manj opazovati rejenost in bogatost življenja drugega, za katerega neposredno ali posredno tudi ti izcejaš svoj pot, je pa nekaj drugega. Mar ne!

Zato: nič nimam zoper kapitalizem, če se ta odpove prisvajanja presežne vrednosti drugih. Naj jo lastniki kapitala porazdeljujejo pravično, naj si je ne prisvajajo več, kot jim pripada glede na njihovo družbeno priznano delo, naj bo upravljanje s presežno vrednostjo skupna stvar nje tvorcev. Naj bo torej lastninski motiv socialna pravičnost,

da se da vsakomur v skladu z vrednostjo njegovega dela, ko gre za delitev v osebne namene, a ko gre za delitev, namenjeno razvoju podjetja in družbenemu standardu, veljavo, ki človeku kot ustvarjalcu gre, a ne kot lastniku kapitala. Bistvo dosedanjega kapitalizma je v izkoriščanju, prilaščanju tujega dela, ne pa v lastnini. Naj si kapitalizem preneha prilaščati tuje delo, naj spremeni svoje bistvo, potem bi morda res lahko govorili o novem kapitalizmu, o postkapitalizmu ali nečem takem, za zdaj pa postindustrijska družba še ne pomeni novega, drugačnega kapitalizma ali nove družbene ureditve, če seveda imamo za merilo zapoved: Ti, ki si delal, tvoje je delo! Vendar tega koraka v svet pravičnosti na podlagi dela kapitalizem ne zmore, čeprav se njegovi ideologi na vse kriplje trudijo ozariti mu lice. Volk je volk, pa četudi si nadene ovčjo kožo!

Danes se precej uporablja pojem tržna globalizacija sveta ali globalna tržna ekonomija. Že od nekdaj, bi lahko rekel, so ljudje različnih ljudstev, narodov, držav, kontinentov trgovali med seboj, se pravi si izmenjavali blaga, pri čemer so že zelo zgodaj začeli uporabljati za ta posel ustrezna menjalna sredstva – že dolgo denar ali z njim izraženo vrednost svojega blaga ali storitev. Od nekdanjih karavanskih poti smo zdaj prišli do globalne do potankosti razpredene trgovine ali ponudbe in povpraševanja, kar velja tudi za samo produkcijo blaga ali najrazličnejše storitve. Sodobna ekonomija ne prenese zaprtih trgov, ne more biti uspešna, če niso njena vsa morja in vse celine sveta, če ni nje potencialni potrošnik ali dobavitelj človek, kjer koli že ta je. O tem ne kaže zgubljati besed. Kratko malo vsi smo drug drugemu trgovina in proizvodnja ali storitev in ves svet je ena sama velika produkcijska njiva in ena sama tržnica in vsi ljudje so na njej s svojimi interesi dela in potrošnimi potrebami in željami. A odnosi, ki med njimi nastajajo so kruti – vse bolj kapitalistični. V njih vsi vse bolj zgubljajo svoj človeški obraz in smisel svojega bivanja ali enkratnega življenja. Takšne razmere so zgostile in izostrile na svetovni ravni nekaj usodnih vprašanj človekove prihodnosti, med katerimi naj omenim naslednje: ekološko ali naravovarstveno, socialno ali vprašanje odnosov med ljudmi ali etike enakosti v pravicah, možnostih in standardih življenja, politično vprašanje ali kako za vse ljudi sveta narediti življenje dostojno, prijazno in smiselno, kulturno vprašanje ali kako človeku omogočiti polno ohranjanje in celovito udejanjanje in izražanje lastne identitete od osebnostne ali individualne do krajevne, narodne in obče človeške.

Seveda od kapitalizma, kateremu je glavni cilj dobiček, nenehno oplajanje privatnega kapitala s pomočjo prisvajanja tujega dela ali dela milijonov in milijonov zaposlenih mezdnih delavcev ali v najboljšem primeru delavcev kot malih delničarjev ob seveda ključnih, elitnih lastnikih firm, skoraj ni realno pričakovati, da bo zmozel življenje na zemlji urediti po človečni podobi. Ta izkoristi vse možnosti, da bi prišel do presežne vrednosti: tudi zaposlovanje otrok, prekomerno slabo plačano delo in podobno. Tako so, recimo, otroci zaposlenih staršev pritegnjeni v njih delo, čeprav je v delojemalskih pogodbah zapisano, da njim, otrokom, ni dovoljeno delati. Človek bi si mislil, kako human odnos delodajalca do otrok, a ve se, da gre v bistvu zgolj za zaščito lastnega hrbta, saj dobro ve, da le-ti skupaj s starši delajo, kar mu prinaša dodatne možnosti za večji dobiček. A takšno sprenevedanje – zaposlovanje na črno – ali brezvestno pritegovanje otrok k delu skupaj s starši ali tudi brez njih pa zaposlovanje žensk po nižji

tarifi kot moških v sodobni globalni ekonomiji ni zgolj posamezni primer, pač pa dokaj razširjena praksa, od katere so pravi lastniki tako delujočega kapitala na nemočni živi kapital ali delovno silo varno oddaljeni in obkroženi z blagodejnimi sapicami, vabljivimi vonji ter izdatnim razkošjem – skratka nad oblaki in med zvezdami, če smem vso stvar malo karikirati. Tudi prekomerno ali nadurno delo na črno je dokaj pogosta praksa, še zlasti v malih privatnih firmah ali celičnih delih velikih firm. Saj delavcu ni treba delati več ali prek normiranega časa, razen v izrednih prilikah ali v sezonskih terminih, če gre za takšno naravo dela ali storitve, a podjetnik že najde način, da doseže svoje, da delavec pristane na tak izkoriščevalski odnos in neregistrirano ali pred državo skrito plačilo v vrednosti ure dela, kakršna je v veljavi za tako imenovani reden "šiht".

In naposled si lahko zastavimo vprašanje ne o tem, zakaj so socializmi v Evropi propadli, zakaj je šel v "franže" jugoslovanski samoupravni socializem ali zakaj se Slovenci nismo odločili ohraniti sistema socialistične samoupravne demokracije, utemeljenem na skupni ali na kolektive preneseni lastnini nad sredstvi dela, in ta tako lastninja, da bi se v njih vse bolj zrcalilo minulo, vanje vloženo delo ali rezultati dela zaposlenih ali tistih, ki v firmo od zunaj vlagajo svoj kapital, bodisi da želijo v njej soupravljati ali pa zgolj na podlagi njega črpati obresti v višini njegove vrednosti, dokler je pač ta v takšni igri, pač pa, kako se izogniti pogubnim posledicam kapitalistične globalizacije sveta? Ali so dovolj zgolj realne utopije ali pa bodo vendarle nujne radikalnejše spremembe in zato tudi na videz manj realne utopije, med katere dandanes uvrščajo tudi socializem!?

In prijatelju, sociologu, bi lahko dejal, gledati je treba predvsem stvarnost, kakršna pač ta je, vemo, da ta ni takšna, da bi jo bilo mogoče kar mirno sprejeti, preveč krivic in zla rojeva, in je zato iz nje iskati izhod v svet večje pravičnosti. Za takšno početje pa so lahko izkušnje s socializmi zelo koristne, kajti zrcalijo nam možnosti za prijaznejše življenje na Zemlji.

Vijuge življenja; foto: M. Markelj

Cvetka Miloš: PRIJATELJSTVO, 1994, volna, 150 x 200 cm, last avtorice

Marjan Dvornik

MESTNI POTNIŠKI PROMET V NOVEM MESTU

Na delo in z dela z avtobusi; foto: M. Markelj

Slovenska mesta se že srečujejo z velikimi prometnimi zagatami, saj je dnevni promet v zadnjih letih narasel prek vseh pričakovanj. Posebnost prometa v mestih je dnevna migracija, to je izvorno - ciljni promet, ki nastaja v samem mestu in njegovi neposredni okolici in ki povzroča prometne konice ter s tem v krajših ali daljših časovnih intervalih prometno gnečo in zastoje. Po razpadu večjih podjetij, ki so se v preteklosti razvijala tako, da so zaposleni stanovali pretežno v njihovi neposredni bližini, so se že pojavile številne nove gospodarske družbe, ki so praviloma locirane na novih lokacijah in tako povzročajo dnevni promet iz širše okolice. Podjetniško zanimivejša in prodornejša območja s tem ustvarjajo široko migracijsko območje zunaj mestnega območja. Primer za Novo mesto: na delo v mesto se vozijo z območja, ki obsega sosednje kraje: Črnomelj, Metliko, Semič, Žužemberk, Trebnje, Krško, Škocjan, Šentjernej in Brežice, saj je število delovnih mest v mestu večje od števila dela zmožnih prebivalcev. Pojav kaže na pripravljenost ljudi, da se na delo vozijo dnevno do 45 minut daleč. Nekatera večja podjetja še vedno uporabljajo pogodbene prevoze (Revoz, Krka), s čimer nekoliko razbremenjujejo prometne konice. Začetek delovnega časa oziroma pouka v šolah je razporejen med šesto in pol osmo uro, kar tudi nekoliko izboljša prometno stanje. V primerjavi z zahodnimi državami bi bilo treba ta čas še nekoliko podaljšati. Predvsem bi bilo zaželeno, da bi se trgovine odpirale okoli osme ure in šole začele pouk nekoliko kasneje.

Dnevna migracija tako postaja motiv za presojo uvedbe organiziranega prevoza s čim večjega migracijskega območja.

Drugi razlog za povečano potrebo po uvajanju javnega prometa je potreba Slovenije, da prebivalstva ne koncentrira v mestnih spalnih naseljih, ampak da omogoči ohranitev poseljenosti in celo revitalizacijo podeželja. S tem posredno ohranjamo slovenski značaj države tudi po vstopu v Evropsko unijo. Praznjenje podeželja nujno pripelje do ambicij kapitala, da prostor posede. Drugačna lastniška struktura v splošnem ni problematična, drugače pa je, če se s tem spreminja tudi nacionalna struktura lastnikov ali če z novimi lastniki ni več mogoče ohraniti kulturne identitete države.

V družbah, ki so delovno intenzivne, je opazen trend zaposlovanja delovne sile z območij, kjer je cena dela bistveno nižja od slovenske, zato postajamo "gastarbajterska" država z vsemi dobrimi in slabimi posledicami (prim.: gradbena podjetja v želji po večji konkurenčnosti zaposlujejo vse več delavcev iz Ukrajine, Moldavije, Slovaške, Madžarske). Povečana mobilnost prebivalstva pa dejansko omogoča ohranitev poseljenosti in s tem nevtralizacijo slabih razvojnih trendov.

Ne zadnji razlog za uvajanje javne gospodarske službe prevozov

potnikov je socialni vidik. Ekonomsko šibkejši sloji prebivalstva, ki nimajo možnosti, da se oskrbijo z lastnim prevozom, imajo z uvedbo javnega prevoza izboljšane možnosti komunikacije in s tem lažjo dostopnost do boljše plačanih delovnih mest, upravnih organov, zdravstvenih storitev, izobraževalnih ustanov...

S tem ko lokalna skupnost (katerakoli) težko najde strokovne rešitve za uvedbo mestnega potniškega prometa, še manj pa potrebna sredstva za financiranje projekta, se uvajajo vzorci obnašanja občanov, ki niso naklonjeni kasnejšemu uvajanju javne službe. Uporaba lastnega prevoza postaja standard, zato bo za uvajanje sprememb vzorcev obnašanja potrebno veliko več sredstev in časa, kot če bi država hitreje reagirala in z ustreznimi predpisi in stimulacijami omogočila hitrejše uvajanje javnih mestnih in primestnih prevozov. Gre za občutljivost pristojnih vladnih služb, ki bi morale na več ravneh ukrepati s sistemskimi spremembami in s tem pokazati, da je država res v službi ljudi in ne obratno. Sistemski ukrepi bi morali obsegati najmanj proučitev vloge in financiranja mestnih občin, prilagoditev dela panožne zakonodaje in oblikovanje prometne direkcije. Ni nepomembno, da se z uvedbo mestnega in primestnega potniškega prometa poseže tudi v izboljšavo vplivov na okolje ali vsaj zadrži negativne procese.

Če bi mestnemu in primestnemu prometu država dodelila poseben status ali vsaj posebno pozornost (npr. z vidika demografske, socialne in okoljske politike), bi mu namenila sistemska sredstva za razvoj. V tem primeru bi se ta sredstva uporabila za pokritje dela stroškov usposobitve cestne infrastrukture za prevzem javnega mestnega in primestnega prometa, pa tudi omogočila nabavo osnovnih sredstev za izvajanje.

MESTNI POTNIŠKI PROMET V NOvem MESTU

V mestni občini Novo mesto potekajo priprave za uvedbo javnega potniškega prometa že skoraj eno leto. V prvem obdobju smo analizirali prometne študije, ki so bile narejene v preteklosti, in jih evaluirali, pregledovali primere drugih mest in poizkusili pri potencialnih izvajalcih dobiti čim več njihovih izkušenj.

Po lokalnih volitvah je prišlo do delne modifikacije izhodišč, predvsem v najbolj občutljivem delu: ekonomski optimizaciji. Najpomembnejše pa je, da sta dva izvajalca prevozov potnikov uveljavila pravico po Zakonu o gospodarskih javnih službah in sprožila postopek oddaje koncesije, s čimer so bili dani formalni pogoji za sprejem odloka in pripravo razpisa ter izbor najugodnejšega izvajalca.

V minulih letih je bilo narejenih več kvalitetnih študij, ki so za tedanje razmere dale uporabne podatke o dnevni migraciji, njeni strukturi in ekonomizaciji javnega potniškega prometa: Prometnoekonomska študija Novega mesta (1978), Študija javnega potniškega prometa v Novem mestu (1981), Novelacija študije javnega potniškega prometa v Novem mestu (1990), Prometna študija Novega mesta (1997).

Razlog za uvedbo mestnega potniškega prometa je močan porast dnevnega prometa v zadnjih štirih letih, saj na mestnih vpadnicah že presega 20.000 vozil na dan, s čimer je kapaciteta cest pri nespremenjenih tehničnih elementih ogrožena. Prometne študije kažejo trende povečevanja tudi v naslednjem obdobju, in to predvsem na smereh, ki imajo že sedaj največje prometne obremenitve.

Cilji uvajanja mestnega potniškega prometa so:

Mestni potniški promet v Novem mestu je poskusno stekel 21. septembra letos, izvaja pa ga koprsko avtobusno podjetje I & I.

- povečati mobilnost prebivalcev, predvsem ostarelih, šolajoče mladine, invalidov in socialno šibkejših občanov, ki si ne morejo oskrbeti lastnega prevoza,
- zmanjšati potrebe po dodatnih parkirnih prostorih v mestu in v poslovnih ter trgovskih središčih,
- s primerno nizko ceno vozovnice preusmeriti okrog 20 odst. dnevne migracije v uporabo mestnega prometa in s tem zmanjšati kolone v prometnih konicah,
- znižati količino emisij v prostor.

Prostorska porazdelitev stanovanjskih, industrijskih, šolskih, zdravstvenega in drugih kompleksov na območju Novega mesta nujno zahteva za izboljšanje dostopnosti uvajanje javnega potniškega mestnega prometa. Velika večina delovnih mest v novomeški občini je locirana v samem mestu ali na njegovem robu, razvojni trendi pa kažejo na povečevanje predvsem na območjih Ločne, Cikave in Bršljina.

Dosedanja ponudba s primestnim in medkrajevnim prometom ne ustreza prevoznim potrebam na mestnem območju. Ob postavitvi javnega mestnega prometa je na tem območju dovolj potencialnih potnikov, ki bi javni mestni prevoz lahko tudi uporabljali. V tujini je običajen delež potnikov z javnim prevozom do 20 odst. dnevne migracije. Da bi dosegli tolikšen odziv, je potrebno zagotoviti potrebna sredstva za plačilo subvencije, izpeljati kvalitetno informiranje občanov in se predhodno dogovoriti o ustreznih aranžmajih s tistimi gospodarskimi subjekti, ki jih uvedba mestnega potniškega prometa zanima.

PROMETNOTEHNIČNI VIDIKI

Določitev prog

Dnevno migracijo v obravnavanem primeru lahko ločimo na primestni in mestni promet.

Zaradi velikega števila delovnih mest na območju mesta, koncentracijo izobraževalnih in zdravstvenih ustanov ter občinskih in državnih organov je velik del dnevnega prometa vzpostavljen med mestom ter okoliškimi kraji in naselji. Tega dela prometa ne bo mogoče nadomestiti z uvedbo mestnega potniškega prometa. Sedaj se v primestnem prometu pojavljajo največkrat pogodbeni in linijski prevozi, ki ne zadovoljujejo v celoti potreb. Zato je smer razvoja prevozov potnikov že nekako načrtovana, pri čemer pa ne bi smeli zanemariti organizacijskih rešitev z integriranjem železniškega prevoza, saj v tem delu železnica ni zadostno izkoriščena.

Ključni izvori in ponori potnikov so v mestu razporejeni skoraj enakomerno po celotnem območju. Analiza kaže, da je ta promet prek dneva močno neenakomeren in poteka po najpomembnejših cestah v mestu. Z omejitvijo na območje mesta je optimalna rešitev uvedba štirih prog:

- Cikava – Dol. Kamence z obračališčem v Župnci
- Sevnica – Drska z možnostjo podaljšanja do pokopališča Srebrnice
- Sevnica – Košenice
- Poganci – Muhaber z izmenično ciljno postajo Cegelnica.

Optimizacija pomeni, da pri najmanjšem možnem opravljenem delu dosežemo največjo dostopnost do najbližjega postajališča. Dostopnost smo analizirali s pomočjo digitalizirane karte mesta v radiusu 400 m od posameznega postajališča. Večja naselja v mestnem območju, ki jih predlagane linije ne pokrijejo, so: Krka, Graben, Rečica

vas, Potočna vas, del Cegelnice, Dol. Kamence in območje Grma, slabša dostopnost pa je še iz naslednjih večjih naselij ali vsaj dela naselij na robu: Brezov log, Pod Trško goro, Jedinščica, Mestne njive. Zaradi zahtevnosti terena tudi ne bo mogoče v začetku zadovoljiti obiskovalcev in uporabnikov zdravstvenih storitev, saj je najbližje postajališče na avtobusni postaji. Ko bo zgrajena nova Šmihelska cesta – predvidoma v naslednjih štirih, petih letih – se bo dostopnost tega predela bistveno izboljšala. Druga pomembna lokacija, ki ni v celoti rešena, je srednješolski center v Šmihelu, ki je zaradi preozkih ulic praktično nedostopen za avtobuse. V tem primeru bomo preverjali varianto z malim avtobusom in ob ugodnem rezultatu prilagodili traso linije, ki pelje v bližini. Posebno vprašanje je ureditev prometa preko Glavnega trga, ki bi z možnostjo prihoda avtobusa pridobil na dostopnosti in zanimivosti tako za prestrukturiranje dejavnosti kot za uporabnike ponudbe. Na to vprašanje je sedaj še prezgodaj dajati jasnejše zaključke, ob primernih investicijskih in organizacijskih aktivnostih občinske uprave pa bi se take možnosti gotovo pokazale.

Infrastrukturni posegi

Gradnja cest, tako državnih kot občinskih, je potekala glede na trenutne potrebe in omogočala predvsem tranzit vozil, v obstoječih in novozgrajenih naseljih pa dostopnost do stanovanjskih hiš z minimalnimi tehničnimi elementi cestišč. Tako ne bo mogoče organizirati prometa po načelih, ki jih omogočajo velika mesta, ampak bo potrebno v prvi fazi uporabiti samo tisti del cest, ki tak promet prenesejo, v prihodnje pa zastaviti tak prostorski razvoj, ki bo upošteval tudi potrebe mestnega avtobusnega prevoza potnikov. Prvi korak je bil narejen z izgradnjo severne obvoznice, ki bo prerazporedila prometne tokove in omogočila vsaj v enem delu izboljšanje ponudbe. Večji izzivi se pojavljajo v okviru naselij, kjer bo potrebno ceste razširiti, zgraditi pločnike, ponekod pa tudi razsvetljavo in opremljene prehode za pešce. Ta naloga je še v celoti nedotaknjena. Ocena stroškov ni bila izdelana, zato bo potrebno na tem področju opraviti še veliko dela.

Za uvedbo predlaganih štirih linij bo potrebno za pridobitev soglasja za uporabo urediti postajališča po smernicah, ki jih predpisuje pristojno ministrstvo, sicer bo vsaj v začetku projekta potrebno nekatera postajališča pustiti neaktivna. Verjetno bo občinski proračun ali proračun krajevnih skupnosti v naslednjem letu moral prednostno nameniti potrebna sredstva za te posege. Izdelava prostorske dokumentacije je sicer časovno zamuden postopek, je pa v primerjavi z urejanjem lastniških odnosov zanemarljiv, saj posegi v vrtove v zgoščenih naseljih predstavljajo praktično nepremostljivo težavo. Odločitev bo potrebno sprejeti predvsem za dve območji mesta: srednješolski kompleks Šmihel, ki potrebuje povsem novo cestno ureditev, in prometna ureditev vasi Krka in Graben. Prvo območje je mogoče prometno povezati na Topliško cesto mimo bodoče osnovne šole in preko hriba povezati s Šmihelsko cesto, drugega pa bo potrebno pripeti na možno cestno povezavo bodoče avtoceste z Belo krajino s samostojnim priključkom, ki istočasno pomeni obvoznico mestnemu naselju Gotna vas.

Za začetek izvajanja voženj bo potrebno urediti vsaj tri obračališča, sicer bodo prometne razmere na koncu linije problematične.

Vozni red

Vozni čas bo med 5.30 zjutraj in 22.30 zvečer. Sistem je zastavljen

tako, da je za vsako progo določen urnik voženj, ki mora omogočiti najnižje stroške obratovanja in istočasno najugodnejšo izrabo kapacitet. Pri tem je potrebno omogočiti čim večjemu številu potencialnih potnikov uporabo javnega prevoza, kar nas sili, da določimo čim večjo frekvenco voženj.

Dolžine prog so med 7,3 km in 8,6 km, kar uvršča sistem v srednjo kategorijo. Glede na dolžino proge in število postajališč smo približno določili čas vožnje v enem polobratu na 25 do 35 minut in dobili dnevno frekvenco voženj med 21 in 27. V času poizkusnega obratovanja bo potrebno preveriti, če bo mogoče število voženj nekoliko zmanjšati. S tem sicer ne bomo bistveno pocenili stroškov na letni ravni, saj se s tem zmanjša le strošek porabljenega goriva, bo pa gotovo potrebno iskati tudi male prihranke.

V času prometnih konic bo povečano število voženj. S tem bo mogoče tudi bolje prilagoditi vozni red dejanskim potrebam potnikov, predvsem bo potrebno uskladiti čase z začetkom dela v večjih proizvodnih enotah.

Ob sobotah je prometna slika drugačna, saj se ljudje odpravijo na ceste šele v dopoldanskih urah. Glavni cilj dnevne migracije so trgovski centri, ki se razvijajo v Bršljinu, Cikavi in na Livadi. Nedelje in prazniki nimajo posebnih konic. Več prometa je mogoče pričakovati v dopoldanskih in večernih urah zaradi obiska bogoslužja in odhodov študentov v študijske centre. Vozni red nekako upošteva te posebnosti, zato bo število voženj manjše, vendar kljub temu vedno v okviru ene ure.

Vozni red je v pripravljalnem času največja neznanka, zato bo deležen tudi največje pozornosti in bo spremenjen glede na pobude potnikov.

Za primerno obveščenost potnikov bodo vozni redi objavljeni na vseh postajališčih in obračališčih, s čimer bo omogočeno, da se ob stabilnem sistemu občani navadijo nanj in po možnosti temu prilagodijo svoje dnevne opravke.

Optimizacija voznega parka

Prag optimuma je določen s tem, da imamo v pogonu samo štiri vozila prek celega dneva, v konicah pa uvedemo še štiri nova. Za nemoteno obratovanje prevoznik potrebuje vsaj eno rezervno vozilo, ki vskoči, ko se izvajajo servisiranja ali popravila na enem od avtobusov v pogonu. S tem smo seveda tudi že določili najmanjše število vozil za izvajanje prevozov in druge stroške poslovanja.

Z dolžino delavnika je določeno tudi minimalno število osebja za izvajanje prevozov. Pri tej optimizaciji imajo večje možnosti prilaganja večji prevozniki z večjim številom voznikov, saj je delovni čas daljši od dveh delovnih izmen, kar pomeni, da bo potrebno uvajati ali deljeni delovni čas ali pa prerazporejati voznike iz linijskega prometa za nekaj ur v mestni promet.

EKONOMSKO FINANČNI ELEMENTI

Tarifna politika

Izhodiščna cena vozovnice in sistem popustov sta najpomembnejša elementa za uspešno izvedbo projekta. Vodstvo občine se mora odločiti med privlačnostjo uporabe mestnega prometa z omogočanjem cenejšega prevoza določenim kategorijam občanov in zmožnostjo proračuna, da prevzame breme subvencioniranja. Popust je v celoti

finančno pokrit s sredstvi proračuna.

Kot izhodiščno ceno razumemo vrednost, ki jo plača potnik pri nakupu vozovnice v predprodaji. To naj bi bil tudi običajen način nakupa, zato bo moral prevoznik urediti primerno veliko mrežo prodajnih mest na avtobusni postaji, v kioskih, trgovinah in prek drugih zainteresiranih pravnih oseb, kot so razna društva, podjetja... Kadar potnik ne bo imel vozovnice, se bo lahko peljal z avtobusom, vendar bo moral vozovnico doplačati. Pri tem pa je pomembno vedeti, da voznik ne bo imel možnosti vračati preplačil, ampak samo izročiti vozovnico, da ne bo prihajalo zaradi obračunavanja do nepotrebnega čakanja na postajališčih.

Kategorije občanov, ki jim je namenjen popust, so predvsem upokoјenci in šolajoča mladina. Obe kategoriji bosta imeli enak popust.

Običajen popust je namenjen še paketnemu nakupu vozovnic, ki ga popularno imenujemo mesečna karta. Ta je preračunana na 40 voženj po minimalni tarifi in z dodatnim popustom za upokoјence in šolajočo mladino.

Kot posebno kategorijo želimo vpeljati dnevno karto, ki bo omogočila povratno vožnjo in prestopanje v dnevu veljavnosti. S tem bo dana možnost predvsem tistim, ki bodo želeli iti po nakupih v enega od trgovskih centrov in bodo morali pri tem uporabiti dva avtobusa. Če bodo trgovci želeli take kupce privabiti, jim bodo lahko pri nakupu vrednost vozovnice povrnil. Več pobud za tako vozovnico je tudi s strani tistih občanov, ki obiskujejo pokopališča. To bo še posebno uporaben način za obisk bodočega pokopališča v Srebrničah, saj bo proga, ki je sedaj načrtovana do Broda, podaljšana in bo imela pred pokopališčem obračališče.

Izhodiščna cena vozovnice	150
Cena z doplačilom	190
Popusti:	
a) dnevna karta	260
b) mesečna karta brez popustov	5.400
c) mesečna karta za študente, dijake in upokoјence	4.320
d) nakup v predprodaji za študente, dijake in upokoјence	135

Strošek in število potnikov na letni ravni sta osnova za izračun cene vozovnice, ki je ključni element za doseganje zastavljenih ciljev. Žal je potrebno ugotoviti, da analize možnega števila potnikov in določitev še sprejemljive višine cene vozovnice nimamo. Glede na izkušnje v drugih mestih je mogoče reči le to, da ta ne bo smela biti višja, kot je v drugih krajih (Nova Gorica, Koper...), z upoštevanjem posebnosti, ki se pojavljajo v posameznih sistemih. Primera Ljubljane in Maribora za nas nista uporabna, saj je obseg subvencioniranja za naše proračunske zmožnosti prevelik.

Pokazala se bo potreba po subvencioniranju prevozov, saj bodo racionalizacijski ukrepi omejeni z vnaprej predpisanim minimalnim standardom prevozov. Praksa v svetu je, da dosegajo subvencije do 40 odst. stroškov prevozov, s tem pa je tudi cena vozovnice atraktivna tudi za socialno šibkejše sloje prebivalcev. Glede na celoletni strošek izvajanja mestnega potniškega prometa, občinski proračun tudi ne bo mogel kriti večjega obsega subvencije, zato je v koncesijski pogodbi obseg subvencioniranja limitiran. To z drugimi besedami pomeni, da bo izvajanje mestnega potniškega prometa ustavljeno, če bo odziv pri uporabnikih prešibak.

VIRI FINANCIRANJA

Osnovni vir je **cena vozovnice** (40 - 60 odst.). Največji del pokrivanja stroškov prevozov mora kriti dohodek iz prodanih vozovnic. Pri tem vsaj v začetnem obdobju obratovanja pričakujemo, da bo potrebno spreminjati potovalne navade občanov, saj je zaradi odsotnosti te ponudbe vsakdo prisiljen uporabljati druge načine. Iz izkušenj pri uvajanju mestnega prometa v preteklosti in v drugih mestih bo potrebno pripraviti ustrezno promocijo mestnega prometa. Da bi dosegli običajen delež uporabnikov javnega prometa v višini do 20 odst. udeležencev v prometu, predlagam, da se predvidena proračunska sredstva za promocijo občine pretežno uporabijo za predstavitev in popularizacijo mestnega prometa. S ceno vozovnice bomo pokrili pretežni del stroškov, vendar najmanj 40 odst..

Reklama (do 15 odst.). V tujini izvajalci mestnega prometa uporabljajo zunanje površine vozil in prirejeno notranjo opremo za predvajanje propagandnih sporočil. Iz izkušenj je to največ 15 odst. stroškov. Izvajanje tega programa mora vsaj delno stimulirati prevoznika – koncesionarja, delno pa mora prihodek pokrivati stroške prevozov. Ker prevozniki običajno niso specializirani za to dejavnost, jo običajno prepustijo oglaševalskim agencijam. V našem primeru bi verjetno dosegli optimalen rezultat, če koncedent obdrži zunanje oglaševanje, predvajanje reklamnih sporočil v avtobusih pa prepusti koncesionarju ali njegovemu podizvajalcu. Pri devetih avtobusih in obstoječem ceniku oglaševalskih storitev bi lahko za zunanje oglaševanje dobili okoli 4 milijone tolarjev. Vsaj toliko bi lahko iztržili z notranjim oglaševanjem. Prihodek iz zunanjega oglaševanja je vir za subvencijo, iz notranjega oglaševanja pa za zniževanje stroškov poslovanja.

Subvencija. Za znižanje cene vozovnice je največkrat uporabljen mehanizem subvencija, kar pomeni oblikovanje proračunske postavke. Ta del občinskih obveznosti je mogoče izvajati na dva načina: kot mesečni, vnaprej dogovorjeni znesek in kot enkratno subvencijo po potrditvi zaključnega računa oz. poročila o poslovanju. Dejansko bo potrebno določiti mesečni obrok na osnovi zahtevka najugodnejšega ponudnika iz razpisa in po določenih koncesijske pogodbe, proračun pa po uskladitvi zahtevka koncesionarja, ki je predložen po opravljeni reviziji poslovanja s strani pooblaščenega revizijske hiše.

Zakup. Načelno je mogoče ponuditi v zakup tudi celo linijo. Glede na to, da je dnevni strošek ene linije znan, je mogoče ponuditi v zakup npr. linijo, ki vodi do trgovskega centra ob sobotah. S tem bi bila vožnja na tej progi za vse potnike zastoj. Letni strošek zakupa bi znašal okoli 5 milijonov SIT. Druga oblika zakupa je nadomeščanje pravice iz kolektivne pogodbe za strošek prevoza tako, da bi delodajalci namesto gotovinskega nadomestila za prevoz kupili mesečne vozovnice za svoje zaposlene, koncesionar pa bi bil zavezan tako urediti urnik prevozov, da bi omogočil zaposlenim pravočasen prihod na delo in prav tako pravočasen odvoz po končanem delavniku.

Zniževanje fiksnih stroškov. Za doseganje ključnega cilja (primer-
no nizka cena vozovnice) je mogoče uporabiti še druge načine, predvsem pa prevzemanje dela stroškov izvajanja koncesije:

- nabava osnovnih sredstev: nakup vozil na leasing, s čimer bi se iz strukture cene vozovnice črtala postavka amortizacija. Če bi bila možna zadolžitev občine (soglasje ministra za finance), bi bilo mogoče izdati tudi vrednostne papirje (npr. obveznice) ali najetje

komercialnega kredita. Ta opcija v tem trenutku ni uporabna, saj občina zaradi nerazrešene delitvene bilance ne more pridobiti soglasja pristojnega ministra. Dolgoročno pa je ta del stroška mogoče prenesti vsaj delno na državo, če bi mestne občine nastopile s skupno akcijo prek svojih poslancev in preko svojega združenja.

Uporaba posrednega financiranja. Običajen ukrep za pridobitev dodatnih sredstev za izvajanje javne gospodarske službe je povišana cena storitev, ki ji konkurirajo. V našem primeru je to parkiranje na območju mesta, predvsem pa v mestnem jedru. Kot prvi ukrep prometne politike bi morala biti ureditev vseh parkirnih mest na javnih površinah v mestu kot plačniška parkirna mesta. S povečanjem cen parkiranja na zunanjih parkiriščih za 50 - 100 odst., pri čemer bi cena parkiranja v parkirni hiši ostala ista, bi pridobili namenska sredstva za pokrivanje subvencije. V tem primeru bo potrebno še dodatno zaostriti režim odvozov nepravilno parkiranih vozil.

Javno podjetje Komunala, ki pogodbeno izvaja upravljanje s parkirišči, v poslovnem rezultatu za leto 1998 izkazuje dobiček. Ob predpostavki, da bo dobiček iz dejavnosti upravljanje s parkirišči približno 30 milijonov tolarjev na leto, ga bo v naslednjih letih mogoče uporabiti kot vir za subvencijo.

POSKUSNO OBRATOVANJE

Uvajalni čas za celovito izvajanje koncesije bo do šest mesecev, vendar ne dlje kot do 31. marca 2000. V uvajalnem času bo koncesionar izvajal prevoze z milejšimi kriteriji:

- zaradi dolgih dobavnih rokov za namenske avtobuse bo potrebno med poizkusnim obratovanjem uporabiti obstoječi avtobusni park ali pa najeti namenska vozila pri drugih izvajalcih mestnega prometa;
- vozni red bo fleksibilen do te mere, da bo potrebno ugotoviti dejanske čase vožnje med posameznimi postajališči in odhode prilagoditi posebnim zahtevam uporabnikov, kot npr. začetek pouka oziroma delovnega časa...

To obdobje je tudi čas predstavitve in popularizacije za pridobitev čim večjega števila potnikov. Kot razdelitev rizika pa koncedent predvideva, da bo eventualni poslovni neuspeh v breme koncesionarja.

PREDLOG PROMOCIJSKIH AKTIVNOSTI

Uvajanje mestnega potniškega prometa je v veliki meri odvisno od odziva potencialnih uporabnikov. Da bo seznanjanje občanov uspešno, predlagam naslednje aktivnosti:

Javna diskusija prek civilne družbe: V mestu je dokaj razvejena mreža stanovskih in strokovnih društev, ki bi s svojo vključitvijo v projekt in predvsem z javno diskusijo omogočili, da bi bila informacija o uvajanju mestnega potniškega prometa dostopna čim večjemu številu občanov. Strokovno društvo, ki se v naši občini ukvarja s problematiko cest in prometa, je Društvo za ceste Dolenjske, ki je tudi organizacijsko usposobljeno, da izvede strokovna srečanja. Z izvedbo javnih obravnav posameznih vprašanj je društvo do sedaj že nekajkrat opozorilo javnost na pomembna vprašanja.

Osebni pogovor z ustvarjalci javnega mnenja, kot so direktorji večjih podjetij in trgovskih družb v mestu, predsedniki krajevnih skupnosti, ravnatelji šol, ki lahko v svojih okoljih s pozitivnim mnenjem o uvajanju mestnega prometa pomembno vplivajo na sprejemljivost med ljudmi.

Predstavitev projekta ciljnim skupinam, kot so upokoјenci in srednješolci, bo omogočila, da ključne skupine uporabnikov dobe zadovoljive podatke, ki jih lahko prepričajo o uporabnosti za njih same.

Splošno obveščanje občanov z objavami v medijih, oglaševanje na velikih plakatih...

NADZOR

Posebno vprašanje organiziranja sistema mestnega in primestnega javnega potniškega prometa je izvajanje nadzora nad izvajanjem koncesije. To pomeni, da bomo morali v organizacijsko shemo upravnega organa vnesti tudi prometnega nadzornika in s podelitvijo koncesije tudi zasesti to delovno mesto.

Organizacijo nadzora bo potrebno še posebej izdelati, da bo le-ta učinkovit. Osnova je vsekakor metodologija spremljanja potniškega prometa, ki pa mora biti nadgrajena z elementi iz splošnih pogojev poslovanja, predvsem tistih, ki zavezujejo izvajalca.

Aplikacije nadzora pri drugih koncedentih niso najučinkovitejše, zato se na izkušnje in rešitve drugih ni mogoče nasloniti.

RAZVOJ

Temeljni cilj, ki ga zasledujemo pri razvoju potniškega prometa, je ambicija in potreba, da postane Novo mesto resnično regijsko središče. Ključni pogoj, da to postane, pa je, da je dostopnost centra možna za vse sloje prebivalcev iz katerega koli dela regije.

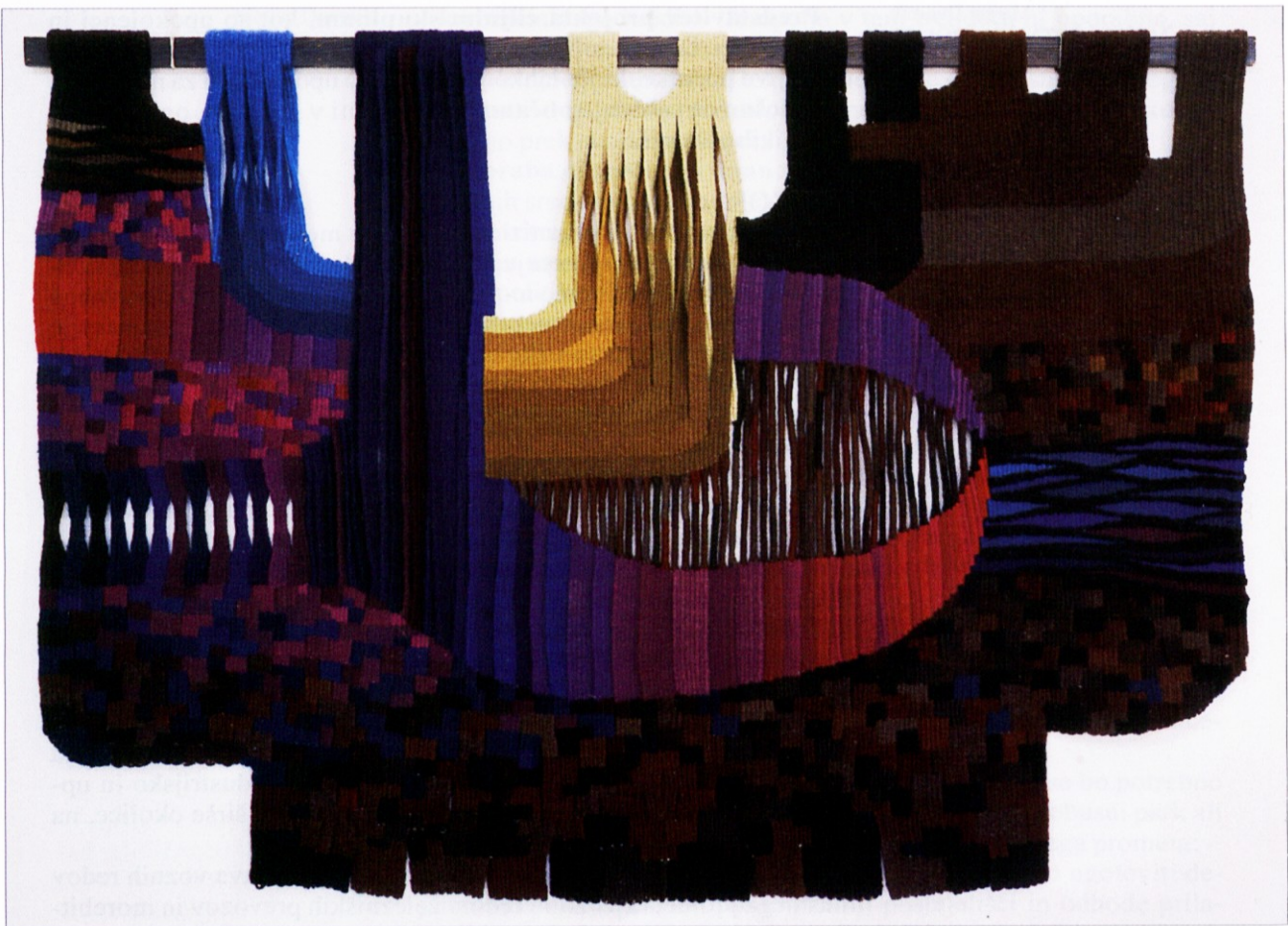
V naslednjih letih bo potrebno preveriti možnost širitve izvajanja prevozov še na primestni promet, saj mesto kot industrijsko in upravno središče omogoča zaposlitev prebivalstva iz širše okolice, na kar opozarjajo tudi prometne študije.

Naslednji korak izvajanja prevozov pa bo povezava vozni redov mestnega prometa z vozni redom železniških prevozov in morebitno uvajanje enotnega sistema po zgledu večjih mest. Poseben izziv pa predstavlja v primestnem prometu uvedba potniškega vagona (npr. motorni vlak), ki bi pogostejše povezoval primestne kraje in s tem omogočil ob usklajenih vozni redih dostopnost institucij, uradov in trgovskih središč širšemu krogu prebivalcev.

Posebna ciljna skupina so šoloobvezni učenci, katere prevažamo s posebnimi aranžmaji na progah, ki niso identične s progami javnega potniškega prometa. Letna pogodba za obdobje šolskega leta je v naši občini 33.152.805 tolarjev. Če so šolski prevozi vsaj v delu tudi del javnega prevoza, bo potrebno rešiti vrsto načelnih in praktičnih vprašanj. Dobra stran pa je, da iz te vsote lahko del sredstev preusmerimo v javni potniški promet. Tega vira vsaj v začetni fazi ne bo mogoče uporabiti. Z vidika racionalnosti organiziranja prevozov pa bi bilo potrebno razmisliti o oddaji teh prevozov sočasno z dodelitvijo koncesije. Vključitev šoloobveznih otrok v sistem primestnega prometa in odprtje te linije za splošno uporabo bi pomenilo narediti velik korak k racionalizaciji prevoza potnikov in s tem tudi znižanju obsega subvencioniranja.

Prvi dnevi poskusnega izvajanja mestnega potniškega prometa v Novem mestu; foto: L. Murn

Cvetka Miloš: BARVNA IGRA, 1995, volna, 150 x 220 cm, last avtorice

Marijan Dovič

OSTRINA PRELOMA: KAKŠEN JE LAHKO "MANIFEST" NOVIH GENERACIJ?

Moji koraki so se napotili v široki svet kakor visoka pesem otroka.

Kdaj bom videl samega sebe in kako velika je razdalja in čas? Ne vem in moja slepa nevednost mi je uvaževanja vredna beseda in ukaz.

Anton Podbevšek, Žolta pisma, 1916

Začetne besede "slovenskega avantgardnega manifesta", prvo "žolto" pismo še nepolnoletnega Novomeščana, so v svojem prizivanju mladostno samozavestnega, a hkrati negotovega, stopanja v "široki svet" dobra iztočnica za razmišljanje o tem, kar bi lahko imenovali vstop nove generacije na neko področje; gre seveda za področje kulture (v ožjem, umetnostnem smislu). Pa ne zato, ker bi se bilo v tem trenutku mogoče v resnici poistovetiti z držo zgodovinske avantgarde. Ta namreč zahteva totalno destrukcijo obstoječega, čisti, revolucionarni rez. Futuristično razbijanje "mrtvih", izpraznjenih muzejev in galerij, totalen prelom s tradicijo; avantgardizem, ki se razširi prek meje umetniškega medija v osebnost, in delovanje samega umetnika; vse to v imenu nove, boljše umetnosti: to so simptomi obupanega poskusa – za katerega je že jasno, da ni uspel – avantgardi-

nega poskusa *reintegracije* umetnosti v življenje.

In kot nam avantgardizem *per se* sugerira prelomnost in kot tak pooseblja stereotip o vstopanju mlade generacije na najradikalnejši način, nam na drugi strani da misliti o (shizofrenem) stanju področja, na katerega vstopamo. O reintegraciji umetnosti v življenje bi lahko rekli, da se ni posrečila tako, kot naj bi se v viziji evropske avantgarde. Razcep na popularno in elitno umetnost, ki se kaže kot eden bistvenih simptomov našega stoletja, pač na svoj način odgovarja na vprašanje, ki nam ga je – vizionarsko – zastavila avantgarda v njegovem samem pričetku: če se hoče umetnost spojit z življenjem, postane "popularna", s tem pa izgubi "umetniškost". Krog je sklenjen, stične točke ni: nepopularna umetnost je *nekoristna* in *neintegrirana*, "integrirana" umetnost pa umetnost preneha biti.

I. DESAKRALIZIRANA KULTURNA SFERA

Ta tematska zastranitev na samem začetku se ni zgodila po naključju; četudi na tem mestu ne bo mogoče podati izčrpnjše analize stanja, se mi zdi neizogibno, dotakniti se največjih težav, s katerimi se je treba soočiti ves čas, ko govorimo o kulturi in umetnosti. Šele potem se je mogoče dotakniti konkretnih vprašanj, ki se porajajo iz specifike domačega (dolenjskega) kulturnega prostora.

Ravno vprašanje (ne)integracije umetnosti je tisto, ki lahko danes povzroči, da umetnost v dveh, treh korakih pristane v košu zgodovinske navlake – v svetu, kjer namesto etosa velja le še gola črka zakona, "notranjo vrednost" (tisto, čemur denimo poznavalci znotraj umetnostne stroke rečejo "prava kvaliteta") pa zamenjuje neizprosna tržna vrednost. Osnovna značilnost, ki obvladuje sedanji trenutek, je splošna

kriza umetnosti oziroma kulturne sfere v ožjem smislu. Ta kriza je po mnenju mnogih, ki jo skušajo razložiti, posledica pomembnih družbenih premikov, hkrati pa dejstva, da padajo (in morajo padati) stereotipi, zaradi katerih je področje kulture pogosto obravnavano kot nekaj posvečenega in nedotakljivega. Četudi to ni najbolj primerno mesto za razpravljanje o tem, je ta problem tako očit in določujoč, da ga je nujno osvetliti vsaj na kratko.

Sodobna sociologija (Luhmann, Bourdieu), ki skuša družbene pojave opisovati sistemsko, je v zadnjih letih priskrbel kar nekaj spodbud k preučevanju kulturnega polja. To se v sodobni družbi vzpostavlja kot dokaj avtonomna sfera, ki je deklarativno ločena od "grobe realnosti" ekonomsko-tržne sfere. Kulturna relativistka Barbara Herrnstein Smith v svoji knjigi *Contingencies of Value* (Naključnost vrednosti, Harvard 1989) denimo govori o dvojnem diskurzu: na eni strani diskurz ekonomske teorije, ki vse družbene pojave opisuje s pojmi, kot so cena, vložek, profit, proizvodnja/potrošnja, povpraševanje..., na drugi strani diskurz umetnostne teorije: vrednost, estetika, kontemplacija, nadčasnost, brezinteresno ugajanje... Toda slednji naj bi bil neutemeljeno izvzet iz običajnega ekonomskega krogotoka, saj je na nek način parazitski; vsa razlikovanja med elitnim in popularnim pa so neutemeljena in zgolj plod vrednostnih aktov kulturno privilegiranih skupin.

Smithova, ki se v svojem razmišljanju o kulturni sferi naslanja predvsem na razpravo *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* sociologa Pierra Bourdieuja, meni, da naj bi se vzorci kulturne potrošnje v močno razslojeni sodobni družbi pojavljali v skladu s "simbolično logiko" družbene različenosti (distinction), ki operira simultano, da bi identificirala in tudi vzdrževala razredne razlike. Tako se "legitima" (t. j. elitna ali kanonična) kultura in poljubni okusi družbeno dominantnih razredov samoopredeljujejo in dobivajo razlikovalne posebnosti ravno v opoziciji do ("običajnih", "vulgarnih", "barbarskih") okusov družbeno podrejenih. Asketski ideali brezinteresnosti, raztečenosti, čistosti in avtonomije, ki so povezani s

"kantovsko estetiko", so simbolični dvojniki in znak razdalje članov dominantnih razredov do praktične nujnosti in ekonomske potrebe; medtem pa je inverzna – t. j. "popularna estetika", ki favorizira substanco pred formo, kvantiteto pred kvaliteto, koristnost, takojšnjo potrošnjo in telesne občutke pred "osamljenim strmenjem" estetske kontemplacije – simbolični dvojniki in objektivni produkt družbenoekonomskega statusa, zgodovine in poti pripadnikov podrejenih razredov.

Distinkcija med elitno in popularno kulturo in boj za prvo se torej ne kaže kot boj za "umetnost", marveč kot povsem družbeno značilnost, sredstvo razrednega boja oziroma sredstvo za legitimacijo moči družbeno dominantnih. Kulturni objekti in navade, ki jih favorizirajo dominantni razredi (vključno z oblačili, športom, pripravo hrane itd. in glasbo ter drugimi umetnostmi), legitimirajo kot po sebi superiorne normativne institucije, ki jih nadzirajo ravno ti razredi; hkrati pa nagnjenost slednjih k tem objektom in navadam že kaže na njihovo naravno superiornost in kulturno razsvetljenost, torej tudi pravico do družbene in kulturne moči. In to interpretacijo sprejemajo in reproducirajo tudi tisti, ki z njo ničesar ne pridobijo, temveč izgubijo.

V okviru takega pojmovanja logično sledi ostra *kritika* institucij, ki to distinkcijo pospešujejo; predvsem institucije "umetnosti" kot take. Literarne in estetske akademije denimo razvijajo pedagogiko in druge akulturacijske mehanizme, s pomočjo katerih vzdržujejo neko populacijo, katere člani "cenijo vrednost" umetniških in literarnih del "kot takih":

"Oskrbujoč jih s 'potrebno podlago', učeč jih 'primernih veščin', 'kultivirajoč njihove interese' in nasploh 'razvijajoč njihov okus' akademija proizvaja generacijo za generacijo subjektov, za katere tako označeni predmeti in besedila dejansko vršijo tako privilegirane funkcije – na ta način je zagotovljena kontinuiteta medsebojno opredeljujočih se kanoničnih del, kanoničnih funkcij in kanonične publike." (Barbara Herrnstein Smith: *Contingencies of Value*, 43-44)

Vzgajanje "kanonične" publike je torej v bistvu umetno in prisiljeno,

podpira pa ga tudi t. i. razvojna zmo-
ta:

"Gre za precej pogosto zamisel o teleološko usmerjenem normalnem dozorevanju estetskega okusa in, ustrezno, končni 'polnosti' razvoja, ko bodo zdaj odrasli otroci - če seveda niso v osnovi defektni in patološko fiksirani ali kulturno deprimirani in pokvarjeni - osvobojeni temnih očal svojih 'nerazvitih' in 'nezrelih' vsečev in nevšečev, 'prepoznali' inherentno vrednost kanoničnih umetnin in jih tako kot njihovi nekdanji učitelji in ostali odrasli tudi najvišje cenili." (Barbara Herrnstein Smith: *Contingencies of Value*, 79)

Problem kulturnega polja se torej zdi predvsem neka njegova specifična *nelegitimnost*, kontingenca, ki jo "razkrinkavajo" tovrstne študije. V samem jedru problema pa seveda tiči vprašanje veljavnosti kriterijev. Osnovna teza Smithove je tale - in iz nje je moč izvajati kritične simptome - da namreč ni mogoče za noben kulturni (ali pa že kar nasploh) artefakt objektivno reči, da je dober, kvaliteten oziroma zanič, temveč je vedno dober za nekoga, v nekem obdobju in pod določenimi pogoji; merila in kriteriji za presojanje pač so, a o nobenem od njih ni moč reči, da so res veljavni.

Vprašanj kulturne krize in veljavnosti vrednot, ki sta brez dvoma osrednji, se loteva tudi John Guillory v obsežni monografiji *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation* (Chicago, 1993), ki - ravno tako ob naslonitvi na Bourdiejevo teorijo kulturnega polja - razmišlja o krizi literarnega kanona, iz katere pa odseva splošna kriza t. i. humanistike. Kriza enotnega, nespremenljivega in ekskluzivnega literarnega kanona - podobno bi lahko problem razširili na kanone vseh umetnostnih zvrsti - pravzaprav kaže na krizo "literature" kot posebne oblike *kulturnega kapitala*:

"Širši okvir te študije je ravno

preiskava te krize, poskus razložiti, zakaj je kategorija literature očitno postala institucionalno neučinkovita - gre za okoliščino, ki se po moje navezuje na pojav tehnično izobraženega 'novega razreda' oziroma 'profesionalno-menedžerskega razreda'. Če skržim tezo v najkrajšo obliko: kategorija 'literature' poimenuje kulturni kapital stare buržoazije, obliko kapitala, ki v družbeni vlogi sedanjega izobraževalnega sistema postaja vse bolj marginalna." (John Guillory, *The Cultural Capital*, xii)

Guilloryjevo tezo - četudi ni nekaj revolucionarno novega - o "odvečnosti" literature v novem družbenem redu, ki mu vladata ideologija liberalizma in logika trga, je seveda mogoče prenesti na vse umetnostne zvrsti. Nove družbene formacije in njihove ideološke sopotnice se v odnosu do kulturne sfere izkazujejo s pritiski in zahtevami po produktivnosti, merjeni v terminologiji vložek-profit, od umetnostnih ved pa zahtevajo rigoroznost: znanstveno metodiko (ki predmetu pogosto ne ustreza); vse skupaj pa botruje vse večji birokratiziranosti in neučinkovitosti institucij...

A ker sem doslej odprl morda že več problemov, kot sem jih uvodoma želel, naj sklenem ta uvodni del predvsem z mislijo, da naraščajoči pritiski utilitarizma in tržne logike (tudi znotraj humanistike) puščajo malo maneverskega prostora. Seveda ne mislim tarnati, saj je v osnovi vsak čas *dober čas*, saj je v končni fazi *naš čas*; torej lahko kvečjemu ugotavljam dejstva. Delovanje novih generacij bo pač potekalo v območju *desakralizirane* kulturne sfere (četudi v Sloveniji ta proces še ni tako načel monolitnega bloka **narod-kultura**, je to brez dvoma perspektiva prihodnjih desetletij), ko ne bo vse, kar je *umetniško*, *kulturno* ipd. avtomatsko *dobro* in *koristno* in vse podpore vredno. Kdo ve, morda pa to ni tako slabo!?

II. BREZ DLAKE NA JEZIKU

Kakor poješ ti v središču zemeljske oble, poje po eden na skrajnem severu, jugu, vzhodu in zahodu.

(Anton Podbevšek, *Človek z bombami*, 1925)

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 / 1999

489

Manifestacije v okviru *Antona Podbevška 100 nadnaravnih let* je mogoče šteti za vstop neke (naše?)

generacije v javno sfero; toliko bolj, ker je projekt odmeval tudi širše. Junija 1998, sto let po rojstvu našega

legendarnega someščana, se nas je zbralo nekaj deset – in zame, ki sem v projektu sodeloval kot organizator in aktivni udeleženec, je bil ta projekt ena najbolj inspirativnih, čeravno tudi najnapornejših, podvzetij, ki sem se jih lotil kdaj prej ali potem. Skoraj vzporedno pa lahko kot aktiven vstop generacije mladih piscev in umetnikov v lokalni kulturni prostor štejemo začetek izhajanja novomeškega mladinskega časopisa Park, ki skuša zbirati mlade in ustvarjalne pisce, fotografe... in se je v dobrem letu izhajanja formiral kot dovolj zanimiv in kritičen mesečnik.

Mogoče je torej reči, da se je na novomeškem območju pojavila nova generacija, za katero se zdi, da ima dovolj idej in predvsem volje, da stvari preobrača, izboljšuje; hkrati pa tudi sposobnosti in širino, s katerimi lahko presega lokalne okvire in tisto negibnost, zabetoniranost, ki se tako pogosto pojavlja v majhnih skupnostih – te se potem ciklično vrtijo v periodah, zaznamovanih z manjvrednostnimi kompleksi in dejansko nepomembnostjo.

Seveda ne morem mimo nekaterih dejstev, o katerih se vse premalo ve in razpravlja. Če pogledamo samo boj za mladinski klub v našem mestu – ta bi brez dvoma bistveno izboljšal kulturno ponudbo v Novem mestu, sploh pa bi bil nujno potreben *ravno v temle trenutku*, ko se kažejo možnosti oživitve gledališke, pa tudi filmske dejavnosti v našem mestu. Zdaj bi bil pravi čas za tako simbolično gesto občinske politike – toda ob sprenevedanju svetnikov in strank postaja človeku kar slabo; boj za klub pa se vleče že dve leti – in že večkrat je vse tik pred zdajci padlo v vodo. Želim imenovati stvari naravnost: kako je mogoče, da občina visoki šoli, ki s šolnino (plačajo jo tudi redni študenti!) samo v novomeških oddelkih pokasira 86 milijonov tolarjev (!!!), za nameček "podari" še prostor, ustanovni kapital 10 milijonov in proračunsko postavko 37 milijonov? Ob tem ni tako pomembno, da bi lahko v tistih prostorih imeli mladinski klub; konec koncev je ta lahko tudi kje drugje... samo malo dobre volje je treba, občinskega denarja pa prav nič – konec koncev že vsi vedo, da naj bi opremljanje prostorov plačal študentski servis Društva novomeških študentov. In

ko naj bi končno začeli preurejati klub pod novo občinsko stavbo (načrti so narejeni, pogodbe z izvajalci pa so tik pred podpisom), spet grozi, da bodo nekakšni višji interesi sesuli vsa prizadevanja. *Skepsa* ob mladinskem klubu je v teh dveh letih, ko denar in program za klub že čakata na mizi, dejansko postala najprimernejša drža.

Tako je treba za številne koncerte in druge dogodke najemati prostore, ki povrhu še niso primerni. Kljub temu smo spomladi začeli z novo formo združene manifestacije, literarno-glasbenimi večeri, na katerih naj bi hkrati predstavljali literarne ustvarjalce (goste in tudi domače pisce) ter v Novo mesto povabili zanimive glasbenike, predvsem izvajalce džezovske glasbe, za katero velja reči, da je pri nas institucionalno zastopljena, pa tudi etno in klasične glasbe. Dosedanji obisk teh večerov je opogumljajoč, zato bomo v prihodnjem letu z njimi nadaljevali.

Seveda moram omeniti tudi založbo Goga, ki trenutno razen Parka še ni ničesar izdala, bo pa verjetno kar precej poživila založništvo na Dolenjskem. Tudi založba se sooča s težavami načelne narave, ki v veliki meri izhajajo iz problemov, nakazanih v prvem delu tega razmišljanja. Knjige in sploh literatura dejansko nosijo simptome izgubljenega kulturnega kapitala, kar se kaže denimo pri nas v minimalni prodaji že tako skromnih naklad; vse, kar se dogaja v zvezi z literaturo, pa pogosto deluje, kot bi bilo *na silo*. Tako si je mogoče na vsakem koraku zastavljati vprašanje, čemu sploh trud – in treba je dosti optimizma, če želimo premagati to izhodiščno skepso. Na drugi strani pritiska na založnika, ki želi biti pošten, problem objektivnosti presoje: kdo jamči, da se bomo v resnici odločili za tisto "najboljše"? Tu ni drugačnega odgovora, tako se mi vsaj zdi, kot je tale: mi, ki si želimo nekaj delati, moramo samozavestno nastopiti, sprejeti odločitev in za njo nepreklicno stati; avtorju (če je to literat) pomagati s promocijo, literarnimi večeri, recenzijami... edina rešitev je resno in pošteno delo, ki edino lahko prinese rezultate.

Sicer me pa veseli, da se obeta nekakšen prototip novomeškega gledališča; morda bomo kmalu dočakali

popestritev galerijske ponudbe (na zapostavljenem področju moderne umetnosti), že jeseni se obeta simpatična knjigarna Goga (zaenkrat je občina skromno podprla knjigarno na Glavnem trgu, katere osnovna težava je v tem hipu astronomska najemnina); tudi par zanesenjakov na filmskem področju že dosega lepe rezultate, da ne govorim o plesalkah/plesalcih, ki že izstopajo iz zgolj slovenskega ranga... Toda to naštevaje mi ni ravno povšeči, saj diši po pokroviteljstvu (v tem pisanju zastopam pač zgolj sebe, ne pa neke skupine ali – raje ne pomislim – celo "generacije"), zato se bom v zaključnem delu dotaknil le še nekaterih splošnejših vprašanj.

Največja prednost mlade generacije, ki šele vstopa, je brez dvoma *neobremenjenost*. Nihče ni nikomur nič dolžan, ni zapleten v nobene mreže, ki se okrog človeka ovijajo vse odraslo življenje, da potem, ko vidi, da nekaj ni prav, ne more več pomagati. To je tisto, kar je drugače: vse je mogoče povedati, brez dlake na jeziku, pošteno. V tem vidim denimo tudi sedanje in bodoče poslanstvo Parka: mnogo je stvari, ki so boleče, krivične ali pa zgolj enostavno idiotske. Vse to je treba neusmiljeno bičati, četudi ob tem tvegamo napade in neodobravanje. Tako si sam v tem hipu še drznem reči o dolenjskih medijih, da so čisto na psu, pri čemer na prvo mesto postavljam televizijo, ki je zame nepopisna *sramota*, sledi pa ji Dolenjski list, ki bi glede na svojo uveljavljenost, razširjenost in vpliv lahko veliko več storil za "odprtje" tega prostora. (Morda si čez pet let tega ne bom več upal reči, četudi bom podobnega mnenja!) In v resnici se ob večini dolenjskih medijev človek ne more znebiti vtisa, da so bodisi kupljeni ali popolnoma primitivni.

Vzporedno (prejkone pa tudi soodvisno) s pritlehnostjo medijske scene je po mojem mnenju prisoten

še en izrazit problem: odsotnost prave, apolitične civilne sfere, ki bi uravnotežila prekomerno spolitiziranost vseh segmentov družbenega življenja. Neverjetno je, kako kar nihče ne more doumeti, da je mogoče delati tudi brez ozirov na stranke, kako se za vsako akcijo iščejo neka politična ozadja... Mlademu pa dejansko ni treba biti ne socialdemokrat ne liberalec, da bi poslušal hard core (ali klasične) koncerte v klubu, pisec ne rabi biti ne levi ne desni, če mu niso všeč jumbo plakati, celo zelen ni treba biti, če te moti nekontrolirano pustošenje dreves po starem mestnem jedru ali ogromne naložbe in gradnje brez celovitih načrtov.

In ravno v tem je sreča mladih: lahko si privoščijo ne-političnost, predvsem pa so lahko iskreno neodgovorni, kritični – če je treba, tudi *nesramni*. Kritična refleksija danega trenutka in opominjanje, boj s pritlehnostjo, lokalizmom in primitivizmom pa je morda ena od tistih nalog – sicer ne povšeči diktatu trga, ki pritiska (in bo vse bolj) tudi na kulturno sfero – ki upravičujejo obstoj "humanistične horde", te vse bolj nepotrebne skupine človeške rase.

Glede konkretnega, novomeškega prostora je pa seveda tako: če ostanemo pri tem, kar je bilo doslej, ne bo tu kmalu nikogar več. Vsakomur bi seveda godilo, tudi politikom in menedžerjem, da bi bilo Novo mesto sijajna kulturna metropola Dolenjske, s katere pestro ponudbo bi se bilo mogoče bahati ter jo v končni fazi (turistično) vnovčiti. Toda v resnici za to ni pogojev, občutek imam, da si jih moramo sami kar pretrdo izboriti. To pa ni ravno ugodno, zato bo (je) marsikdo v končni fazi pristal drugje (v Ljubljani), doma pa bodo ostali le največji asi. Tega pa verjetno nočejo niti tisti, ki dojemajo kulturo – v skladu z novim duhom časa – kvečjemu še kot nekakšno folklorno *promocijo*.

ŠE: ROBAR NA MANJ RAZVIDNEM ROBU

Iz raznih osebnih razlogov, žal, nisem mogel sproti spremljati revije Rast in sem prihajajoče številke zlagal lepo na kupček za boljše čase. Ti so na srečo prišli in tako se s tem, kar mi leži na duši, oglašam šele zdaj; morda že skoraj prepozno, za kar se opravičujem; vendar glede na pregovor, ki pravi, da "Bolje pozno kot nikoli", upam, kljub vsemu še ne povsem prepozno.

Gospod Filip Robar Dorin je v lanskoletni (1998) 5. številki vaše revije Rast na straneh 451 do 463 objavil članek z naslovom Robar na manj razvidnem robu. Besedilo govori o novomeškem klubu Pro et contra, med drugim tudi o tem, kar se je v njem dogajalo leta 1964. Sama faktografska snov me ne zanima in zato nanjo nimam nobenih pripomb. Je, kar je. Po estetski plati sta se mi ves čas branja sicer upirali preveč poudarjana egocentričnost in pomembnostno prenašali slog, ampak to sem moral vzeti v zakup, če sem hotel stvar podrobno prebrati. Neprijetno zmotili pa so me v besedilu nekateri navedki in trditve, ki zadevajo mene osebno.

Za boljše bralčevo razumevanje najprej prav kratek povzetek dejstev, ki predstavljajo okvir obravnavanega vprašanja.

Klub Pro et contra je februarja 1964 priredil v Novem mestu literarni večer, na katerem smo nastopili "pesniki treh generacij", kot je zapisal gospod Robar: Kocbek, (Bor, Krakar in Minatti so bili samo na plakatih, v dvorani ne); dalje Menart, Pavček (Kovič je bil tudi samo plakatna vaba); sodelavci revije Perspektive Taufer, Strniša, Zajc, Šalamun; ter mladi pesniki iz Novega mesta Ladislav Lesar, Ivan Zoran, Jože Prešeren in kot organizatorski vodja Robar. Pred začetkom nastopa je Taufer v imenu perspektivovcev od mene nekako zahteval, naj ne bi bral svojih živahnejših pesmi, satir in podobnega. Na to seveda nisem pristal, saj je bilo to do mene žaljivo. Zato je tik pred začetkom prireditve prišel k meni še Robar kot organizator in ponovil Tauferjevo "željo". Bil

sem pošteno užaljen nad izsiljevanjem in sem ga nekam poslal, kot pravimo. Ker jim nisem ustregel, so potem med mojim nastopom nekateri od sonastopajočih, ki so sedeli za menoj na odprtem odru, začeli kadiati, prisiljeno kašljati in me polglasno, a še kar slišno zafrkavati. Po literarnem večeru smo vsi skupaj odšli, kot je navada, posedet v neko gostilno. Sam nisem mogel oditi v Ljubljano, ker smo se iz nje pripeljali v skupnem vozilu (drugih prometnih zvez pa v tistih časih ponoči ni bilo več); zato sem iz užaljenosti družbo demonstrativno pustil, da se je zabavala v neki sobi, jaz pa sem do odhoda počakal pri točilni mizi.

V Ljubljani sem o opisanem neprijetnem dožvljaju povedal svojim prijateljem in literarnim znancem. Kritiki in urednik Mitja Mejak je potem sam od sebe v članku z naslovom Surova kultura (nekaj takega, točnega naslova se ne spomnim) uporabil tudi mojo izkušnjo, vendar pa samo na splošno, ne da bi navedel imena in druge podrobnosti. Ker je članek zbudil v kulturniški javnosti mnogo povpraševanja kaj in kako in kdo, sem kak teden zatem poslal za rubriko Pisma Našim razgledom sestavek pod naslovom Dodatek in v njem podrobno in s polnimi imeni popisal zgoraj omenjeni literarni večer v Novem mestu. V sestavku sem napisal tudi stavek, ki ga bom nekaj vrstic spodaj navedel kot citat iz članka gospoda Robarja, ki je predmet tega mojega dopisa uredništvu Rasti. V zvezi s tedanjim mojim člankom pa bi rad dodal le tole: že večkrat sem si sam pri sebi očitil, da sem tedaj med drugim zapisal: "Dane Zajc pa me je resnično razočaral. Od njega, ki je res pesnik, kaj takega nisem pričakoval." Ne gre za to, da bi jaz zdaj trdil, da Zajc ni pesnik, temveč za to, da sem ga takrat v kontekstu postavil tako visoko nad Strnišo. Najbrž me je pri tem zanesla jeza na Strnišo, ki je bil do mene res najbolj nesramen. Lahko pa tudi, da takrat še ni pokazal vse svoje pesniške moči (trenutno se ne spomnim, kaj sta ta in oni napisala

do tistega časa). Danes vsekakor menim, da je Strniša mnogo boljši pesnik kot Zajc (a da sta kot dramatika oba precej enako šibka). S tem popravljam svojo tedanjo oceno in se odkupujem pri literarni zgodovini.

V obravnavanem Robarjevem članku je avtor med drugim zapisal tudi tole:

Na strani 454: "Občnega zbora skupine... so se udeležili še nekateri novomeški študentje in kulturniki, opaziti pa je bilo tudi tri ali štiri partijske in udbovske špiclje. Pred tem je namreč pesnik Janez Menart v Naših razgledih že naznanil, da je skupina Pro et contra "nekakšna novomeška ekspozitura revije Perspektive... itd".

Na strani 462: "V istem članku je Janez Menart mimogrede naprtil skupini Pro et contra funkcijo ekspoziture revije Perspektive, nemara z nemim priporočilom državnim organom, da naj poskrbijo tudi za novomeško ekspozituro, ko bodo že ukinjali Perspektive."

Na strani 463: "Iz Pojasnila, ki sem ga v odgovor na Menartove insinacije objavil v Naših razgledih, je tudi kratkovidnemu razvidno, da smo zavrnili epiteton "novomeška ekspozitura Perspektiv", ki nam ga je nadel Menart."

Najprej bi opozoril na del zadnjega citata. V njem je gospod Robar nekako neopazno izpustil mojo besedo, da je skupina Pro et contra nekakšna novomeška ekspozitura, kar stvar bistveno spremeni; brez oznake nekakšna pomeni "ekspozitura" organizacijsko povezano podružnico neke centrale; "nekakšna ekspozitura" pa pomeni neko samostojno skupino, ki po svoji dejavnosti spominja na neko tujo dejavnost, kateri je (lahko sama od sebe) bolj ali manj podobna. In to je skupina Pro et contra po svoji dejavnosti vsekakor bila. To dokazuje na številnih mestih svojega članka sam gospod Robar.

Na strani 455:

Poleg tega je bilo pa vendarle dejstvo, da smo se nekateri člani skupine v Ljubljani občasno družili tudi s sodelavci Perspektiv in Odra 57, zlasti s Petrom Božičem in Danetom Zajcem... nekajkrat tudi s Tarasom Kermaunerjem in Veljkom Rusom, vendar do globlje povezave takrat

(še) ni utegnili priti, ker so bile Perspektive prej ukinjene.

Na strani 461:

(Na literarnem večeru) Imam nagovor, v katerem najjavim konec dobe gnilega oportunizma... itd. Fraze iz Praxisa in Perspektiv so kar letele iz mene.

Na strani 463:

...srečanja, med katera gre vsekakor omeniti nenavadni filozofskopivski simpozij v pleterski zidnici septembra 1965, ki je bilo eno zadnjih dejanj v prvi fazi delovanja skupine Pro et contra... Simpozija so se udeležili med drugimi tudi Dušan Pirjevec-Ahac, Taras Kermauner, Veljko Rus, Veno Taufer, Peter Božič, Rudi Šeligo, Dominik Smole, Marjan Brezovar, režiser Franci Križaj, Aleš Kermauner in nekateri člani skupine Pro et contra, ki smo srečanje nad Pleteljami tudi organizirali.

Kot je razvidno iz naštetih imen, so razen zloglasnega Ahaca, ki je poglavje zase, Brezovarja in Križaja bili vsi drugi med najbolj vidnimi perspektivovci. Iz tega in drugih navedenih citatov je tudi jasno razberljivo, s kom so se člani skupine Pro et contra v kulturnem območju največ družili, kje so iskali svoje vzornike in kakšne ideje so jih navdihovale: vse poti so jasno vodile k Perspektivam. To samo po sebi seveda nič ne pomeni. Vsakdo ima pravico, da se odloča po svoje in izbira svoje somišljenike in prijatelje. Meni je šlo v tem delu mojega članka samo za to, da pokažem na neresničnost Robarjevih izjav, češ da niso bili "nekakšna novomeška ekspozitura Perspektiv". Bili so, to je jasno kot beli dan. Res pa je, da me to, zlasti še dandanes, kaj malo zanima.

Gre mi za drugo stvar. Za tisti odstavek na strani 462, v katerem Robar pravi: "V istem članku je Janez Menart mimogrede naprtil skupini Pro et contra funkcijo ekspoziture revije Perspektive, nemara z nemim priporočilom državnim organom, da naj poskrbijo tudi za novomeško ekspozituro, ko bodo že ukinjali Perspektive." S tem "nemim priporočilom itd.", podkrepljenim s tistim nesramnim namigom na "tri ali štiri partijske in udbovske špiclje", ki naj bi bili prišli na občni zbor društva zaradi mojega članka v Naših razgledih (stran 454), me je

gospod Robar prozorno obtožil denunciantstva in celo aktivnega sodelovanja s takratno notranjo upravo; "denunciantstvo" je zajeto z izrazom "nemara z nemim priporočilom itd."; aktivno sodelovanje z notranjo upravo pa z nadaljnjim besedilom, kajti le kako naj bi jaz že dva meseca vnaprej vedel, da bo oblast ukinila Perspektive, če ne bi z njo, oblastjo, sodeloval, ali bil celo med političnimi pobudniki za ukinitve revije; (ukinjena je bila v maju istega leta 1964).

Dragi gospod Robar, tole kleveto boste pa, prosim, vzeli nazaj, če nimate kakih bolj trdnih dokazov, kot ste jih navedli.

Perspektivovstva vsekakor nisem cenil, ne usmerjenosti revije ne njenih sodelavcev. Veliko kritičnega sem imel povedati čeznje in veliko (predvsem krajših omemb in epigramov) sem tudi napisal na njihov račun. Toda tarča mojega nasprotovanja nikakor ni bila njihova sicer precej nejasna politična naravnost, temveč predvsem njihova umetnostna usmerjenost, ki je bila v popolnem nasprotju z mojimi pogledi na ta vprašanja. Po drugi strani pa so mi bile povsem po človeški plati odvrtnne značajske lastnosti večjega dela sodelavcev revije, ki so znali biti nadvse žaljivi in nesramni tako v tisku kot v družbenih in osebnih odnosih. Pravzaprav sem od vseh, ki sem jih pobliže poznal, cenil samo Janka Kosa zaradi njegove umirjenosti in vsestranske razgledanosti, Jožeta Pučnika zaradi pogumne premočrnosti in Petra Božiča zaradi nenarejene človeške prisrčnosti. Toda ne glede na svoje aktivno nasprotovanje umetniški usmerjenosti perspektivovcev in njihovim (zame) odbijajočim značajskim potezam nisem nikogar nikdar niti javno niti v privatnem življenju kakorkoli politično črnil. Preprosto že zato ne, ker me ta stvar, politika, ne ta ne ona (razen narodnostna) ni nikdar niti najmanj zanimala. Perspektivovci pa so prav sistematično uporabljali metodo, da so vsako najmanjše nasprotovanje komurkoli od njih takoj razvpili za politično denunciacijo. Če si rekel ali napisal, da kakšna pesem ali drama ali kaj drugega njihovega ni dobro, si jih že politično denunciral. Če si rekel, da je to ali ono njihovo dejanje pristransko, krivično ali nesramno - je to bilo že politično denun-

ciantstvo; in to je v tedanjih razmerah, ko je bila vsa naprednejša javnost odločno proti policijskim posegom v kulturni prostor, seveda brezprizivni hendikep za vsakega oporečnika proti perspektivovcem. Kot vse kaže, je bil sedanji gospod Robar nadvse nadarjen priučenelec te nenačelno prebrisane obrambne metode, saj jo uporablja še po petintridesetih letih, za kar je nesporni dokaz njegov obravnavani članek, poln sfabriciranega politiziranja: vsi, ki mu nismo povšeči, smo moralne spake, samo on je že od pamtiveka brezmadežno napreden in čist.

Vendar po moji vednosti ni bil zmerom brezhibno čist. Jaz ga vse do literarnega nastopa v Novem mestu nisem poznal. (K sodelovanju na omenjenem večeru me je povabil, če se prav spomnim, gospod Jože Prešeren, ali pa smo to uredili po pošti, ne vem, a saj ni važno). Nekega poznega popoldneva nekako jeseni leta 1963 je na vrata mojega družinskega stanovanja na Hudovernikovi ulici 2 v Ljubljani potrkal neki mladenič, komaj kaj obrit in v zapacanem in pomečkanem sivem dežnem plašču. Rekel je, da je študent medicine, reven kmečki sin doma nekje pri Idriji, da je lačen in da me prosi, ali bi mu lahko kako pomagal. Bilo mi je zelo nerodno: kake pol ure pred tem je bil pri nas agent zavarovalnice, ki je prišel pobrat zavarovalnico za avtomobil. (Tokrat je bilo zavarovanje pač tako urejeno.) Zato mi ni ostalo skoraj nič denarja. Tako sem nesrečnemu mladeniču lahko dal le za kako večerjo v bližnji Ljudski kuhinji ali morda malo več kot vsakemu beraču, ki je potrkal pri nas, ne pa kaj več, kot bi rad dal študentu. Bilo mi je zelo nerodno in zelo sem se mu opravičeval. Ko pa je odšel, je moja žena, ki je doma z dežele, takoj rekla: "Tale pa po mojem že ni s kmetov. Kmečki sin, zlasti še študent, bi bil sicer lahko revno obleden, ampak tako zašpehanega že ne bi spustili od doma." Zvečer je prišel domov naš sostanovalec, Novomeščan Marjan Brezovar, moj kolega iz službe pri Triglav filmu in moj prijatelj, pa sem mu povedal, kaj se je zgodilo in kakšen je bil obiskovalec. Marjan se je široko nasmejal in rekel: "Veš kaj, to so te pa pošteno nategnili. Prav v tistem času sem bil pri Činkoletu (bližnji gostilni) in tam

sem mimogrede videl pri neki mizi tudi perspektivovce". In naštel mi jih je nekaj, katere sem že pozabil. "Po mojem jim je zmanjkalo za pijačo, pa so enega poslali, da bodo obenem videli, ali bo 'prasica Menart' dal ubogemu lačnemu študentu kakšen fiček."

No, stvar sem v nekaj dneh seveda pozabil. Ko pa sem prišel čez nekaj mesecev na literarni večer v Novo mesto, me je v imenu prirediteljev sprejel - Kdo? Takoj sem ga spoznal, da, tisti ubogi študent. Ker me je lepo in brez zadrege pozdravil (najbrž je mislil, da si ga nisem zapomnil), sem mu tudi jaz vljudno segel v roko in ga prijazno povprašal: "Saj midva se pa že poznavava, ne? Saj ste vi tisti študent iz Idrije, ne?" Presenečeno zmeden mi je pritrdil in se čudno zagledal v svojo spremljevalko, ki se je vprašujoče zastrmela vanj z nekako povešeno čeljustjo. V hipu sem se spomnil na Marjana Brezovarja in sem mirno začel vrteti razenji: "Kako pa vam gre na medicini? Če se ne motim, ste bili v drugem letniku?" Fant je delal neke čudne grimase, punca je že uganila, da ga imam v paci, in se je začela tudi sama zabavati. Pozabil sem že, kako se je stvar končala. Če me podspomin ne vara, mi je mojster medicine v skrajni stiski nazadnje priznal, da je bila tisto pač nekakšna šala. Kakorkoli že, jaz sem si vse do danes zapomnil priimek Robar.

Tega, kar bom zdaj še v nadaljnjem zapisal, poudarjam, nikakor ne dolžim tedanjega gospoda Robarja. Žal pa je resnična tale bedno žalostna zgodba: kak teden po tistem mojem članku o novomeškem literarnem nastopu je pri nas doma pozvonil telefon in neki glas je moji ženi sporočil, da kliče iz Novega mesta in da ga je nekdo naprosil, naj nam sporoči, da se je najina šestletna hčerka ponesrečila, da ne ve točno, kaj je, da jo je najbrž povozil avto. Moja hčerka Barbara je takrat po zdravnikovem nasvetu živela na kmetih, pri ženinih starših v Beli krajini. Ženo sva po klicu preživela nekaj zelo bridkih ur. V tistih časih nam-

reč je bilo precej težko dobiti že samo Novo mesto, kaj šele Belo krajino. Šele po kakih treh, štirih urah, bilo je namreč že pozno zvečer in ni bilo nikjer nikogar, se nama je posrečilo preko metliške miličniške postaje dobiti zvezo z našim žlahtnikom v gostilni na Jugorju, ki naju je pomiril, da je s hčerkico vse v redu. Nikakor ne vem, kdo je zakuhal tisto lumparijo, vem samo, da do tistega časa nisem imel v Novem mestu nobenega sovražnika, lahko bi pa rekel, da že nekaj prijateljev. A to je pravzaprav že druga zgodba, vsaj upam.

Kar se pa tiče članka, ki me je prisilil v to pisanje, bi končal takole. Gospoda Robarja bi prav lahko tožil za obrekovanje in pravdo nedvomno dobil. Vendar ga ne bom tožil, ker bi mu s tem naredil uslugo; po vsem, kar vem o njem, je gospod Robar (kot že tudi sam pravi v naslovu članka) v kulturnem prostoru bolj na obrobju in bi mu kar prijalo in koristilo biti v mlinčku rumenega tiska. Bilo pa bi prav, če bi se mi gospod Robar javno opravičil v tej isti Rasti, v kateri me je obrekoval. Če ni toliko moža v njem, pa tudi nič hudega. Glede na izkušnje, ki jih imam z njim, me njegovo osebno mnenje o meni niti najmanj ne zanima. Dovolj mi je - in zato sem se predvsem oglasil - da kulturno zainteresirana novomeška javnost sliši še drugo plat zvona. Zelo bi me namreč prizadelo, če se kot star gospod, ki ima Novo mesto že desetletja rad, ker pač v njem pozna precej prijaznih ljudi, čigar žena je iz bližnje Bele krajine, hči Barbara pa rojena v novomeški porodnišnici, in ki je imel v Novem mestu nekaj zanj nepozabnih literarnih večerov - če bi se torej ta stari gospod ne upal ob svoji sedemdesetletnici sprehoditi po Glavnem trgu, ker bi se bal, da bodo bralci Rasti kazali nanj s prstom, češ, to je pa tisti, ki je denunciral našega velikega režiserja Filipa Robarja Dorina, ki je zaradi njega moral potem pobegniti v Združene države Amerike.

Barbara Rupel

PRENOVLJENA STALNA JAKČEVA RAZSTAVA

Prenova stalne razstave Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki ob slikarjevi stoti obletnici rojstva

Slavnostna otvoritev prenovljene stalne razstave del Božidarja Jakca v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici; foto: M. Markelj

Prenova stalnih zbirk je nemalokrat bridko dejanje. Tako se bomo na primer mnogi med nami lahko le še z nostalgijo spominjali nekdanje pregledne razstave grafičnega opusa Božidarja Jakca v galeriji v Kostanjevici na Krki, ki nosi njegovo ime. Na razstavi smo lahko na enem mestu videli več kot tristo Jakčevih grafičnih del, ki so bila kronološko in hkrati tematsko predstavljena. Tudi njihova postavitve (avtor je bil arhitekt Oton Jugovec) je bila za ogled prijetna, tako da se je obiskovalec brez večjega napora sprehodil skozi razstavo. Manj uspešna je bila postavitve Jakčevih slikarskih del (avtor je bil arhitekt Boris Kobe), ki pa je imela tudi veliko slabše pogoje za kvalitetno izvedbo.

A čas teče naprej in letos mineva natanko petindvajset let, ko je bila odprta Galerija Božidarja Jakca za javnost in s tem zbirka Jakčevih grafik (leta 1974 sta bili ob zbirki Jakčevih grafik razstavljeni še stalni razstavi domačina Jožeta Gorjupa in Toneta Kralja). Z vidika varovanja kulturne dediščine postajajo pogoji razstavljanja tovrstnega gradiva vse strožji. In če želimo zanamcem ohraniti dokaze naše kulturne preteklosti v dobrem stanju, moramo tem pogojem čimbolj tan-

kočutno prisluhniti.

Po petindvajsetih letih smo bili tudi v našem primeru prisiljeni v celoti prenoviti prostore (ogrevanja žal še vedno ni bilo moč vzpostaviti), medtem ko restavriranje gradiva še poteka. V skladu z varovanjem gradiva smo obe Jakčevi razstavi skrčili približno na četrtino, s tem da jima želimo vsakih nekaj let vnesti nove vsebinske poudarke. Na ta način stalna zbirka Božidarja Jakca odslej ne bo več nespremenljiva stalnica, temveč živ organizem, ki bo s svojo spremenljivostjo ponujal vsakič nove možnosti pogledov na umetni-
kov opus.

Za čim boljšo predstavitev Božidarja Jakca kot grafika smo se odločili, da za to priložnost pripravimo izbor del iz njegovega najkvalitetnejšega obdobja, torej iz t.i. praškega obdobja. Študij slikarstva med letoma 1919 in 1923 v kulturni meki, kar je bila tedaj Praga, mu je nudil izjemna doživetja in ustvarjalne izkušnje. Prav tu se je začela Jakčeva pomembna ustvarjalna pot na področju grafičnega ustvarjanja. Ker je bil zelo dober risar, ga je profesor Brömse sprejel na specialko za grafiko. Njegova grafična dela iz tega časa kažejo tudi že na Jakčevo dokumentaristično žilico; zanimalo ga je prak-

Barbara Rupel
PRENOVLJENA STALNA
JAKČEVA RAZSTAVA

tično vse, kar se je dogajalo v njegovi okolici. Na to pa sem skušala na novi postavitvi Jakčeve grafične razstave tudi opozoriti. Tako so v prvem prostoru predstavljena dela, ki prikazujejo praške ulice in dogajanje na njih in kavarne, ki so Jakca pritegnile s svojim posebnim vzdušjem. V drugem prostoru pa je predstavljeno kulturno življenje, ki ga je v teh letih Jakac intenzivno spremljal ne le v Pragi, ampak med drugim tudi v Novem mestu, Dresdenu in Berlinu (tu je spoznal tudi norveškega skladatelja Haraldja Saeve-ruda, ki je vnesel svojstveno poglavje v Jakčevo življenje in delo), kjer se je občasno mudil. Ob upodobitvah koncertov in plesov je največ portretiral svoje znance in prijatelje. Iz tega časa so tudi Jakčeve prve ilustracije pesniških zbirk (Ivan Cankar, Alojz Gradnik).

Razstava Jakčevih slikarskih del (predvsem pastelov in nekaj olj) pa je predstavljena kronološko, s posebnim poudarkom na upodobitvah krajev, od koder izhajata njegova starša in on sam, in portretih njegovih bliž-

njih in avtoportretih. Sicer pa sledimo od mladostnih pastelov iz domačega okolja prek Prage, Pariza, Tunisa, Amerike, Norveške, Benetk spet k upodobitvam domačih krajev, ki jih je naslikal v prvih letih sedemdesetih let, tik preden je bila stalna razstava v Kostanjevici na Krki odprta.

Nova postavitev Jakčeve stalne zbirke se torej zaenkrat še oklepa ločene predstavitve grafičnega in slikarskega opusa, a se ukvarjamo z mislijo, da bi jo nekoč v prihodnje predstavili skupaj, kot smiselno celoto in s poudarkom na kaki konkretni temi, ki je v Jakčevem opusu ne bo težko najti.

Upam, da bodo Božidarja Jakca sedanja prenovljena in tudi njegove bodoče razstave v galeriji v Kostanjevici na Krki, ki bodo vselej temeljile na zbirki njegovih podarjenih del (okoli 400), še naprej ustrezno predstavljale kot umetnika, za katerega je bila tako značilna nenehna radost ustvarjanja (če si sposodim besede po Milanu Kunderi).

Med gosti na slavnostni otvoritvi so bili tudi akademik Janez Menart, Tatjana Jakac in Lado Smrekar; foto: M. Markelj

ROCK OTOČEC '99 - SLOVENSKI WOODSTOCK?

Čeprav je od julijskega tridnevne-
nega rajanja na prečenskem letališču
pri Novem mestu minilo že kar nekaj
časa, se mi zdi smiselno tudi na stran-
neh Rasti kritično spregovoriti o fe-
nomenu, ki iz leta v leto privablja
večje število zabave in druženja, pa
tudi zvenceh imen željnih obisko-
valcev. K temu me je še posebej
navedlo večidel površno, kvazipo-
ročevalsko pisanje nekaterih dnev-
nih časopisov, ki so omenjenemu
rockovskemu tridnevju na našem
koncu Slovenije namenili tu in tam
kakšno vrstico, omenili tu in tam
kakšno zvence ime in tradicional-
no blato ter objavili fotografijo ali
dve. Zato nimam namena prepisovati
sporeda in urnika nastopov glasbe-
nih skupin ter jih naštevati po vrsti
glede na ugled in popularnost, ki ju
uživajo v širših glasbenih in poslu-
šalskih krogih. Želim pa se vsaj do-
takniti nekaterih bolj kompleksnih,
morda celo eksistencialnih ali bolj
čajtgajstovskih vprašanj, ki se odpi-
rajo ob misli na Rock Otočec.

Nova generacija Rock Otočec
(dve prireditvi s tem imenom sta
potekali nekontinuirano leta 1976 in
1983) se je spočela konec devetde-
setih let, točneje leta 1997, torej že
v času tudi pri nas na domala vseh
področjih uveljavljajoče se postin-
dustrijske družbe, ki, vsaj tako se
dozdeva, ne prebavlja prav dobro ne-
kakšne nostalgije po starih dobrih
šestdesetih in sedemdesetih letih, ko
je bil rock morda še lahko tudi stil
življenja. Po skoraj več kot desetlet-
ni suši velikih koncertnih prizorišč
smo presenečeni lahko priče očitno
novemu poglavju v razmišljanju
množic, ki kar naenkrat zopet prista-
ja na trše zvoke in večdnevna skup-
na druženja pred odrom, pod šotori,
v vročini, dežju, blatu in prahu, ko
na nek način za nekaj ur zgubiš last-
no identiteto in se pomešaš med po-
dobno čuteče ljudi in te zajame valo-
vanje gmote človeških teles. Kaj je
torej vzrok, da je kljub manj idilične-
mu okolju (1997 in 1998 je prire-
ditev potekala na jasi na Otočcu)
prav Rock Otočec '99 prekosil vse
predhodnje po številu obiskovalcev?

Sicer je res, da je po obdobju pre-
vlade dance in tehno glasbe nastopil
nekakšen revival rocka, vendar to še
ne pomeni, da se je kaj prida spre-
menilo mišljenje današnje vsega na-
veličane mladine, ki do mnogih
ključnih vprašanj bivanja sploh ne
zavzema lastnega stališča, saj se to
nje ne tiče, kot poslušamo iz dneva
v dan. Menjanje glasbenega okusa je
tako lahko zgolj beganje, iskanje
nečesa bolj zanimivega, kar te nasiti
od danes do jutri, pojutrišnjem pa bo
potrebno spet nekaj tretjega. Brez
dvoma pa je organizator Rock Otoč-
ca, Festival Novo mesto, našel tržno
luknjo, ki jo ravno v tem času po-
trebuje slovenska zabava in novota-
rij željna mladina. Čeprav osebno ne
dvomim, da organizatorjev interes ni
zgolj finančne narave, in zato stoo-
dstotno podpiram prizadevanje Festi-
vala vrisati Novo mesto in Dolenjsko
na evropski in celo svetovni zem-
ljevid poletnega festivalskega doga-
janja – te razsežnosti Rock Otočca
in tovrstnih naporov organizatorja se
marsikdo žal premalo zaveda – vse-
eno ne morem pristati na pomisel o
navideznem vračanju v dobre stare
čase družbenega vrenja, flower po-
wer generacije, morda tudi pankov-
skega vala, kar vse je nudilo ime-
nitna tla za rockovsko glasbo, ki je
že po svoji definiciji uporniška. Žal
moram ugotoviti, da se mladi danes
nimajo interesa nikomur in ničemu
upirati, saj pristajajo na splošno stan-
je potrošništva in relativizacije vsa-
kršnih vrednot. Če naj povem še
malo karikirano – pravi rokerji so
tisti redki posamezniki, ki so prišli
pogledat na Rock Otočec, čeprav šte-
jejo štirideset pomladi in več.

Ne vem, ali moje razmišljanje
prej spodbija ali morebiti potrjuje še
en zanimiv pojav, ki ga je bilo opaziti
na letošnjem "Otočcu". Človek bi
pričakoval, da bodo najbolj priteg-
nila svetovno znana imena, kot so
Dog Eat Dog in Liquido (oboju so
nastopili zadnji dan). Pa enostavno
ni bilo tako. Vsak laični obiskova-
lec se je lahko na lastne oči prepričal,
da je bila najbolje obiskana sobota,
drugi dan, ko na sporedu ni bilo prav

nobenega v oči in uho posebej bi-
jočega benda. In kaj boste dejali na
še eno zanimivo dejstvo, da se je
množica najbolje zabavala in je ra-
jala v ritmih slovenskih skupin? Je
morda umestno sklepati, da so ljud-
je prišli v Prečno pri Novem mestu
na Rock Otočec zgolj zaradi dogod-
ka samega? Okusiti vzdušje, prespati
pod šotorom ali kar pod milim ne-
bom, za tri dni pozabiti na vse osta-
lo in se vrniti z napolnjenimi bateri-
jami spet v realnost? Sprehajajoč se
med množico ali pa med številnimi
nastopajočimi v zaodrju si lahko
srečal same sijoče, vesele, morda iz
trenutka v trenutek bolj izčrpane, a
vseeno srečne in celo ponosne, pre-
šerne obraze. Obraze, ki niso mislili
na jutri, ki so vede ali nevede skupaj
s Horacem ponavljali: "Carpe di-
em!" Povsem v duhu našega časa, pa
naj na tega duha gledamo kritično ali
povsem brezinteresno.

Na koncu bi rad povedal še nekaj
besed ob primerjavi, ki jo je bilo kar
pogosto slišati ali brati v zvezi z
Rock Otočcem, namreč slovenski
Woodstock. Prav letos je minilo tri-
deset let od neponovljivega dogod-
ka v Ameriki, ki naj bi bil obeležen
z nekakšnim spominskim koncer-
tom. Kot že tolikokrat doslej se je
pokazalo, da pogrevanje stare slave
ne vodi nikamor. Pustimo Wood-
stock '69 na miru, zakaj bi pogreva-
li ta enkratni splet okoliščin, ki se je
lahko zgodil le v tistem času. Sicer

lahko vlečemo vzporednice, pred-
vsem tiste, povezane z blatom in
blatno kopeljo, ki so obletele javnost
tako 1969, kot se z njimi reklamira
tudi vsakoletni Rock Otočec, ki je
letos prvič preživel brez dežja in so
blato umetno zalivali gasilci. Vendar
sem prepričan, da blato nikakor ni
tista stalnica, po kateri naj bi bil
Rock Otočec prepoznaven. Moja iz-
kušnja je drugačna. Namreč da se
vsako leto na njem zberejo mladi in
drugi ljudje dobre volje, ki so s svo-
jimi dejanji daleč od nasilnih motori-
stičnih tolpi in osebkov podobne
baže. Ravno v tem se mi zdi, da Rock
Otočec še posebej odstopa od dru-
gih, na prvi pogled podobnih festi-
valov pri nas in drugod. Na tem
imidžu bi moral graditi tudi naprej
in polagoma pridobiti široko podpo-
ro občinskih in drugih oblasti ter
sponzorjev, ki bodo čez čas, seveda
če festival ne bo že prej onemo-
gočen, kot bi se še vsako leto kmalu
zgodilo, verjetno morali priznati, da
so lahko tovrstni dogodki le v prid
regiji, čeprav tu in tam kdo obleži
pod težo konzumiranega etanola.
Naj bom nekoliko ciničen – vsak je
pač svoje sreče kovač. Konec kon-
cev se prav vsi z nečim opajamo.
Nekateri z alkoholom ali tobakom,
drugi z drogo, tretji zopet z oblastjo
in družbeno močjo, zopet drugi morda
z religijo in približno deset tisoč
nas je letos potrebovalo Rock Oto-
čec. Večina teh upa, da se spet sreča
ob letu osorej.

VZORNA GEOGRAFSKA IN POKRAJINSKOEKOLOŠKA ANALIZA

**Maja Topole: Mirnska dolina: regionalna geografija porečja
Mirne na Dolenjskem. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni
center SAZU, Založba ZRC, 1998**

Mirnska dolina je med mnogimi slovenskimi dolinami nekaj posebnega. Običajno je v dolinah relief najvišji na njihovem koncu. V to smer, proti fluviokraškemu dolenskem podolju pa je Mirnska dolina najširša in najbolj odprta. Najvišji, gorati obod je na severu, kjer je hrbet Jatne, in jugovzhodu, tu sta Raduljsko in Krško hribovje. Dolinsko dno, ki ga navadno predstavlja rečna naplavina, se običajno razširja v smeri rečnega toka. V Mirnski dolini pa je najširše v zgornjem delu, med Mirno, Šentrupertom in Mokronogom. Nižje ob reki je v gorski soteski prostora komaj za cesto in železnico. Kljub reliefni neizrazitosti pa se je med ljudmi le prijel zavest o pripadnosti dolini, ki ima ime po reki, čeprav nima večjega osrednjega prebivalstvenega in gospodarskega središča. Skladno z reliefom so pomembnejša le lokalna središča, kot so Mirna, Mokronog, Šentrupert in Krmelj.

V slovenski regionalni geografiji se je, razen nekaj izjem, Mirnska dolina kot mezoregija udomačila, ker je drugam pač ne moremo prišteti. Znana je kot eden najbolj izrazitih primerov pokrajinske prehodnosti. To je pokazala tudi najnovejša monografija z imenom Mirnska dolina. Izšla je v letu 1998 v založbi Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot 21. delo Zbirke ZRC. V njej dr. Maja Topole na 175 straneh večjega formata in z 29 zemljevidi razgrinja podrobno sestavo te doline.

Porečje Mirne je razdelila na 24 mikroregij, ki si delijo hribovito (44 odst.), gričevnato (40 odst.), kotlinsko (13 odst.) in planotasto (3 odst.) ozemlje. Celotno pokrajino je razdelila na kvadrate, velikosti 100 x 100 m, kar je 29.536 celic, in vsakemu pripisala osnovne karakteristike iz območja kamninske sestave, nosil-

nosti tal, višinske pasovitosti, naklona površja, reliefne tipike, temperatur, ekspozicije, padavin, talnih razmer, rabe tal, zazidanosti, poselitve in podobno. Tako podrobno analizo ji je omogočila računalniška tehnika, s katero je za mikroregije izdelala tudi tematske karte. Z isto tehniko je pokrajinskim dejavnikom določila stopnjo njihove vplivnosti na druge, to je, v kolikšni meri njihovi kvadrati sovpadajo z razprostranjenostjo drugih pojavov.

Za najvplivnejši dejavnik je začela ugotovila erozijo prsti. Ta je res eno od resnih vprašanj pokrajine. Opazovalec pa lahko potrdi, da ni nič težje kot v drugih hribovitih in gričevnatih pokrajinah, ki jih sestavljajo pretežno prhki, lapornati sedimenti. Avtoričino ugotovitev laže razumemo, če upoštevamo, kako je do nje računsko prišla. Stopnjo erozije je po znani formuli izračunala v glavnem iz povprečne letne višine padavin, teksture in strukture prsti, naklona pobočij in vegetacije. Vsak od teh dejavnikov pa že sam po sebi močno vpliva na druge. Spomnimo se samo na vpliv naklona pobočja in lastnosti prsti na kmetijsko pokrajino, kakršna je Mirnska dolina po osnovnih potezah še zdaj, čeprav se je v novejši dobi gozd razširil že na 60 odst. vse doline in se prebivalstvo večinoma preživlja z nekmetijskimi dejavnostmi.

Knjiga sodi po konsistentni razporeditvi snovi, dokumentaciji in opremi v vrh slovenske regionalne geografije. Med terenskim delom je avtorica najbrž začutila potrebo, da napiše ne le strokovno dobro, ampak tudi koristno delo, s katerim bi pomagala regionalnim planerjem in obenem prispevala k zmanjšanju gospodarske zaostalosti. Zaradi nje je bilo prebivalcev doline leta 1869 za 11 odst. več kot leta 1991 in v zadnjih tridesetih letih se je njihovo število zmanjšalo za 7 odst.. V dolini

namreč ni bilo dovolj izvenkmetijskih zaposlitvenih možnosti. Za hitrejšo rast nekmetijskih dejavnosti samo na podlagi pokrajinskoekoloških pogojev avtorica ni mogla najti predlogov za izboljšanje. Omejila se je na kmetijstvo. Vsaki pokrajinski prvini v okviru celic 100 x 100 m je pripisala številčno vrednost za glavne kmetijske panoge. Kot primer: po nadmorski višini je celico uvrstila v prvi kakovostni razred, če leži glede na pozidavo do 400 m, glede orne površine do 370 m, vinograda 370 - 499 m (toplotni pas!), sadjarstvo 350 - 699 m. Po naklonu površja so prišli v prvi kakovostni razred za pozidavo nakloni pod 12°, za orne površine pod 11°, za vinogradništvo 15 - 29,9°, za sadjarstvo 6 - 15,9° itd. Za celo pokrajino je tako ugotovila, da ima še najboljše pogoje za sadjarstvo in da je največ nesmiselne rabe zemljišč za njive, zlasti v hribih, in za vinograde v pre nizkih relativnih višinah.

Podobne nasvete za smotrnejšo agrarno rabo v okviru pokrajine poznamo tudi iz nekaterih drugih geografskih študij. Analiza dr. Maje

Topole se med njimi odlikuje s tem, da objavlja podrobno dokumentacijo pokrajinskih prvin za vse mikroregije s pomočjo tabel in kart. Če uporabnik knjige želi dobiti podatke za katero drugo dejavnost, lahko sam pripiše pokrajinskoekološkim kvalifikatorjem (naklonu površja, kamninski sestavi, talni nosilnosti, naklonu in ekspoziciji površja, klimatskim razmeram, tipu prsti itd) drugačne vrednosti in tako izračuna primernost rabe tal za svoje potrebe.

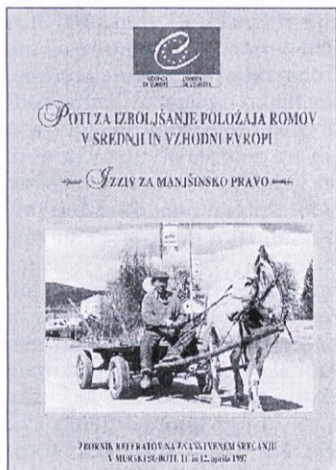
Bralec lahko najde v tej knjigi tudi dobro dokumentirana poglavja o naseljih in prebivalstvu, rudarstvu, obrti in industriji, prometu, turizmu in o vsem drugem, kar navadno prinašajo regionalnogeografske monografije.

Knjiga je torej strokovno na višini, a ni zanimiva samo za geografe in regionalne načrtovalce v občinskem in republiškem okviru. Je prikupna in koristna tudi za občane Mirnske doline. V knjigi je objavljenih 112 barvnih, večidel pokrajinskih fotografij, ki pokrivajo velik del ozemlja in velik del naselij. Skratka, je kombinacija lepega s koristnim.

POTI ZA IZBOLJŠANJE POLOŽAJA ROMOV

Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi: izziv za manjšinsko pravo. Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti 1997. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999

Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani in Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo - izpostava Ljubljana sta izdala zbornik referatov na znanstvenem srečanju, ki je potekal v Murski Soboti 11. in 12. aprila 1997. Urednika zbornika sta mag. **Vera Klopčič** z Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani in dr. **Miroslav Polzer** z Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo - izpostava Ljubljana.

Predgovor Zborniku na pot je pripravila **Majda Širca**, državna sekretarka na Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije. **Rudolf Sarkozi**, predsednik Sosveta etnične skupnosti Romov, v prispevku Položaj in organiziranost Romov in Sintov v Avstriji prikazuje zgodovino teh narodnosti v Avstriji, njihovo kulturno dejavnost, delovanje romskih društev v Avstriji. V letu 1993 so bili avstrijski Romi za Slovenci, Hrvati, Madžari, Čehi in Slovaki priznani kot šesta avtohtona narodna skupnost. V letu 1995 je bil v Uradu zveznega kanclerja ustanovni sestanek za narodno skupnost Romov. Isti avtor je napisal naslednji prispevek v zborniku: Kulturna dejavnost in ohranitev kulturne dediščine, kjer predstavlja kulturno dejavnost Romov v Avstriji in njihova prizadevanja za ohranitev kulturne dediščine. **Jožek Horvat**, predsednik Zveze romskih društev Slovenije, je v prispevku Položaj Romov v Sloveniji orisal položaj te skupnosti v Sloveniji, njihovo dejavnost na kulturnem področju. Orisal je delovanje romskih društev v Sloveniji, ki jih povezuje Zveza romskih društev Slovenije. Avtor je orisal tudi razmere Romov v Sloveniji na področju zaposlovanja ter njihove bivalne razmere. **Peter Winkler**, direktor Urada za narodnosti Vlade Republike Slovenije, v prispevku Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov predstavlja prizadevanja za izbolj-

šanje njihovega položaja pri nas. Vlada je ustanovila posebno medresorsko komisijo za vprašanja Romov, v kateri poleg predstavnikov ministrstev in vladnih služb sodelujejo tudi predstavniki občin, v katerih živijo Romi, in predstavniki romskih društev. Leta 1995 je naša vlada sprejela program ukrepov, s katerim je naročila pristojnim ministrstvom in strokovnim službam, da v okviru svojih pooblastil organizirajo aktivnosti za pomoč Romom. Avtor dodaja tudi Pregled predpisov o posebnih pravicah Romov v Sloveniji. **Geza Bačič**, vodja Urada za narodnosti Republike Slovenije - izpostava Murska Sobota, je v prispevku Organiziranost Romov v Sloveniji orisal organiziranost te skupnosti pri nas, predstavil romska društva in naloge Zveze romskih društev Slovenije. Dr. **Heinz Tichy** z Zveznega ministrstva za znanost in promet na Dunaju v sestavku Izkušnje pri naporih za izboljšanje položaja Romov v Avstriji obravnava vprašanja pravnega varstva Romov v Avstriji, ki izhajajo iz priznanja Romov in Sintov kot posebne narodne skupnosti. Mag. **Vera Klopčič**, višja raziskovalna sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, v prispevku Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih obravnava najpomembnejša določila mednarodnih dokumentov s področja varstva človekovih pravic, ki so pomembna tudi za položaj Romov, saj obvezujejo države, v katerih živijo. Univ. doc. dr. **Erika Thurner** z Inštituta za novejšo zgodovino in sodobno zgodovino univerze v Linzu v prispevku Sprememba pravnega položaja Romov v Evropi - primerjava najpomembnejših trendov v državah članicah in nečlanicah Evropske unije obravnava položaj Romov v sodobnem času v različnih evropskih državah. Ob tem opozarja, da je Avstrija trenutno edina zahodna država, članica Unije, v

kateri so Romi priznani kot narodnostna manjšina. Dr. **Mirjam Polzer-Srienz**, predsednica Evropskega centra za medetnično sodelovanje v Celovcu, v sestavku Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in Sloveniji primerja pravni položaj Romov pri nas in v sosednji državi na treh področjih: na področju priznanja kot narodne skupnosti oziroma kot romske skupnosti, na področju ustavnopravno zagotovljene zaščite in na področju zaščite, zagotovljene z zakoni. **Renata Erich** iz Romano Centro na Dunaju je avtorica prispevka Problematika priseljenih Romov v Avstriji, kjer obravnava nezadovoljiv položaj tistih Romov v Avstriji, ki so se v zadnjih desetletjih priselili kot tuji delavci v Avstrijo in se skušali udomačiti, in tistih, ki so iz kakršnih koli drugih vzrokov (vojni begunci in podobno) prišli v Avstrijo in nimajo avstrijskega (in včasih tudi ne kakega drugega) državljanstva. Izr. prof. dr. **Mitja Žagar**, direktor Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, s sodelovanjem študentk Nuške Kostevc, Alenke Košak in Nataše Rupnik v prispevku Romi na Slovenskem: družbena integracija marginalnih skupnosti (predstavitev študentskega raziskovalnega in akcijskega projekta) predstavlja študentski raziskovalni, izobraževalni in akcijski (pod)projekt Problemi družbene integracije Romov, ki je pričel z delom v letu 1995 v okviru širšega projekta Demokratizacija in razreševanje etničnih konfliktov: urejanje medetničnih odnosov in konfliktov v demokratičnih družbah, ki poteka od leta 1994. Dr. **Stephan Müller**, politolog, svetovalec pri European Roma Rights Center v Budimpešti, v sestavku Pravni in dejanski položaj Romov v državah, kjer imajo velik prebivalstveni delež - primer Romunije uvodoma predstavlja položaj Romov v Romuniji kot primeru države z velikim številom Romov. Dr. **Rainer Klien** z Zveznega ministrstva za delo, zdravstvo in socialo na Dunaju je v prispevku Ukrepi v podporo Romom na delovnem trgu predstavil sklepe mednarodne konference o Romih Strategije za izboljšanje zaposlovalnih in bivalnih razmer Romov v Srednji in Vzhodni Evropi, ki je potekala marca 1997 v Alsopahoku na Madžarskem. **Fra-**

ne Smerdu, direktor Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje - območna enota Novo mesto, v prispevku Predstavitev projekta Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto obravnava posebnosti pri zaposlovanju Romov v novomeški občini. Povzema ugotovitve raziskovalne naloge o tej temi, ki je bila opravljena z namenom doseči učinkovitejšo integracijo in sodelovanje samih Romov. Dr. **Pavla Štrukelj**, priznana slovenska romologinja, v sestavku Romska kultura (Pomen tradicionalnega etničnega izročila in pospeševanje današnjih kulturnih dejavnosti) predstavlja romsko skupnost v Sloveniji od začetkov naseljevanja do današnjih dni. Prispevek obsega oris prvobitne kulture Romov v Evropi in v Sloveniji, prikaz, kako je vplival način življenja staroselcev na razvoj kulture novih priseljencev. Obravnavane so tudi etnično pomembne življenjske šege, noša in mitološko gradivo. Največji poudarek daje avtorica kulturi romskega jezika in poudarja, kako nujno je načrtno raziskovanje romskih dialektov v Sloveniji, prav tako tudi pospeševanje in oživljanje romske glasbe in plesa. Mag. **Sonja Novak Lukanovič**, višja raziskovalna sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, je v prispevku Kulturna ustvarjalnost romske skupnosti v Sloveniji opredelila pojem kulture in razčlenila nekatere elemente, ki oblikujejo kulturo Romov v Sloveniji. Dr. **Vanek Šiftar**, priznani slovenski romolog, v sestavku Cigan - Rom?! predstavlja zgodovino naselitve Romov v Sloveniji, še posebej v Prekmurju, ter analizira vire glede poimenovanja Romov. Avtor obravnava tudi jezik Romov ter možnosti za zaposlovanje. **Emmerich Gartner Horvat**, poslovodja svetovalnega centra za Rome v Oberwartu, v prispevku Položaj Romov na Gradiščanskem poudarja pomen zgodovine za današnji položaj te narodnosti v tej regiji. Prof. dr. **Mladen Tancer**, univerzitetni profesor na Pedagoški fakulteti v Mariboru, v prispevku Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju ugotavlja, da šolsko, vzgojno in učno uspešnost romskih otrok pogojuje vrsta dejavnikov, ki praviloma bistveno in odločujoče

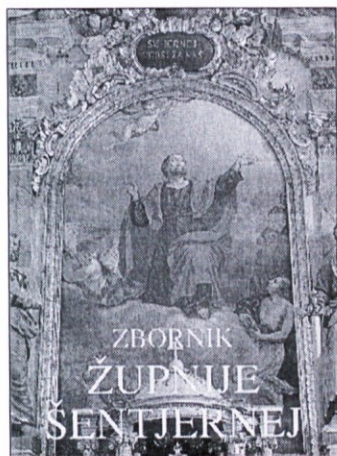
prispevajo k njihovi šolski (ne)uspešnosti. Da bi ugotovili zunajšolske pogoje, v katerih živijo romski otroci in ki pomembno vplivajo na njihovo afirmacijo v šolskem življenju, je bila v letu 1991 opravljena obsežnejša raziskava romskega okolja in šolske uspešnosti romskih učencev v prekmurskih osnovnih šolah. V raziskavo je bilo zajetih 411 romskih učencev v takratnih občinah Lendava in Murska Sobota. Z več vidikov je bilo analizirano učenčevo domače okolje in delovni pogoji za domače učenje. Poseben sklop v raziskavi je bil namenjen ugotavljanju izobrazbene, poklicne in zaposlitvene strukture staršev romskih učencev. Z več vidikov je bila analizirana tudi učna uspešnost romskih učencev v šolskem letu 1990/91 in prikazana primerjava z učno uspešnostjo njihovih neromskih vrstnikov. Prispevek zaokrožuje obsežen Kronološki pregled bibliografskih enot prof. dr. Mladena Tancerja z romsko tematiko. Prof. dr. **Albina Nečak Luk**, redna profesorica na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in znanstvena svetnica Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, v prispevku K proučevanju romskega jezika v Sloveniji ugotavlja, da je eno ključnih izhodišč pri uveljavljanju ustavnih pravic romske etnične skupnosti povezano z jezikom. Avtorica ugotavlja, da je z jezikom, njegovim ohranjanjem in razvojem povezana etnična identiteta pripadnikov romske skupnosti, pa tudi njihova razmerja s širšim okoljem. Prispevek analizira nekatere vidike načrtovanja romskega jezika v Sloveniji. V sklepnem delu podaja predloge za pospeševanja načrtovanja romskega jezika v Sloveniji na obeh ravneh, jezikovni in statusni.

Zbornik prinaša tudi prispevek dr. **Miroslava Polzerja**, vodje Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo - izpostava Ljubljana, Informacijski viri na temo Romi in Sinti v Srednji in Vzhodni Evropi na internetu. Dr. **Feliks J. Bister** je pripravil prispevek V spomin Hugu Taubmannu (1935-1997), aktivnemu in angažiranemu predstavniku Sintov v Avstriji. Prof. dr. **Mladen Tancer** je prispeval obsežno bibliografijo: Slovensko slovstvo in viri o Romih in Pregled diplomskih nalog (del) z romsko tematiko. V zborniku so predstavljeni tudi soorganizatorji posveta: Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (pripravila **Nada Vilhar**), Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo in njegove izpostave (pripravil dr. **Miroslav Polzer**), Urad za narodnosti Vlade Republike Slovenije (pripravil **Peter Winkler**), Zveza romskih društev Slovenije (pripravil **Jožek Horvat**) in Društvo Romov Oberwart (pripravil **Emmerich Gartner Horvat**).

Med dokumenti s posveta so objavljeni: Poročilo o avstrijsko-slovenskem znanstvenem srečanju Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi - izziv za manjšinsko pravo (Murska Sobota, 11. in 12. aprila 1997) v slovenskem in angleškem jeziku, ki sta ga pripravila mag. **Vera Klopčič** in dr. **Miroslav Polzer**, ter Sklepi s posveta. Obsežen zbornik zaključuje biografije avtorjev z uvodnim prispevkom prof. dr. **Mladena Tancerja**. Ob osemdesetletnici romologa dr. Vaneka Šiftarja. V zborniku sta objavljeni tudi recenziji izr. prof. dr. **Mirana Komaca** in dr. **Vaneka Šiftarja**. Povzetki prispevkov v zborniku so objavljeni v slovenskem, nemškem in angleškem jeziku.

Zbornik župnije Šentjernej. Ljubljana: Družina, 1999

Župnija Šentjernej letos praznuje častitljiv jubilej, 750 let je star prvi znani zapis imena župnije. Na listini o ustanovitvi cistercijskega samostana v Kostanjevici je namreč med pričami zapisan tudi Bertold, župnik pri sv. Jerneju. Častitljiv jubilej, ki dokazuje veliko starost župnije, so se v župniji odločili trajno zabeležiti z izdajo zbornika, ki naj rodovom priča o zgodovini in sedanjosti te obsežne dolenske fare. Pohvale vredna sta že sama odločitve in volja za tako dejanje, ko pa bralec vzame v roke plod te odločitve, več kot 520 strani obsežno, lepo oblikovano knjigo velikega formata z obiljem slikovnega gradiva, je pohvala še bolj umestna. Urednikoma zbornika, Marinki Dražumerič in Stanetu Grandi, je uspelo pritegniti k sodelovanju 29 avtorjev, med njimi več vrhunskih slovenskih strokovnjakov, ki so se lotili širokega spektra tem. Zbornik namreč vsebinsko ni zamejen, kot bi morda pričakovali po naslovu, le na cerkveno zgodovino, ampak sega širše v družbeno in gospodarsko življenje ter zgodovino šentjernejskega območja, ki je tako po knjigi Antona Lesjaka Zgodovina šentjernejske fare na Dolenjskem iz leta 1927 dobila novo, dragoceno domoznansko publikacijo.

Vsebinsko je zbornik razdeljen na sedem sklopov: Narava, Preteklost, Cerkev, Pleterje, Umetnost, Narodopisje, Žrtve. Prvi sklop je naravoslovnega značaja, saj ga sestavljajo prispevki **Antonije Metelko** o zemljepisnem pogledu na območje šentjernejske župnije, **Andreje Petrič Šredelj** o življenju v nekdanjem Panonskem morju in **Andreja Hudoklina** o pticah Šentjernejskega polja, medtem ko v ostalih prevladujejo zgodovinske, umetnostne in družbene teme.

V najobsežnejšem, drugem sklopu so prispevki o preteklosti šentjernejskega območja. **Borut Križ** razgrinja arheološko podobo Šentjerneja, **Božo Otorepec** piše o srednjeveškem Šentjerneju v zgodovinskih virih, **Petra Leben Seljak** pa o antropoloških raziskavah. **Stane Granda** se je lotil orisa zgodovine Šentjerneja v 19. in 20. stoletju z

opaznimi novejšimi pogledi na dogajanje med drugo svetovno vojno. Njegov oris dopolnjuje **Zorka Skrabl** s kratkim pregledom zgodovine Šentjerneja po drugi svetovni vojni. **Antonija Metelko** je obdelala razvoj šolstva na tem območju, **Andrej Vovko** piše o udih Družbe sv. Mohorja v šentjernejski župniji kot narodnozavednem in kulturnem jedru občestva, **Peter Hudoklin** o zdravstvu, sklop pa zaključuje gradivo za biografski leksikon župnije Šentjernej, ki sta ga pripravila **Karel Bačer** in **Silvester Golob**.

V tretjem razdelku, ki je posvečen cerkveni zgodovini, so objavljeni prispevki **Franceta M. Dolinarja** o drobnih zanimivostih iz starejše zgodovine šentjernejske župnije in **Bogdana Kolarja** o cerkveni zgodovini Šentjerneja v zadnjem stoletju in pol. **Mitja Štirn** je zbral bogato biografsko gradivo o duhovnikih, ki so delovali v šentjernejski župniji v obdobju od leta 1249 do letos, **Karmen Balgač** pa je obdelala delovanje šolskih sester de Notre Dame v tej župniji. Poseben razdelek je posvečen kartuziji Pleterje kot pomembni kulturni, verski in tudi gospodarski znamenitosti območja. **Robert Peskar** in **Jože Mlinarič** sta v svojih prispevkih obdelala staro kartuzijo, Peskar predvsem samostansko cerkev, Mlinarič pa preteklost kartuzije od njenega nastanka 1403. leta do njene ukinitve 1595. leta. Nekdanji pleterski prior **Janez M. Hollenstein** je prispeval zapis o socialnem in gospodarskem vplivu obnovljene kartuzije na okolje in jo tako umestil v današnji čas.

Prispevki v razdelku Umetnost govore o umetnostnozgodovinskih temah. Najobsežnejšega je prispevala sourednica zbornika **Marinka Dražumerič**, ki je pripravila obsežno umetnostnozgodovinsko topografijo šentjernejske župnije. To je eden redkih takih sistematičnih območnih popisov umetnostnih spomenikov v Sloveniji. Zanimivo dopolnilo je prispevek **Ane Lavrič**, ki je iz vizitacijskih popisov v 17. stoletju zbrala drobce, ki tvorijo umetnostno podobo šentjernejske župnije v tistem času. **Anica Cevc**

razgrinja umetnostno bogastvo, ki ga ima župnija v Metzingerjevih slikah, **Milko Bizjak** piše o orglah v župniji, **Ivan Stopar** pa o slikovitem gradu Gracarjev turn.

Umetnostnemu razdelku sledi poglavje Narodopisje. V njem **Vera Smole** piše o šentjernejskem govoru, Ivica Križ o oblačilnem videzu Šentjernežčanov skozi čas, **Helena Ložar Podlogar** v prispevku Nevesta, le vzemi slovo piše o tradicionalnih ženitovanjskih šegah v šentjernejski župniji, **Zmaga Kumer** pa v prispevku Lepa fara šentjernejska govori o ljudskem pesemskem izročilu od 17. stoletja do danes.

Zbornik zaključuje seznam žrtev prve in druge svetovne vojne v žup-

niji Šentjernej, zapisan v pravilnem duhu brez označevanja, na kateri strani so padle. **Anton Trpin** je tako za šentjernejsko območje opravil to, kar slovenska država nekako še ni zmogla.

Za konec tega bežnega preleta skozi vsebino je vsekakor treba poudariti, da je v zborniku zbrano zares bogato gradivo, ki kar kliče spretno in marljivo pero k pisanju monografsko zaokrožene, celovite in poljudne predstavitve tega zanimivega koščka naše domovine, ki bi segla v širši krog bralcev ter tako več ljudem posredovala žlahtno poslanstvo zbornika - širiti vednost, krepiti istovetnost in samozavest ter hkrati odgovornost za dediščino.

Tomaž Koncilija

OČIŠČENO JUTRO SMILJANA TROBIŠA

Smiljan Trobiš: Očiščeno jutro. Knjižna zbirka Veronika. Novo mesto: Erro, 1998. Izbrala in uredila Nataša Petrov. Sprema beseda: Tomaž Koncilija, Nataša Petrov, Milček Komelj.

I Podobno ugotavlja Janko Kos v študiji Vrste, zvrsti in tipi postmodernistične literature, Slavistična revija, 43/1995, št. 2.

Osupel nad skoraj nevzdržnim stanjem dolenjske "literarne (kva-zi)kritike", ki ne le da se ne upa (ali pa ne zna) spuščati v tehtnejše aksiološke, kritiške in celo recenzorske debate, ampak dobesedno spi, samozadovoljena z diplomami iz slavistike ali komparativistike, ter počiva največkrat za katedrom kakšnega razreda, kot da se je zanj ustavil čas, se lotevam dotičnega pisanja. Kako naj si sicer razlagamo dejstvo, da tretja pesniška zbirka novomeškega pesnika Smiljana Trobiša Očiščeno jutro, izšla že pred letom dni pri založbi Erro, do danes v časopisju in revialnem tisku, ki tudi na Dolenjskem zagotavlja zadovoljivo honorirane prispevke, ni doživela niti najmanjšega odmeva. Kot pisec spremene besede ob izidu Trobiševe zbirke, kjer sem že nakazal nekaj bistvenih formalno-vsebinskih značilnosti Trobiševega pesnjenja in njegovega pesniškega razvoja, se nameravam tokrat, dobro leto kasneje, ukvarjati pretežno z umestitvijo Trobiša in zlasti njegovega Očiščenega jutra v čas, primerjati njegovo poezijo z glavnimi tokovi, tendencami in značilnostmi, kot se kažejo na področju sodobnega slovenskega pesništva.

Verjetno ne gre izgubljati preveč besed, da bi uganili tisto smer v literarni umetnosti, ki zadnjih nekaj de-

setletij (na Slovenskem z nekaj zamude) obvladuje književni razvoj, namreč postmodernizem. Seveda s tem ni rečeno, da gre pri tem tudi za edino ali celo edino zveličavno umetniško ustvarjanje, bržčas pa bo res, da postmodernistična literatura najbolj ustreza duhovnemu in idejnemu ustroju sodobne družbe, zlasti najbrž vsesplošni globalizaciji, pluralizaciji resnic in s tem relativizaciji vrednot. Čeprav se zdi, da je nasploh v postmodernizmu prevladujoča literarna vrsta pripovedništvo, posebej še novela in kratka zgodba, pa bo za slovenski prostor potrebno omeniti specifično situacijo, ko ob srednjedolgi in kratki prozi kvalitativno in kvantitativno domala enakovredno nastopata poezija in celo dramatika.¹ Postavlja se vprašanje, ali je možno Trobiševo poezijo umestiti v zgornji okvir.

Preden se lotimo tega početja, si je treba priklicati v zavest nekatere najznačilnejše poteze postmodernistične poezije, kot so se pokazale v delih njenih glavnih avtorjev, ter jih primerjati s splošnimi karakteristikami Trobiševih pesmi v Očiščenem jutru, ki so več ali manj nadaljevanje, stopnjevanje in dozorevanje pesnikove poetike, ki se je v osnovnih smernicah oblikovala že v obeh predhodnih zbirkah V modro (1994) in Srečanja (1995). Ena od že navz-

2 V času po objavi zbirke Očiščeno jutro je nastalo še več sonetov in sonetnih ciklov, z naslovi Stvarjenje sveta, Deset zapovedi, Križev pot, Spreobrnjenja.

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 / 1999

507

ven vidnih lastnosti postmodernistične lirike je vračanje k predmodernistični tradiciji na ravni zunanje forme in stila. V praksi to pomeni ponovno aktualizacijo nekaterih pesemskih oblik in zvrsti, ki jih je modernistična lirika skoraj povsem izločila iz svojega repertoarja. V tem smislu je opazno poseganje po sonetu in drugih klasičnih lirskih oblikah (pri nas je eminenten primer postmodernista-sonetista gotovo Milan Jesih) ter obujanje razpoložensko-doživljajske lirike. Trobiš že na formalni ravni s svojo večinoma v prostem verzu pisano poezijo ne sodi v postmodernistično pesnjenje. Ob tem pa je potrebno omeniti petnajst sonetov s konca zbirke, v katerih Trobiš poskuša svojo lirsko realnost ubesediti v zahtevnejši formi. Je mar to znak približevanja postmodernizmu? Izkaže se, da ne, saj za postmodernistično poezijo ni dovolj le poudarjanje zunanje forme in s tem navidezno vračanje k tradiciji, temveč je zanj skoraj nujna neke vrste ironičnost v odnosu do tradicionalnega, simulacija, intertekstualnost, parodičnost in vsakovrstna travestija, pri čemer je končni namen v glavnem estetizacija, igrivost in namerna dvomnost, ne pa več lirično upovedovanje pesnikovega subjekta in resnice, ki jo čuti v sebi. V ozadju stoji torej precej zapleteni in problematični novodobni, da ne rečemo postmoderni in postmodernistični nihilizem, katerega bistvena lastnost je v najbolj radikalni obliki izključitev vsega metafizičnega.

Pri Smiljanu Trobišu vsega tega ne najdemo. Čeprav je v Očiščeno jutro vključil sonete in se je tudi po izidu zbirke, kolikor spremljam njegovo ustvarjanje, usmeril predvsem v sonet kot tisto že tradicionalno najvišjo obliko upesnjevanja,² pri njem ne najdemo nobenih sledov o kakšnem nihilizmu ali odsotnosti metafizike. Nasprotno smo pri Trobišu pričeli trdnemu metafizičnemu in transcendentnemu temelju, eni sami Resnici, ki je krščanski Bog-Ljubezen. Pesnik ne pozna izumetničenosti, v Trobiševi liriki ni sledov manierizma ali esteticizma in lahko bi se strinjali z Natašo Petrov, ki je v spremni besedi k zbirki zapisala, da je "njegova pesniška govorica načrtno okleščena, metaforika skromna, da bi na čim bolj neposreden način

izrazil duhovno razsežnost, nianse bogastva življenja, ki se razprostira okrog njega, in večinoma boleče posega vanj". Smiljan Trobiš doživlja življenje krotko, vdano, vedno z nasmehom in prijazno ponujeno roko, s čimer vse bolj postaja pesnik duhovnosti in mistike, ki pa temeljita v tostranstvu, v večnem odnosu med svetom, čustvom in transcendenso. Gre za liriko v pravem pomenu besede, saj je njena glavna značilnost prav liričnost izpovedi, na doživljanju, spominu, misli ali meditaciji sloneča reka besed, ki s svojo večidel umirjeno leksiko bralca nežno in toplo ovija, brez dramatičnih prelomov ali razvlečenih pasajaž.

Na koncu je potrebno ponovno ugotoviti, da Trobiš nikakor ne sodi v postmodernistični tok literature, saj je zlasti v notranjem ustroju njegove poezije najti izrazito tradicionalne lirske elemente, kar se kaže predvsem v trdno ohranjenem razmerju med subjektom in transcendenso. Vendar se kljub temu, da Očiščeno jutro s svojim jasnim, a nevsiljivim sporočilom, notranjo enotnostjo in opazno etično razsežnostjo močno štrli iz povprečja pesniške produkcije na Dolenjskem, ki večinoma vztraja v preigravanju raznih že preživelih in tisočkrat prežvečenih modernističnih vzorcev, zastavlja vprašanje, koliko Trobiševa lirika pomeni v širšem, denimo slovenskem merilu. Na tem nivoju pa se zdi, da kljub nespornim kvaliteta s svojo pretežno tradicionalno strukturo in specifično tematiko, ki v bistvu ne odstopa tako zelo od predvidljivih in ne pretirano drznih shem, Trobiševa poezija na žalost ne presega vloge nekakšne sopotnice aktualnejših postmodernističnih tokov, kjer se bije dejanska bitka o nadaljnji usodi tistega dela umetnosti, ki kaže ambicije po utiranju novih poti. Očiščeno jutro je zbirka, iz katere izžareva osebna življenjska izkušnja avtorja in je tako nekakšna Trobiševa pot k smislu bivanja. Pesnik ga sluti bolj v trpljenju kot veselju, bolj v (raz)dajanju kot prejemanju, s čimer praktično udejanja krščansko mistiko. Marsikdo bo v njej našel toplino, ki je tako manjka v današnjem svetu, za širšo afirmacijo pa od Trobiša pričakujemo morda za malenkost bolj radikalno potezo.

BESEDA O PISCU PETRU KAPŠU

Prispevek je bil pripravljen za predstavitev knjige Petra Kapša Na zdravje, starost, ki je bila 9. junija 1999 v Novem mestu.

Dr. Peter Kapš

Avtor knjige Na zdravje, starost je nekoč odšel iz obkolpske doline v svet z več potmi, ne samo s tisto iz Hreljina do Laz in naprej do Starega trga ob Kolpi, tako rekoč golorok in s socialno oznako: siromašen, toda brihten fantič. S sabo je torej pone-sel bistrost pa hotenje in hrepenenje z zelo splošnim in precej zamegljenim ciljem. Nekoč bo lepše, je za vse, ki so hodili po svetu s takimi ali za takimi cilji, preroško zapisal Miško Kranjec, pisatelj zaljubljenih v hrepenenje.

Od Petrovega rojstva do današ-njega dne je minilo nič manj kot 61 let, tri mesece in osem dni.

Zgodilo se je, da je nič kriv, bil je samo pričevalec posebno krute zgo-dovine, pri petih letih izgubil očeta in zato je za tri otroke, nobeden ni bil starejši od Petra, skrb prevzela mati, nič kaj zdrava ženska. Garaštvo za golo življenje ji je zdravje še poslabševalo. Iz leta v leto bolj. Petru je bila zgodaj dodeljena vloga pastirčka pri bližnjih sorodnikih. Po osnovni šoli v domačem kraju, ki je premogla le klopi in tablo, a ne vedno tudi krede, in učitelja, ki je videl v učencih tudi zmožnosti za nadalj-nje šolanje, je končal še nižjo gim-nazijo v Črnomlju. Pot na učiteljske se mu je izjalovila že na prvem poskusu, dobro pa mu je šlo od rok elektroinstalaterstvo, pa tudi pleskar-ska spretnost mu ni delala težav. Za tem pa se je zgodilo, da je v rednem roku s solidnimi ocenami končal tri-letno poklicno železničarsko šolo v Mariboru. In ker mu to ni zadoščalo, je v tem mestu v enem letu končal vse takratne štiri razrede višje gim-nazije in junija v rednem roku tudi maturiral. Tedaj mu je bila simpatič-na slovenska književnost, od kul-turnih dejavnosti pa glasbeno pod-rožje. Potem je z opravljenimi izpiti končal 1. letnik strojne fakultete. Toda življenje mu je mimo dru-gačnih načrtov dodelilo nove preiz-kušnje. Na poti je bil otrok, sledila je poroka in Peter se je odločil za dveletno višjo rentgensko šolo. Nato je sledilo leto dni vojaščine, iz kate-re se je v civilno življenje vrnil s či-

nom rezervnega sanitetnega oficir-ja, kar mu je v naslednjih letih še kako dobrodošlo pri poučevanju pr-ve pomoči v novomeških srednjih šolah. Zaposlil se je v novomeški bolnišnici kot inženir rentgenologi-je; takšen je bil njegov takratni stro-kovni naziv.

Več motivov je vplivalo na to, da se je Peter Kapš odločil za študij medicine, in to ob delu. Najpomemb-nejše je bilo hotenje po nadaljnjem izobraževanju, po novem znanju. Pot v to smer je vzel zelo resno in na njej je kljub velikim težavam vztrajal. Ko je dobil v bolnišnici odpoved, češ da se medicine ne da študirati ob redni službi, smo ga zaposlili na treh sred-njih šolah, kjer je poučeval, kot sem že omenil, prvo pomoč. Medicino je končal v rednem roku in nič mu ni bilo prizaneseno ali podarjeno. Celó izpit iz rentgenologije je moral opraviti za stopnjo zahtevnosti medicinskega študija. Pri študiju in vsestranski delovni angažiranosti mu je bila v veliko oporo razumevajoča žena Elica, medicinska sestra. Vzdr-ževati je bilo treba družino s tremi otroki in bolešno materjo in ob vsem tem je zrasel še nov hišni krov, ki ga je številna družina vsekakor potrebovala.

Bilo je težko – težko do solz in bilo je radostno – spet do solz; sled-nje zlasti tistega dne, ko je Peter dosegel doktorski naziv iz medicine.

Dr. Peter Kapš se je nato hitro, brez dopusta vrnil v bolnišnico in po nekaj letih postal specialist za bolezn-i srca in pljuč. Že četrto stoletja je v novomeškem zdravstvenem domu vodja dispanzerja, ki ga obvladuje s svojo strokovnostjo, torej z znanjem, ki si ga je tudi nenehno bogatil s strokovnim izpopolnjevanjem doma in v tujini.

Izjemna strokovna potrditev mu je bila priznana že pred desetimi leti. Tedaj mu je bil podeljen strokovni naziv primarij. Pred leti Peter Kapš še slutil ni, da bo tudi pisec poljud-nih strokovnih knjig. To je bila zanj utopija. Danes te utopije ni več. Mislim, da so prvi zarodki, da bi sedaj priznani pisec kaj v poljudni obliki

sporočil drugim, povezani z njegovimi predavateljskimi naporji. Na srednji zdravstveni šoli ni poučeval samo prve pomoči, poleg tega pa je bil dolga leta skoraj obligiran predavatelj iz programskih ponudb Rdečega križa.

Dr. Peter Kapš je moral v sebi premagati oziroma zatreti občutek, da ni primeren človek za pisanje. To je dosegal počasi in rezultati mu potrjujejo, da je bil tisti neljubi občutek zmoten. Prve prispevke je objavljaval v strokovnih revijah in zanimivo – o vinu in medu pa se je z daljšimi prispevkoma pojavil v naši reviji Rast. Prišel je s tovrstnimi ponudbami in z veseljem sem jih sprejel in udeležanil. Tedaj nisem vedel, da se bo iz teh solidnih in zaznavnih začetkov tako na hitro pojavil njegov obsežni knjižni opus. Knjigi Vino in zdravje je hitro sledila knjiga Med in zdravje, pred sabo pa imamo novo publikacijo Na zdravje, starost. V pripravi za izdajo je njegova četrta knjiga Voda za zdravje. V glavnem ima tako rekoč že končan tekst o zgodovini primarnega zdravstvenega varstva v obsegu ožjega in malo širšega dolenjskega prostora. Njegova ustvarjalnost je postala neustavljiva nujnost. Naj povem, da nas bo kaj kmalu presenetil z zelo zahtevno strokovno knjigo. Izredno zanimivo pa je napi-

sana tudi njegova avtobiografija. Prava škoda bi bila, da ne bi izšla v knjižni podobi.

Dr. Peter Kapš je imel in ima rad življenje. Z vsi svojo strokovno naravnostjo, tudi z zapisano besedo, to nesporno dokazuje. Ne nazadnje s knjigo, ki jo ta trenutek nekako uradno izročamo bralcem. Za dobrohotno uporabo, seveda.

Kdor ji bo prisluhnil, bo postala njegova koristna spremljevalka. Vsak človek je rad zdrav. Nemalo pomembnih opor za zdravje je sporočeno tudi v tej knjigi, in to v poljudni sporočilni besedi. O vsem, kar lahko načenja in uničuje zdravje, je treba pisati. Samo enosmerne kritike, kaj je škodljivo, so premalo. Za ustvarjalni dialog je potrebno reči o vinu dobro besedo tedaj, ko to zasluži, in kritično, zelo ostro besedo tedaj, ko to spet zasluži, ko ruši zdravje in načenja osebnostno integriteto posameznika. Knjigo je treba sprejemati z branjem, sem med drugimi zapisal njej za uvod.

Dobro je, da imamo pogumne in strokovno podkovane ljudi, ki v prid zdravju ljudi znajo povedati resnico. Na razumljiv način in s humanim namenom. In to nesporno potrjuje dr. Peter Kapš. Pri tem knjiga Na zdravje, starost ni izjema. Želim, da se o tem prepričajo bralci sami.

Gustav Guzej

DRAGOCEN BISER V REVIALNI PODOBI SLOVENIJE

V jubilejnem, desetem letu izhajanja Rasti se ne zastavlja več toliko vprašanje obstoja in izhajanja revije, pač pa njena nadaljnja močnejša prisotnost ter razširjenost na območju, ki si ga je začrtala že ob svojem nastanku pred devetimi leti, navaja svoja razmišljanja odgovorni urednik revije Milan Markelj v letošnji drugi, aprilski številki. Bržkone so na tako samospraševanje skušali odgovoriti v občinah soustanoviteljicah, nič manj pa razmišljajoči bralci. Je revija ogledalo kulturnega utripa Dolenjske, nepogrešljiv kamenček v revialnem mozaiku Slovenije? Je del kulturne identitete našega naroda in odsev njegovega duhovnega življenja?

Kot človek, ki živi na drugem koncu Slovenije, ob morju, sem po zaslugi Toneta Gošnika pred leti dobil v roke številko Rasti (julij 1995). Pozorno sem prebiral stran za stranjo. Z avtorji sem stopal po gričevnatem dolenjskem svetu, med hišami mest in krajev, med trtami in belokranjskimi brezami in se med značilnim življenjskim utripom spogledoval z oblikovalci pisane besede. Pred mano se je odgrinjal svet, ki sem ga dotlej bolj malo poznal. Preko Rasti sem se srečal z Dolenjsko. Po eni strani so mi jo predstavljali v verzih, po drugi so mi v nevezanih besedah opisovali zaplete enkratnih življenjskih trenutkov in z njimi razcvetajočih se spoznanj. Iz besed

o socialnih in družbenih zapletih sem zvedel za drobce, zakaj je življenje na tem koncu Slovenije takšno in ne drugačno ter da je ta različnost bogastvo in tudi ovira hkrati.

Zdaj z zanimanjem preberem vsako številko skoraj od začetka do konca. Za imena nekaterih avtorjev sem slišal, a večine ne poznam. Pa vendar se z njimi pogovarjam. V pesmih, prozi, esejih, strokovnih prispevkih mi prikažejo kos svojega sveta, ki ga skušam razporediti po predalih svojega umovanja. Veste, da sem z njimi že precej bogat?

Revija je ogledalo duhovne moči Dolenjske. V njej odsevajo tudi podobe od drugod, predstavljene z avtorjevo mislijo ukoreninjene v svet ob Krki in daleč okoli nje. Pa vendar vsaka napisana beseda tako ali drugače odraža utrip in hotenja okolja, iz katerega se je podala v čas. Misel se skuša razpotegniti na različne strani ali pa diha iz nje trenutki in okolje, v katerem je nastala. Skoraj vsi sodelavci revije slikajo Dolenjsko tudi takrat, kadar segajo daleč v svet splošnega. Doma iz zahodnega dela Slovenije se preraščajo v širši kulturni prostor, ne da bi zgubljali mikavnost svoje ožje barvitosti.

Navidežno so družbena vprašanja v reviji potisnjena nekoliko v ozadje. Toda teme so tako aktualne, da bi se s takim razmišljanjem z veseljem srečal sodobni bralec kjerkoli v Sloveniji. Kako mnogo ljudi si danes zastavlja vprašanje Kako iz sveta socialne krivice! V letošnji julijski številki Franci Šali išče Ariadnino nit za izhod iz blodnjaka sodobnega časa. Mogoče bi njegovo misel kdo drugače obrnil. Objavljeni sestavek izziva, terja primerjave. Rubrika Odmevi in odzivi je čedalje bogatejša, čeprav pretežno z različnimi pogledi na dogodke iz kulturnega življenja. Družbena vprašanja ne prikličejo toliko odmevov. Sopotniki našega časa pa razmišljamo o njih, saj so del naše zapletene eksistence.

Drugi sklop družbenih vprašanj sega na področja navidežno bolj lokalnega značaja. Morda daje tak vtis, denimo sestavek Ane Bevc Reševanje romske problematike v občini Novo mesto v obdobju 1982 do 1994. V njem so značilnosti in zapleti prebivalcev romske narodnosti v eni občini, ki pa imajo še koliko značilnosti splošnega. Hočem reči, da družbena vprašanja le navidežno nimajo v reviji dovolj prostora, po vsebinski teži pa so kvalitetna, morda pa malo odmevna. Tu pa je, po mojem, zapletenost sedanjega trenutka, ki razmišljanja locira na danes in odvrta pogled na jutri.

Navidežno je Kronika muha enodnevnic, ki bi bolj sodila v minljivost dnevnega registriranja dogodkov. Vsak podatek, ločen zase, ima za daljši čas le ozek pomen in to neposredne akterje ali za nanje neposredno navezano življenje. Kako neznatno težo ima vest, da je 29. maja 1999 KUD Primoža Trubarja v Loki pri Zidanem Mostu pripravilo koncert Andreja Trobentarja in Draga Mlinarca. Povsem nekaj drugega pa je množica teh navidežno ozek časovni in interesni svet zajemajočih novic. Količina se preraja v novo kakovost. Iz dogodka postane pričevanje o bogatem, raznovrstnem kulturnem življenju. Novica ali vest se v svoji množini spremeni v zgodovinsko ogledalo določenega življenja in prostora. Ob branju te kronike nehote vznikne občudovanje, pa vendar je bogato naše kulturno življenje. Tak namen Kronike pa preskoči iz registracije v predstavitev nekaterih bistvenih življenjskih značilnosti.

Ob desetletnici izhajanja je realna ocena, da se je Rast ukoreninila. Bogastvo pogledov in mnenj postaja duhovna lastnina njenih bralcev. Ogledujemo se v tem delčku revialne podobe Slovenije. Za marsikaj bi bili siromašnejši, če te možnosti ne bi imeli.

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (59)

V 58. nadaljevanju (Rast X/1999 št. 3-4, str. 375) se v geslu URŠIČ ANDREJ drugi stavek pravilno glasi: Osnovno šolo je obiskoval v Kobaridu, gimnazijo pa v Novem mestu in 1928 maturiral. V geslu VALENTIN p. BAZILIJ (str. 376) pa dopolni prvi stavek: u. 26. jul. 1997 v Melbourne. (Za podatek se zahvaljujem p. Felicijanu Pevcu, bibliotekarju frančiškanske knjižnice v Novem mestu).

Ilka Vašte

VAŠTE (WASCHTE) ILKA roj. BURGER pisateljica

R. 2. jun. 1891 v Novem mestu, u. 3. jul. 1967 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskovala v Ribnici in Ljubljani, končala tu učiteljske in učiteljevala v raznih krajih, nazadnje kot predmetna učiteljica v Ljubljani. Kot pisateljica se je posvetila predvsem zgodovinskim povestim in romanom: Svet v zatonu, Gričarji (roman iz dolenske preteklosti), Upor (Novo mesto v dobi Francozov), ter biografskim romanom: Roman o Prešernu, Vražje dekle (o Valvasorju), Izobčenec (o Janezu Trdini), in se poskusila tudi v drami (Visoka pesem). Avtobiografskega značaja so Podobe iz mojega življenja. Njeno slovstveno zapuščino hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu. – SBL IV, str. 363.

VAVPETIČ LADO akademik, član AVNOJ

R. 26. jun. 1902 v Krškem, u. 28. marca 1982 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani (1921) je študiral pravo, diplomiral in 1926 promoviral, l. 1932 odprl odvetniško pisarno, se 1941 vključil v OF in postal član Vrhovnega plenuma. L. 1943 je odšel v partizane, postal član SNOS in opravljal druge pomembne naloge. Po vojni je bil minister za trgovino in preskrbo, od 1946 pa redni profesor ljubljanske univerze za upravno pravo, dekan in prodekan, predaval na mnogih tujih univerzah in sodeloval na številnih kongresih. L. 1958 je postal redni član SAZU, prejel številna priznanja in nagrade in bil imenovan za zaslužnega profesorja na univerzi. Napisal je mnogo strokovnih knjig in razprav. – SBL IV, str. 368. DELO 30.marca 1982 (osmrtnica).

Ivan Vavpotič: Avtoportret

VAVPOTIČ IVAN slikar, ilustrator in scenograf

R. 21. febr. 1877 v Kamniku, u. 11. jan. 1943 v Ljubljani. Po maturi na novomeški gimnaziji (1897) je študiral slikarstvo in figuralno kompozicijo v Pragi in se izpopolnjeval v Parizu in na Dunaju. Po povratku v domovino 1906 je poučeval risanje v Idriji, živel nato kot svobodni umetnik, vodil scenografsko delavnico ljubljanske Drame in Opere ter organiziral slikarske razstave. Njegovo delo obsega olja, risbe, skice, perorisbe, akvarele, paste, figuralne kompozicije, portrete, inicialke, vinjete za knjižni in revijski tisk, plakete, karikature itd. Portretiral je med drugimi Masaryka, Cankarja, Tavčarja, Župančiča, znan pa je zlasti njegov portret pesnika Ketteja s silhueto Angele Smolove. Spada med najboljše slovenske portretiste. Sodeloval je na številnih domačih in tujih razstavah. – SBL IV., str. 370. Ivan Vavpotič 1877 – 1943. Narodna galerija. Lj. 1987, str. 59 – slika.

VAZZAZ JELICA (Helena) telesnovzgojna delavka, Bloudkova nagrajenka

R. 5. avg. 1914 v Gorici. V Ljubljani je obiskovala osnovno šolo, realko in učiteljske (matura 1934), v Beogradu pa višjo šolo za telesno kulturo in ob delu še državni inštitut za telesno kulturo. Kot učiteljica je službovala na Trebelnem in Karteljevem. Med drugo vojno je bila v gestapovskem za-

poru, nato pa v taboriščih Rawensbrück in Belzig. Po vojni je bila redna profesorica na višji šoli za telesno kulturo, nato na visoki šoli za tel. kulturo v Ljubljani, opravljala strokovne funkcije v republiških in zveznih organizacijah, bila trenerka in športna sodnica. Je avtorica številnih telesnih sestav, športnih publikacij in člankov. – SBL IV, str. 373

VAZZAZ VELIMIR geodet

R. 19. sept. 1909 (brat Jelice) v Gorici. Po maturi na ljubljanski realki (1926) se je vpisal na geodetski tečaj na tehniški fakulteti v Lj. in opravil državni zemljemerski izpit. Od 1936 je bil šef katastrske uprave v Črnomlju in stopil 1943 v JLA. Po vojni je bil asistent na gradbenem oddelku tehniške fakultete v Ljubljani in kot strokovni sodelavec vodil vaje iz geodetskega risanja in višje geodezije. Sodeloval je pri merjenju in izdelavi geodetskih načrtov za projekte novih gradenj tovarn in univerzitetnih inštitutov. – Prim. SBL 16. snopič, str. 70.

VDOVIČ BOGOMIL – **GEORGES** prevajalec in publicist

R. 21. avg. 1880 v Turjaku, u. 17. marca 1933 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Lj. (1892 – 1899), študiral pravo na Dunaju, vendar študija ni končal. Opravljal je pisarniške službe v Ljubljani in Gorici, bil med I. svetovno vojno na frontah v Galiciji in ob Soči ter bil odpuščen kot invalid. Po upokojitvi se je kot izvrsten poznavalec slovenskega jezika posvetil slovstvenemu delu, zlasti prevajanju iz ruščine (Krylov, Gribojedov, Turgenjev) in angleščine (Kipling, Baden Powell), nemščine, francoščine in italijanščine. Pisatelj Juš Kozak ga je upodobil v eni od svojih najboljših mask (Georgesova maska). – SBL IV, str. 373.

VDOVIČ STANKO – **ROŽENCVET** pisatelj

R. 1. nov. 1885 v Turjaku (brat Bogomila), u. 30. jul. 1947 v Ljubljani. Šolal se je v Ljubljani in Gradcu, študiral umetnostno akademijo na Dunaju in služboval kot uradnik v Ljubljani in Trstu. Pisal je pesmi, črtice in moderne pravljice. Pod psevdonimom Janez Rožencvet je sodeloval v številnih časopisih. – SBL IV, str. 374. Slovenska književnost (CZ, 1982), str. 377.

VENCAJZ IVAN pravnik in politik

R. 26. jun. 1844 v Šentvidu pri Stični, u. 7. avg. 1913 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Višnji Gori, gimnazijo v Novem mestu (1856-61) in Ljubljani ter po maturi 1863 študiral pravo na Dunaju, bil pristav v Kočevju, okr. sodnik v Krškem in od 1886 sodni svetnik v Ljubljani. Udeleževal se je političnega življenja in je bil 1900 izvoljen v državni zbor ter si prizadeval za napredek dolenjskega vinogradništva. Kot pravnik si je pridobil veliko zaslug za slovensko uradovanje, bil načelnik pevskega zbora Glasbene matice in njen načelnik. – SBL IV, str. 392.

VENCAJZ JANKO jurist in publicist

R. 1. marca 1872 (sin Ivana) v Ljubljani, u. 2. sept. 1895 v Šentvidu pri Stični. Po osnovni šoli v Krškem, nižji gimnaziji v Kranju in višji v Ljubljani je študiral pravo na Dunaju in ustanovil študentsko ferialno društvo Sava ter list Vesna (1892-94), kjer so sodelovali tudi začetniki našega naturalizma Govekar, Murnik in Goestl. Pomembna je tudi njegova Spomenica ob 25-letnici akademskega društva Slovenija na Dunaju, kjer je objavil zgodovino tega društva. V Slovenski narod je pisal poročila o gledaliških predstavah in koncertih. – SBL IV, 393.

VENCAJZ LJUDEVIT politik

R. 25. okt. 1876 (brat Janka), u. 7. avg. 1932 v Ljubljani. Po srednji šoli je bil železniški uradnik na Gorenjskem, Koroškem, Goriškem, v Trstu in Ljubljani, kjer je bil zaradi sodelovanja s KPJ upokojen. Kot eden izmed voditeljev levega krila Jugoslovanske socialdemokratske stranke je bil 1921 izvoljen na občinskih volitvah v Ljubljani in bil nato vodja komunistične skupine v občinskem svetu. – SBL IV, str. 393.

VENEDIG (WENEDIG) HERMAN, kasneje p. VILIBALD

R. 6. jul. 1846 v Kostanjevici, u. 23. marca 1900 v Ormožu. Stopil je najprej v frančiškanski red in bil 1869 ordiniran kot p. Herman. Bil je profesor v Pazinu, katehet v Kamniku in hrvaški pridigar v Karlovcu. L. 1884 je bil vojaški kurat v mornarici, po odsluženju vojaški službi pa je stopil v nemški viteški red kot p. Vilibald. L. 1885 je bil poslan za kaplana v Ormož, naslednje leto pa za vikarja v Središče. 1873 je Mohorjeva družba izdala njegovo delo Tersatski romar pod kratico H. V. V. Kragl: Zgodovinski drobci župnije Tržič. – SBL IV., str. 800.

VENTURINI – CETIN JOŽICA učiteljica

R. 2. marca 1906 v Selih pri Dobovi (prva žena Oskarja), ubita 27. marca 1944, pok. v Straži, po vojni pa v Dobovi. V Mariboru je končala učiteljsiše in poučevala na Prevaljah pri Pilštajnu, Vojniku in na Senovem, kjer se je poročila z učiteljem Oskarjem Venturinijem. Po okupaciji je šel mož v partizane, ona pa je učiteljevala v Poljanah pri Dol. Toplicah, nato v Straži. Marca 1944 so na sestanku aktivistov domobranci obkolili Stražo, ujeli Jožico in Antona Mišiča in ju ubili. L. 1944 so na osnovni šoli v Vavti vasi odkrili njeno spominsko ploščo. – Dol. list 34/1983 10. marca št. 10, str. 5 – s sliko.

VENTURINI FRANC pravnik

R. 10. jun. 1911 v Borštu pri Trstu (brat Oskarja). V Ljubljani je študiral gimnazijo (matura 1930) in 1936 diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani. L. 1941 je bil mobiliziran, se umaknil pred Nemci v Ljubljano in nato v Stražo, kamor se je bila preselila vsa družina. Tam so ga Italijani aretirali in obsodili na osem let zapor. Po zlomu Italije so ga Nemci odvedli v Duisburg, po pobegu pa je 1944 odšel v partizane in bil predsednik sodišča za južno Primorsko. Po vojni je bil predsednik okrožnega sodišča v Mariboru, nato redni profesor prava na višji upravni šoli. – Primorske novice 22. sept. 1981 št. 76, str. 6 – s sliko.

VENTURINI OSKAR šolnik, spomeničar

R. 9. jul. 1905 v Boljuncu pri Trstu (mož Jožice). Osnovno šolo je obiskoval v Borštu in v Trstu, učiteljsiše pa v Tolminu. Po naboru je emigriral v Jugoslavijo in učiteljeval med drugim na Trebelnem. L. 1941 se je pred nemško aretacijo umaknil v Belo Cerkev na Dol. L. 1942 je vstopil v Dolenjski odred, nato pa v Gubčevo brigado. Po italijanski kapitulaciji je bil šolski nadzornik novomeškega okrožja, 1944 pa je bil imenovan za okrožnega šolskega nadzornika za zahodnoprimorsko okrožje. Konec 1946 je bil izgnan iz Gorice in je v Kopru nadaljeval svojo šolsko, kulturno in politično dejavnost. – Prim. SBL 17. snopič, str. 181.

VERBAJS ANTON lokalni zgodovinar

R. 26. marca 1844 v Vintarjevcu pri Litiji, u. 28. jul. 1925 na Mali Loki pri Ihanu. L. 1881 je bil posvečen v mašnika in med drugim služboval v Štangi pri Litiji, Metliki, Kostanjevici na Krki, Leskovcu pri Krškem in Kamni Gorici. L. 1898 je izdal Zgodovino kamnogoriške fare. – A. Verbaj: Zgodovina kamnogoriške fare, str. 34.

VERBIC JANEZ zdravnik

Krščen 24. jun. 1768 v Trebnjem, u. 2. febr. 1849 v Ljubljani. L. 1792 je promoviral za doktorja veterine na Dunaju in se izpopolnjeval še na zavodu za veterino. L. 1807 je bil imenovan za učitelja veterine na medikokirurškem liceju v Ljubljani in od 1809 predaval še sodno medicino, od 1813 pa nauk o prvi pomoči. Opisal je vrelec v Belci pri Jezerskem. – SBL IV, str. 400.

VERBIČ ANTON čebelar

R. 1888 v Hrušici pri Ljubljani. Bil je trgovec in se je obenem ukvarjal s čebelarstvom. Dolgo let je deloval v Zvezi čebelarskih društev Slovenije in prejel za svoje delo red Antona Janše L. stopnje. Doživel je visoko starost. – Slovenski čebelar 80/1978 št. 12, str. 454 – s sliko.

VERCE FRAN ribiški organizator in urednik

R. 24. jan. 1920 v Žužemberku, tu končal osnovno šolo in se zaposlil kot trgovski pomočnik, bil zaprt v Gonarsu in po kapitulaciji Italije odšel v partizane. Bil je med drugim tožilec notranjskega vojnega območja, intendant divizije KNOJ, opravil višji intendantski tečaj, bil po vojni referent za šolstvo, načelnik personalnega oddelka ministrstva za gozdarstvo in lesno industrijo itd. Urejal je revijo Ribič. – SBL IV, str. 404. Ribič 39/1980 št. 2, str. 50 – slika.

VERČEK BOJAN kemik

R. 19. sept. 1948 v Črnem Potoku pri Litiji. Po dovršeni gimnaziji je študiral na ljubljanski univerzi kemijo, diplomiral 1972 in 1978 postal doktor kemijskih znanosti. Izpopolnjeval se je na Kolumbijski univerzi in na fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Vancouvru. L. 1981 je bil izvoljen za docenta, 1986 pa za rednega profesorja ljubljanske univerze. Sodeloval je na številnih kongresih in simpozijih doma in v tujini in objavljал strokovne članke v domačih in tujih publikacijah. – Univerza V-2, str. 570. Kdo je kdo za Slovence 1993, str. 240.

Janez Vertin

VERITI FRANC nabožni pisatelj

R. 16. dec. 1771 v Tolmezzu v Italiji, u. 16. jul. 1849 v Novem mestu. Bil je italijanskega pokolenja in se je slovenščine naučil šele kasneje. Kot duhovnik je služboval med drugim na Krki na Dol., od 1840 do smrti pa je bil kanonik v Novem mestu. Njegove nabožne knjige Popotnik široke in vozke poti, Življenje svetnikov in Prestavni godovi (soavtor) so bile svojčas zelo priljubljene, nekaj pa jih je ostalo v rokopisu. – SBL IV, str. 410.

VERTIN (VRTIN) JANEZ (JOHN) škof

R. 17. jul. 1844 v Dobličah v Beli krajini, u. 26. febr. 1899 v Marquettu v Ameriki. Osnovno šolo je obiskoval v Črnomlju, gimnazijo v Novem mestu, nato se je družina preselila v Houghton. Po končanem bogoslovju ga je posvetil škof Baraga. Ko se je Baragov naslednik Ign. Mrak odpovedal škofiji Marquette, ga je nadomestil Vertin. Bil je izvrsten organizator, posvetil je 47 novih cerkva, uvajal šole, ustanavljal bolnišnice, pospeševal verski tisk in gladil spore med Indijanci in priseljenci. – SBL IV, str. 416.

Ferdo Vesel

VESEL FERDO, slikar

R. 18. maja 1861 v Ljubljani, u. 28. jul. 1946 prav tam. Osnovno šolo in realko je obiskoval v Ljubljani, kot petošolec izstopil, študiral slikarstvo na Dunaju in v Münchnu in se med študijem preživljal s kopiranjem del starih mojstrov po galerijah. V Münchnu je imel tudi svoj atelje. Veliko je potoval po Evropi, 1902 pa se je za stalno naselil v gradiču Grundlhof v zaselku Grumlof na Dolenjskem. Med prvo svetovno vojno je bil zaradi srbofilstva zaprt na ljubljanskem gradu. Med drugo svetovno vojno je sodeloval z OF in se po osvoboditvi preselil v Ljubljano. Bil je sopotnik moderne in je slikal portrete, akte in pokrajine. Veliko je razstavljal tudi v tujini. – SBL IV, str. 419.

VESEL GVIDO sadjar in zadrugnik

R. 7. marca 1901 v Trstu, u. 11. apr. 1984 v Izoli. Osnovno šolo je obiskoval v Sežani, gimnazijo pa v Gorici in Trstu, vendar je šolanje zaradi vojne opustil in končal šolanje na realki v Idriji. Zaradi ilegalnega dela in podpiranja članov primorske organizacije TIGR je 1929 emigriral v Jugoslavijo in kot sadjar deloval na Hrvaškem. Po drugi vojni je v Leskovcu pri Krškem organiziral kmetijsko delovno zadrugo Sloga, kjer je deloval do upokojitve. Prvi je pri nas preizkušal novejša ameriške, italijanske in francoske sorte jabolk, hrušk, breskev in jagod in bil soavtor knjige Vočarstvo (Zagreb 1939). Prejel je red dela z zlatim vencem in več strokovnih priznanj. – SBL IV, str. 421. Prim. SBL 17. snopič, str. 195.

VESEL IVAN – VESENIN pesnik in prevajalec

R. 16. avg. 1840 v Mengšu, u. 10. dec. 1900 v Trnovem pri Ilirski Bistrici.

Ivan Vesel

Kot duhovnik je med drugim služboval v Tržišču pri Sevnici, Vel. Trnu pri Krškem, nato kot dekan v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Udeleževal se je kot pesnik, zbiral sadna in trtna imena za Frana Erjavca in zelo uspešno prevajal ruske pesnitve za Rusko antologijo, ki jo je po njegovi smrti dopolnil in uredil Anton Aškerc. – SBL IV, str. 421.

VESEL JANEZ NEPOMUK okrožni glavar, knjižni cenzor

R. ok. 1770 v Gospiću, u. 4. nov. 1844 v Ljubljani. Tu je obiskoval gimnazijo in najbrž filozofijo, po študiju prava pa je služboval med drugim 1807-13 kot okrožni komisar v Novem mestu, bil 1816-23 ponovno okrožni glavar v Novem mestu. Tu je bil 1821-23 tudi direktor gimnazije. Od 1828 do 1834 je opravljal še posle knjižnega cenzorja v Ljubljani in med drugim soodločal o Kranjski čbelici. Po besedah prešernoslovca Franca Kidriča je kot cenzor "znan z vernostjo, moralnim življenjem in vdanostjo režimu družiti neko liberalno pojmovanje cenzure... Presenetljiva je tudi strpnost do Prešernove ljubezenske poezije, čeprav je vedel, komu so bile namenjene Gazele ali Sonetni venec". – SBL IV, str. 422. Fr. Kidrič: Prešernov album, str. 281.

VESEL (VESSEL) KAREL zdravnik

R. 13. okt. 1808 v Postojni, u. 27. jan. 1863 v Ljubljani. Medicino je študiral na Dunaju in promoviral 1833. Kot zdravnik je služboval v Ljubljani, bil distriktni zdravnik v Ribnici (1836-40), nato znova v Ljubljani. L. 1861 je bil med soustanovitelji Zdravniškega društva za Kranjsko. Ukvarjal se je z epidemijo kolere na Kranjskem, o tem predaval in pisal v nemščini ter s knjižnimi darili postavil temelje strokovni knjižnici Zdravniškega društva za Kranjsko. – SBL IV, str. 425.

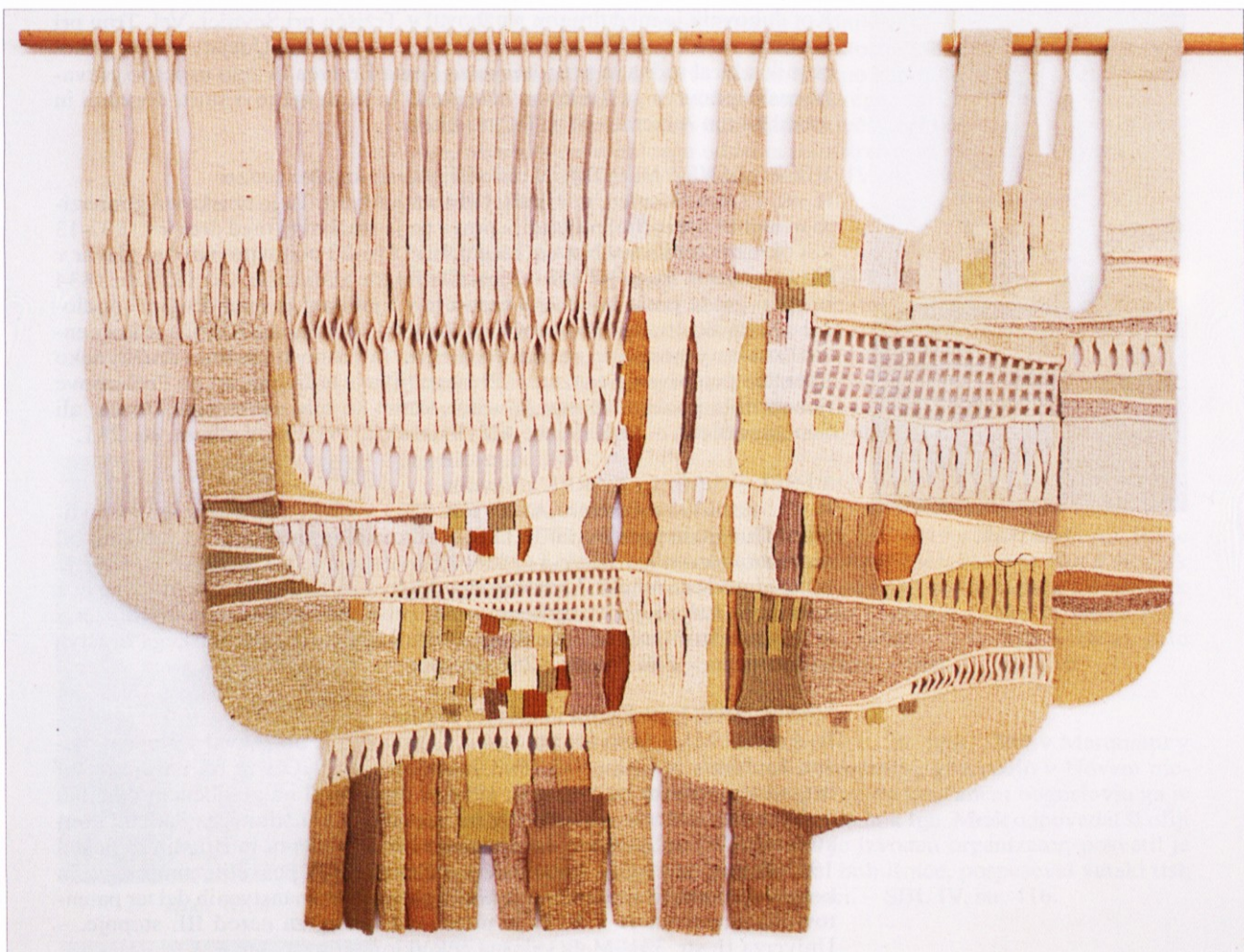
VESEL SAVO gradbenik in strokovni pisec

R. 4. apr. 1921 v Šentvidu pri Stični. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, Ljubljani in Celju. Od 1943 je sodeloval v NOB in bil nazadnje šef brigadnega odseka za zveze. L. 1954 je diplomiral na gradbenem oddelku ljubljanske univerze. Od 1949 je bil zaposlen na inštitutu za jeklene konstrukcije TVŠ v Ljubljani. Izpopolnjeval se je v Gentu in Bruslju in postal 1963 docent na FAGG. Sodeloval je na strokovnih posvetih, simpozijih in kongresih doma in v tujini in je avtor strokovnih in znanstvenih del ter patentov. Za sodelovanje v NOB je prejel red zaslug za narod III. stopnje. – Univerza II, str. 331. Mala splošna enciklopedija III., str. 628.

VESELKO FRAN zgodovinar, pedagoški pisatelj in fotograf

R. 4. jan. 1905 v Središču ob Dravi, u. 27. jun. 1977 v Ljubljani, pok. v Dravljah. Po maturi na ptujski gimnaziji 1926 je študiral zgodovino in zemljepis ter diplomiral 1931. Služboval je na gimnaziji na Ptuj in v Novem mestu (1938 do 1942), ko je bil zaradi sodelovanja z OF zaprt in interniran v Trevisu in Gonarsu. Po italijanski kapitulaciji je odšel v partizane, bil kulturnik v Cankarjevi brigadi, vojni poročevalec, sodeloval na mitingih, režiral in igral in vodil od 1944 do osvoboditve fotosekcijo propagandne komisije pri predsedstvu SNOS. Sam je med vojno napravil 1625 posnetkov. Po vojni je učil na gimnaziji v Ljubljani in na učiteljski in bil inšpektor za srednje in strokovne šole. Pisal je zgodovinske in pedagoške spise. – SBL IV, str. 426.

P. Felicijan Pevec, bibliotekar frančiškanske knjižnice v Novem mestu, mi v ljubeznivem pismu z dne 14. julija letos navaja nekaj imen frančiškanov, ki prihajajo v pošte za Gradivo za dolenski biografski leksikon, za kar se mu lepo zahvalim. Naj kar tu uporabim tudi njegov podatek o smrti Valvasorjevega sina Volfganga, ki je kot p. Alojzij umrl 10. decembra 1737 v Samoboru. Tega podatka namreč nima dr. B. Reišpa monografija Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (str. 266 – 267) niti njegov članek v SBL.

Cvetka Miloš: KOMPOZICIJA, 1988, volna, 160 x 200 cm, last avtorice

JUNIJ

BREŽICE, 1. junija - Na petem abonmajskem koncertu je v cerkvi sv. Roka nastopil mešani pevski zbor Viva z dirigentko Simono Rožman Strnad.

MOKRICE, 2. junija - Glasbena šola Brežice je v gradu pripravila koncert ansamblov, ki delujejo na šoli: otroški pevski zbor, zbor Solzice, orkester kitar ter harmonikarski, godalni in pihalni orkester.

ČRNOMELJ, 3. junija - Vzgojiteljice iz vrtca Loka so v šoli pripravile lutkovno predstavo Lunino kraljestvo.

KOČEVJE, 3. junija - Lela B. Njatin in Andrej Blatnik sta vodila srečanje literatov začetnikov ljubljanske regije v hotelu Valentin.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 3. junija - V zdravilišču so odprli likovno razstavo del slikarke Polone Šarec iz Dutovelj, ki jo je predstavil novomeški slikar Marjan Maznik. Večer so popestrile pevke skupine Plamen iz Škocjana.

KOČEVJE, 4. junija - Vokalna skupina Cantate Domino je svojo desetletnico proslavila z jubilejnim koncertom v Šeškovem domu.

LJUBLJANA, 4. - 6. junija - Na 38. Linhartovem srečanju je območje Dolenjske, Bele krajine in Notranjske zastopala gledališka skupina Drzne in lepi KD Stična s Flisarjevo igro Kaj pa Leonardo? v režiji Igorja Grudna.

MOKRICE, 4. junija - Galerija Meke je v prostorih hotela Golf pripravila razstavo del gojencev Centra za likovno vzgojo mesta Zagreb.

NOVO MESTO, 4. junija - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila zaključna produkcija plesnega društva Terpsihora z naslovom Odraščanje.

RIBNICA, 4. junija - Prof. Emerik Bernard je v galeriji Miklova hiša odprl slikarsko razstavo absolventov Akademije likovnih umetnosti v Ljubljani z naslovom Isto ni isto.

Levo: Folklorni večer v Artičah

Desno: Absolventi ljubljanske Akademije za likovno umetnost na ribniški razstavi

ARTIČE, 5. junija - Na 4. folklornem večeru v Prosvetnem domu so nastopile folklorne skupine iz Artič, Kranja in Boenningheima ter domača dramska skupina in ljudski pevci.

BOŠTANJ, 5. junija - V župnijski cerkvi je sevniški oktet Jurija Dalmatina ob 35-letnici delovanja priredil jubilejni koncert. Izdali so zgoščenko in kaseto z naslovom Kaj bi te vprašal.

BRESTANICA, 5. junija - Na 3. Big Band Festu na gradu Rajhenburg so nastopili Big Band Krško, celjski plesni orkester Žabe in Big Band Zmaji iz Ljubljane.

15. revija pihalnih orkestrov Posavja
v Kostanjevici na Krki

BREŽICE, 5. junija - Na gradu je na zaključku revije Pesem Posavja nastopilo osem najbolj ocenjenih pevskih zborov.

DOLGA VAS PRI KOČEVJU, 5. junija - Izpostava Sklada je priredila revijo otroških in mladinskih pevskih zborov S pesmijo na počitnice.

RIBNICA, 5. junija - Izpostava Sklada in KUD Ribniška pihalna godba sta bila organizatorja srečanja pihalnih godb.

NOVO MESTO, 6. junija - Društvo novomeških študentov je v kapiteljski cerkvi organiziralo koncert cerkvene glasbe kapiteljskega komornega zbora Musica sacra, ki ga vodi zborovodkinja Vida Zorko.

KOČEVJE, 7. junija - V Likovnem salonu so odprli razstavo raziskovalnih nalog in izdelkov učencev OŠ Ob Rinži.

NOVO MESTO, 9. junija - V hotelu Krka so predstavili novo, tretjo knjigo dr. Petra Kapša Na zdravje, starost, ki jo je izdala založba Erro. O knjigi in avtorju sta spregovorila urednik založbe Toni Vovko in prof. Jože Škufca.

NOVO MESTO, 10. junija - V Galeriji Krka so odprli razstavo del akademske grafičarke Zore Stančič iz Ljubljane. V kulturnem programu je nastopil kitarist Jerko Novak. - Hrvaško kulturno združenje in Dolenjski muzej sta povabila na otvoritev razstave akademskega slikarja Josipa Botterija Dinija. Umetnika je predstavil umetnostni zgodovinar Josip Depolo, na kitaro pa je zaigral Dušan Pavlenič.

TREBNJE, 10. junija - Mavrično gledališče iz Ljubljane je v kulturnem domu uprizorilo predstavo Morjanka.

NOVO MESTO, 11. junija - Glasbena skupina Zore in kompanija je popestrila otvoritev slikarske razstave del treh mladih umetnic v Galeriji Kralj: Anite Kavčič, Mirjam Krašna in Polone Tratnik.

VINICA, 11. junija - V osnovni šoli je potekalo 9. srečanje recitatorjev osnovnih in malih šol Bele krajine. Nastopila je igralka Violeta Tomič.

KOSTANJEVICA, 12. junija - Na 15. reviji pihalnih orkestrov Posavja so nastopili orkestri iz Krškega, Loč, Kapel, Senovega, Sevnice, Brežic in Kostanjevice.

NOVO MESTO, 12. junija - Na koncertu Novomeškega glasbenega festivala je v evangelijski cerkvi nastopil kvartet Musica Antiqua Slovenica.

ŠENTVID PRI STIČNI, 12. - 17. junija - V počastitev 30-letnice delovanja pevskega zbora Šentvid je v domu kulture potekal kulturni teden.

TREBNJE, 12. junija - Območna izpostava Sklada je organizirala 1. mednarodni festival godb in mažoretnih skupin. Predstavili so se: mladinski pihalni orkester Trebnje, godbe iz Metlike, Proseka, Lauingena in Trebnjega s show programi mažoretnih skupin Laško, Logatec, Radeče in Trebnje. Poleg domače godbe je nastopil Orkester slovenske policije.

KRŠKO, 14. junija - S koncertom učiteljev Glasbene šole Krško so pospremili preselitev v nove prostore.

TREBNJE, 14. junija - Glasbena šola je v kulturnem domu pripravila zaključni koncert svojih učencev.

BREŽICE, 16. junija - V kavarni Amarcord so na ogled postavili likovna dela 16 slikarjev, udeležencev junijskega slikarskega ekstempora.

BREŽICE, 17. junija - Gojenci glasbene šole so popestrili otvoritev razstave Pregnani od doma, ki sta jo pripravila Posavski muzej in Dolenjska banka. Avtorica razstave je kustodinja Vlasta Dejak.

BRESTANICA, 18. junija - Na gradu Rajhenburg so odprli dve razstavi: razstavo fotografij Blaža Mirtiča pod naslovom Delček delčka in študijsko razstavo Od tihožitja do akta, na kateri so se predstavili udeleženci šole risanja, ki je potekala pod vodstvom akademske slikarke Apolonije Simon.

ČRNOMELJ, 18. - 20. junija - Na 36. jurjevanju, največji kulturno-turistični prireditvi v Črnomlju, so se predstavile folklorne skupine, ljudski pevci in godci, organizirali so kiparsko delavnico Zeleni Jurij.

KOČEVJE, 18. junija - Moški pevski zbor Svoboda Kočevje je v Šeškovem domu priredil jubilejni koncert ob 25-letnici delovanja.

KOČEVSKA REKA, 18. junija - V Dulminovi hiši so odprli razstavo v počastitev tedna gozdov.

SEVNICA, 18. junija - V atriju gradu sta tamkajšnja ZKD in KUD Primoža Trubarja Loka pri Zidanem Mostu priredili večer flamenca italijanske plesno-instrumentalne skupine.

JUNIJ

Levo zgoraj: Tatjana Mihelčič Gregorčič s skladateljem Jakobom Ježem v Trebnjem

Levo spodaj: Akademski slikar in grafik Vladimir Makuc na svoji razstavi v Kostanjevici na Krki

Desno: V Šentvidu pri Stični je bil jubilejni 30. tabor slovenskih pevskih zborov

BRESTANICA, 19. junija - Na gradu Rajhenburg so organizirali tekmovanje harmonikark z diatonično harmoniko.

OTOČEC, 19. junija - Moški pevski zbor Grajski fantje in ženski pevski zbor Azaleja Gospodična sta imela koncert v osnovni šoli.

SEVNICA, 19. junija - Na Trgu svobode je potekala 20. revija pihalnih orkestrrov Slovenije.

STRAŽA, 19. junija - Na 22. srečanju prihalnih godb Dolenjske in Bele krajine je nastopilo enajst godb in orkestrrov iz Ribnice, Stične, Trebnjega, Grosupljega, Dobrepolja, Kočevja, Črnomlja, Straže, Kostanjevice, Šentjerneja in Novega mesta. Dva večera prej so v domačem kulturnem domu nastopili domači in okoliški pevski zbori ter Pihalni orkester Krka Zdravilišča.

TREBNJE, 19. junija - V Galeriji likovnih samorastnikov se je začel 32. mednarodni tabor likovnih samorastnikov, na katerem je sodelovalo petnajst likovnikov iz sedmih držav. Na otvoritvi je nastopil kvartet klarinetov, govornik je župan Ciril Pungartnik.

BIZELJSKO, 20. junija - V župnišču so pripravili otvoritev razstave o Slomškovem življenju in delu na Bizeljskem v letih 1825 in 1826.

ŠENTVID PRI STIČNI, 20. junija - Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je bil slavnostni govornik na jubilejnem 30. pevskem taboru 262 pevskih zborov iz vse Slovenije in zamejstva. Dirigiral je prof. Igor Švara.

TREBNJE, 20. junija - Glasbena šola je v Centru za izobraževanje in kulturo priredila večer s slovenskim skladateljem Jakobom Ježem.

BREŽICE, 22. junija - V galeriji Posavskega muzeja so odprli retro-spektivno razstavo tapiserij Cvetke Miloš. Avtorico je predstavila kustosinja Barbara Rupel, za kulturni program je poskrbela skupina Sedmina.

GLOBODOL, 22. junija - Na prvem koncertu ob svečah je v Domu glasbene dediščine nastopil Milko Bizjak na orglah.

KOČEVJE, 23. junija - Glasbena šola je ob zaključku šolskega leta pripravila koncert v Šeškovem domu.

KOSTEL, 23. junija - V OŠ Fara so odprli razstavo del uveljavljenega kiparja in rezbarja Draga Koširja iz Jelovca pri Sodražici.

RIBNICA, 23. junija - Ponovno obujeni Ribniški poletni festival se je pričel z otvoritvijo kiparske razstave Dušana Tršarja v Miklovi hiši.

GLOBODOL, 24. junija - Na koncertu ob svečah so v Domu glasbene dediščine nastopili nagrajeni učenci violine in violončela glasbenih šol iz Ljubljane, Kranja in Škofje Loke.

KOSTANJEVICA, 24. junija - V Lamutovem likovnem salonu so odprli pregledno razstavo del akademskega slikarja in grafika Vladimira Makuca. O avtorju in njegovem delu je spregovoril dr. Andrej Smrekar.

KOSTEL, 24. junija - V osnovni šoli so na ogled postavili razstavo del kiparja Draga Koširja z naslovom Gorje premaganim.

PLETERJE, 24. junija - Kulturno in etnološko društvo Gallus bartholomaeus je v cerkvi priredilo koncert okteta Adoramus.

PREVOLE, 24. junija - Na proslavi ob dnevu državnosti se je predstavil pevski zbor KD Dvor.

ŠENTJERNEJ, 24. junija - Občina in KD sta pripravila slavnostno akademijo ob dnevu državnosti.

ZAGREB, 24. junija - Šentjernejska slikarka Jožica Medle je razstavljala dela iz cikla Življenje je kratek sen v Slovenskem domu.

SEVNICA, 25. junija - ZKD je priredila poletni koncert Godbe Sevnica.

TREBNJE, 25. junija - V Centru za izobraževanje in kulturo je potekala slavnostna akademija ob spominskem dnevu Friderika Barage, predstavili so zbornik, ki govori o Baragi kot slikarju, naslednji dan pa je potekal tudi tradicionalni pohod po Baragovi poti.

MALA LOKA, 26. junija - Na gradu se je pričel mednarodni festival Forbidden Fruits of Civil Society.

RIBNICA, 26. junija - V cerkvi je bil koncert arij in uvertur v izvedbi orkestra SNG Opera in balet iz Ljubljane.

SEMIČ, 26. junija - V galeriji so odprli razstavo o življenju in delu škofa Janeza Starihe, belokranjskega rojaka. V kulturnem programu je nastopil moški pevski zbor sv. Štefana pod vodstvom Agate Ahalzi.

SEVNICA, 27. junija - ZKD je na gradu priredila tradicionalno srečanje ljudskih pevcev Posavja, Dolenjske in Štajerske.

ČATEŽ PRI TREBNJEM, 28. junija - Tu je potekala šestdnevna poletna literarna šola.

NOVO MESTO, 28. junija - Baletni studio pri ZKD je v Kulturnem centru Janeza Trdine izvedel prvo in drugo dejanje baletne pantomime Coppelia na glasbo Lea Delibesa in v koreografiji Maritze Galaz.

RIBNICA, 28. junija - V Ideal centru so obiskovalci lahko prisluhnili klavirskemu recitalu Saše Mlakar.

NOVO MESTO, 30. junija - Violinist Tomaž Lorenz in pianistka Alenka Šček Lorenz sta na koncertu Glasbenega festivala Novo mesto v kapiteljski cerkvi odigrala sonate baročnih mojstrov.

BOŠTANJ, junija - Oktet Jurija Dalmatina je z jubilejnim koncertom v domači cerkvi proslavil 35 let delovanja.

ČATEŽ OB SAVI, junija - V Termah Čatež sta razstavljali svoja dela članici Društva likovnikov Brežice Branka Stjepandič in Vladka Sumrek.

ČATEŽ PRI TREBNJEM, junija - V okviru KUD Popotovanje Frana Levstika je začel delovati nov mešani pevski zbor Kres.

DOBOVA, junija - Ob krajevnem prazniku je TD na ogled postavilo razstavo fotografij o izgnanstvu ter starih kmečkih hišah.

DOBREPOLJE, junija - Domača gledališka skupina Scena je pod vodstvom režiserja Davida Jakopiča v Jakličevem domu premierno zaigrala komedijo Janka Modra Nevesta iz Amerike.

DOLENJA DOBRAVA, junija - Novomeški arheologi so zaščitno izkopavali ostanke stavbe iz rimskih časov.

LJUBLJANA, junija - Od konca meseca je v Muzeju novejši zgodovine na ogled likovna razstava, s katero so počastili stoletnice rojstva umetnikov ekspresionistov: Božidarja Jakca, Domicijana Serajnika in Nandeta Vidmarja.

METLIKA, junija - Mestna godba je na šestem tekmovanju slovenskih godb za pokal Ormoža med enajstimi orkestri iz vse države dosegla 1. mesto skupaj z godbama iz Slovenj Gradca in Mute. – Domačin Božidar Flajšman je oblikoval, izdal in založil pet novih raglednic Bele krajine.

MIRNA PEČ, junija - Učiteljica OŠ Franja Zupan je skupaj z učenci drugega razreda posnela kratek film o lepotah Zijala z naslovom Otroci v naravi.

RIBNICA, junija - V Galeriji Miklove hiše je svojo deseto knjigo Kri in mleko predstavil dr. Jure Mikuž. Z njim se je pogovarjal prof. Janez Debeljak. – V cerkvi pri Novi Štifti je potekalo prvo medobčinsko srečanje mladinskih in dekliško-fantovskih pevskih zborov.

SEMIČ, junija - V osnovni šoli je potekalo srečanje mladih literarnih ustvarjalcev Bele krajine. Gostja je bila pesnica Jadranka Matić-Zupančič iz Novega mesta.

SEVNICA, junija - Mešani pevski zbor Jutranjka je ob 15-letnici delovanja

Izkopavanje v Dolenji Dobravi

JUNIJ

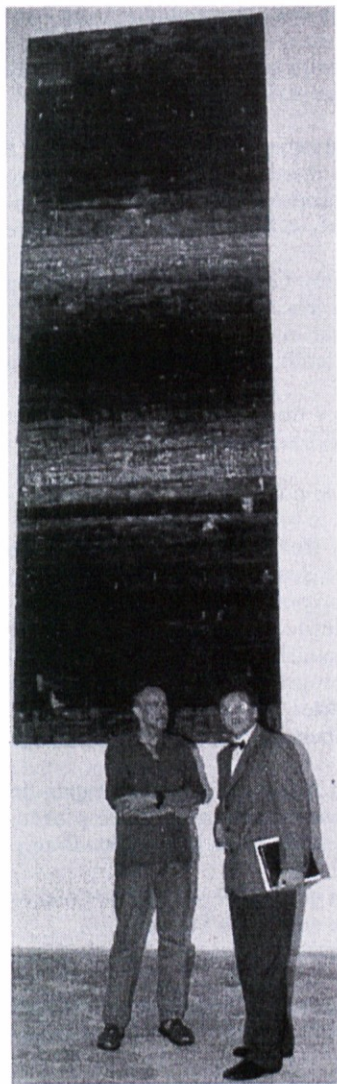
priredil koncert. Podelili so Gallusove značke.

TURJAK, junija - Ob občinskem prazniku so v dvorani gradu priredili revijo pevskih zborov.

VELIKE LAŠČE, junija - V galeriji Skedenj na Trubarjevi domačiji so odprli 18. srečanje slikarjev.

ŽUŽEMBERK, junija - V vinski kleti gradu so se pričele poletne kulturne prireditve. Na prvem večeru so se predstavili kulturniki iz Ilirske Bistrice. — Otroški in mladinski pevski zbor pod vodstvom Aleša Makavca je posnel lastno zgoščenko.

JULIJ

Akademski slikar Ivo Prančič in direktor Galerije Božidarja Jakca Bojan Božič na Prančičevi razstavi v nekdanji cistercijski cerkvi v Kostanjevici

NOVO MESTO, 1. julija - Na OŠ Grm se je zaključila tridnevna kiparska kolonija, na kateri je sodelovalo sedemindvajset šolarjev iz šestih dolenjskih in belokranjskih šol. Vodila sta jo Branko Šuster in Dušan Plut.

KOSTANJEVICA, 2. julija - V cistercijski cerkvi Galerije Božidarja Jakca so na ogled postavili razstavo del akademskega slikarja Iva Prančiča, ki ga je na otvoritvi predstavil dr. Andrej Smrekar. V kulturnem programu sta nastopila violinist Volodja Balžalorsky in kitarist Igor Saje.

NOVO MESTO, 2. julija - KUD Krka je na dvorišču proštije pripravil celovečerni koncert samosplovov. Ob klavirski spremljavi Nataše Valant je pela sopranistka Pija Brodnik.

PREČNA PRI NOVEM MESTU, 2. - 4. julija - Že tretjič po vrsti je v organizaciji Festivala Novo mesto potekal Rock Otočec, tokrat na travnikih ob letališču v Prečni. Nastopilo je rekordnih 55 skupin, prvič tudi iz ZDA, v vročini pa se je tri dni zabavala večtisočglava množica.

GRADIŠČE, 3. - 4. julija - KD likovnikov Ferda Vesela iz Šentvida pri Stični je skupaj s tamkajšnjim planinskim društvom drugič zapored priredilo Ekstempore Gradišče 99, ki se ga je udeležilo več kot sto likovnikov, tudi iz tujine. Ob koncu so pripravili razstavo izbranih del.

MARIBOR, 3. - 4. julija - Učenci z območja širše Dolenjske so se udeležili tekmovanja mladih glasbenikov v klavirskem duu na Srednji glasbeni in baletni šoli. Učenci Glasbene šole Marjana Kozina iz Novega mesta so osvojili dve zlati, srebrno in bronasto plaketo, iz kočevske šole srebrno in bronasto plaketo ter iz ribniške glasbene šole srebrno plaketo.

METLIKA, 3. julija - Igralec Ivo Godnič v vlogi tovariša Tita je odprl sedme kulturne prireditve Pridi zvečer na grad. Na otvoritvenem večeru, katerega slavnostni govornik je bil župan Slavko Dragovan, je pod taktirko Rafka Ogulina igrala Mestna godba Metlika.

SEVNICA, 3. julija - Mešani pevski zbor Lisca je na gradu gostil mešani pevski zbor Petra Jereba iz Cerknega in obrtniški mešani pevski zbor Notranjska iz Logatca.

BIHAČ, 4. julija - Glasbeniki pihalnega orkestra Krka Zdravilišča iz Straže so s koncertom sodelovali na zaključku festivala Bihaško poletje.

METLIKA, 4. julija - Na tretjem večeru kulturnih prireditev je obiskovalce navdušila komedija Žurka za punce z režiserko Violeto Tomič, po rodu Metličanko.

NOVO MESTO, 4. - 17. julija - Na OŠ Grm so potekale tradicionalne 11. jezikovne počitnice za otroke z avstrijske Koroške. Prišlo jih je največ doselej, kar dvaintrideset.

SEVNICA, 6. - 10. julija - Tamkajšnja ZKD je na gradu priredila poletni tabor za mlade in nadarjene domače glasbenike.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 7. do 10. julija - Na 2. kreArt Loka 99 so v domu tamkajšnjega KUD nastopili različni glasbeniki, dvaindvajset umetnikov iz domovine in tujine pa je ustvarjalo in raziskovalo loške teme.

BOSTON, 7. - 8. julija - Vesna Vučajnk in Jerneja Šauta, članici Posavskega plesnega kluba Lukec Krško, sta si na mednarodnem odprtem prvenstvu Amerike priplesali zlato medaljo.

NOVO MESTO, 8. julija - Na prvem koncertu Študentskega festivala Brežice je v kapiteljski cerkvi nastopil kvartet Le cose gentile iz Avstrije, v katerem igra tudi slovenska glasbenica Maja Osojnik. Kvartet se je predstavil še na gradu Bogenšperk in Rajhenburg.

KRONIKA
Rast 5 / 1999

SEVNICA, 8. julija - V Lutrovski kleti pod gradom sta se z večerom Bachovih melodij predstavila priznana dunajska umetnika: Mihael Langer na kitari in Norbert Grlinger na flavti.

CERKLJE OB KRKI, 9. julija - Brežiški župan Vlado Deržič je v vojašnici odprl razstavo slik domačih slikark Milene Gramc in Nevenke Ruškovič. Obe sta se tokrat prvič predstavili na samostojni razstavi.

ČRNOMELJ, 9. julija - Tamburaška skupina Arteški bunar iz Garčina pri Slavonskem Brodu je v atriju gradu odprla letošnje kulturne prireditve, imenovane Poletje v Črnomlju.

NOVA ŠTIFTA, 9. julija - S koncertom harfistke Mojce Zlobko v cerkvi Vnebovzeta Device Marije se je pričel niz kulturnih prireditev Glasbeno poletje v Novi Štifi.

METLIKA, 10. julija - V okviru metliškega kulturnega poletja je na Pungartu nastopila dalmatinska klapa iz Sinja.

PODSREDA, 10. julija - Kozjanski regionalni park je organiziral prvega od štirih seminarjev v okviru Glasbenega poletja na gradu Podsreda. Seminar je pospremil klavirski trio Arcadia.

SEMIČ, 10. julija - Društvo likovnih ustvarjalcev je v sodelovanju s Klubom belokranjskih študentov pripravilo mladinsko kulturno-zabavno prireditev. V hotelu Smuk je bila na ogled razstava svetovnega in slovenskega stripa, mnoge pa je privabil rock koncert, na katerem so se predstavile belokranjske rock skupine.

PODSREDA, 11. julija - V okviru prireditev Glasbeno poletje na gradu Podsreda je bil na grajskem dvorišču koncert tria Arcadia.

BAJA, 13. - 19. julija - Plesalci in tamburaši metliške folklorne skupine Ivana Navratila so se kot edini Slovenci udeležili 13. folklornega festivala na Madžarskem.

NOVO MESTO, 13. julija - Kot solista in v duu sta na dvorišču proštije na koncertu nastopila domača kitaristka Klara Tomljanovič in flavtist Matej Zupan iz Zagorja.

METLIKA, 15. julija - Na Mestnem trgu je pod taktirko Lojzeta Kranjčana nastopil Big Band RTV Slovenija. Gost je bil Oto Pestner.

KOSTANJEVICA, 16. julija - V Galeriji Božidarja Jakca so slovesno odprli prenovljeno stalno zbirko likovnih del Božidarja Jakca, po katerem se galerija imenuje in čigar stoletnico rojstva so praznovali prav ta dan. Obenem so počastili tudi 25-letnico delovanja galerije. Spregovorili so: direktor Galerije Bojan Božič, krški župan Franci Bogovič, kustosinja Barbara Rupel in akademik Ciril Zlobec. V otvoritvenem programu sta nastopila pihalni orkester Kostanjevica na Krki in Slovenski oktet.

NOVA ŠTIFTA, 16. julija - V okviru Glasbenega poletja v Novi Štifi je nastopil Slovenski kvintet trobil.

NOVO MESTO, 16. julija - Na rojstni hiši Božidarja Jakca sta župan dr. Tone Stare in umetnikova vdova Tatjana Jakac odkrila spominsko ploščo. Pozdravni nagovor je imel direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj. Slovesnost je s pesmijo obogatil oktet Adoramus.

SEVNICA, 16. julija - V okviru Grajskega poletja 99 je številne obiskovalce privabil koncert pristne ciganske glasbe ansambla Šukar.

ŽUŽEMBERK, 16. - 18. julija - Suhokranjska prestolnica je slovesno praznovala 600-letnico svoje prve omembe. Tri dni so se vrstile različne prireditve: otvoritev razstave slikarjev, ki so upodabljali Žužemberk z okolico, nastop domačih rogistov in pevcev, operni večer s tenoristom Radom Leganom, koncert New Swing Quarteta in druge.

BREŽICE, 17. julija - S koncertom danskega ansambla Concerto Copenhagen se je v Viteški dvorani Posavskega muzeja v organizaciji Zavoda Ars Ramovš in pod častnim pokroviteljstvom predsednika vlade dr. Janeza Drnovška pričel 3. Festival Brežice. Na različnih prizoriščih se je zvrstilo dvanajst koncertov stare glasbe vrhunskih izvajalcev iz desetih držav in enajst koncertov študentskega festivala.

METLIKA, 17. julija - Na Pungartu se je predstavila etno-folk skupina Zuf de žur iz Italije.

RIBNICA, 17. julija - V cerkvi sv. Štefana je nastopil mednarodni pevski zbor Vox Europae, ki je bil na koncertni turneji po Sloveniji.

METLIKA, 18. julija - Igralec Gašper Tič je nastopil s predstavo igralca Zijaha Sokoloviča Joooj, kako sem prišel na svet?!

KOSTANJEVICA, 20. julija - V samostanski cerkvi je bil koncert komornih skupin Sospiri iz Londona in Modus Vivendi iz Izraela.

Nastop komornih skupin Sospiri in Modus Vivendi v Kostanjevici

GLOBODOL, 22. julija - Harfistka Pavla Uršič - Kunej je nastopila v Domu glasbene dediščine v okviru Koncertov ob svečah.

KOSTANJEVICA, 22. julija - V samostanski cerkvi je bil koncert vokalnega kvarteta Anonymous 4 iz Združenih držav Amerike.

KRŠKO, 22. julija - V gostišču Tri lučke je nastopila folklorna skupina Nagelj, ki je gostovala v Sloveniji. Predstavitev je ponovila še v Metliki in Novem mestu.

NOVO MESTO, 22. julija - V spremljevalnem študentskem programu brežiškega festivala je v kapiteljski cerkvi nastopil čembalski duo: Ewa Mrowca in Katarzyna Tomczyk. Koncert sta glasbenici ponovili tudi na gradu Pišecce.

BREŽICE, 23. julija - V Viteški dvorani Posavskega muzeja so obiskovalci lahko prisluhnili koncertu ansambla Palladian iz Velike Britanije.

ČRNOMELJ, 23. julija - V pastoralnem centru je nastopila harfistka Pavla Uršič - Kunej.

NOVA ŠTIFTA, 23. julija - S koncertom židovskih pesmi se je predstavila skupina The City Waites.

BREŽICE, 25. julija - Francoska skupina Arabesque se je predstavila v Viteški dvorani Posavskega muzeja.

METLIKA, 25. julija - Lutkovno gledališče Fru - fru je v kulturnem domu zaigralo svojo verzijo Rdeče kapice.

ČATEŽ PRI VELIKI LOKI, 26. - 31. julija - Člani Big Banda Glasbene šole Grosuplje so imeli v Domu Čebelica izobraževalni tabor, ki ga je vodil prof. Braco Doblekar.

GROSUPLJE, 27. julija - Založba Mondena je na novinarski konferenci predstavila knjižne novosti: knjigo esejev Františka Bernharta, tri zbirke šal Najboljše šale o Slovencih, Najboljše šale o norcih in Najboljše šale o zdravnikih in medicinskih sestrah, ki so jih izdali v sodelovanju z Založbo Mladinska knjiga, govorili pa so tudi o novih Mondeninih knjigah.

KOSTANJEVICA, 27. julija - V samostanski cerkvi je nastopila pevska skupina Gothic Voices iz Velike Britanije.

BREŽICE, 28. julija - V okviru Festivala Brežice je bil v Viteški dvorani Posavskega muzeja koncert skupine Capella Regia Musicalis s Češke.

ČRNOMELJ, 30. julija - V okviru kulturnih prireditev sta v pastoralnem centru nastopila kitaristka Klara Tomljanovič iz Novega mesta in flautist Matej Zupan, doma iz Zagorja.

RIBNICA, 30. avgusta - V Miklovi hiši so odprli razstavo del kiparja Draga Tršarja.

SEVNICA, 30. julija - Plesalka, koreografinja in plesna pedagoginja Nataša Tovirac je na gradu uprizorila plesno gledališko predstavo Razen tega sem malo vroče krvi in vi ste zelo lepi.

PODSREDA, 31. julija - Na gradu se je predstavil litvanski komorni ansambel: pianist Gintautas Kevišaš, violinista Darius Diksaitis in Linas Galinis, čelist Edmundas Kulikauskas ter klarinetist Julius Černius.

JULIJ

ČATEŽ PRI TREBNJEM, julija - V Centru šolskih in obšolskih dejavnosti je potekala enotedenska poletna literarna šola. Udeležencem je predaval pesnik Ivo Stropnik, srečali pa so se tudi s pisateljico Lelo B. Njatin ter pisateljema Anjdrejem Blatnikom in Goranom Gluvičem.

EGOR, julija - Na mednarodnem tekmovanju pihalnih orkestrov na Madžarskem je pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže dosegel nov uspeh - za izvedbo programa je prejel zlato diplomo in zasedel drugo mesto.

NOVO MESTO, julija - Društvo novomeških študentov je ustanovilo Založbo Goga. Med projekti nove založbe je tudi odprtje Gogine knjižarne na Glavnem trgu. - Založba Biro M je izdala knjigo Janeza Kolenca Iskanje v blodnjah.

VITORIO - GAISTEZ, julija - 10. mednarodnega folklornega festivala De Alava se je udeležila tudi folklorna skupina Kres iz Novega mesta.

AVGUST

METLIKA, 1. avgusta - Župan Slavko Dragovan je odkril spominsko ploščo Janezu Puharju, izumitelju fotografije na steklo in nekdanjemu metliškemu kaplanu. Puharjevo delo je predstavil umetnostni zgodovinar in fotograf dr. Mirko Kambič.

SEVNICA, 1. avgusta - V galeriji gradu je svoja novejša likovna dela razstavila likovna pedagoginja na OŠ Sava Kladnika Janja Flisek Balog, razstavo pa posvetila življenjskemu sopotniku, pesniku in slikarju Zdravku Balogu. Ob otvoritvi je bil tudi recital njegove poezije.

NOVO MESTO, 4. avgusta - V okviru Novomeškega glasbenega festivala je v kapiteljski cerkvi nastopila harfistka Pavla Uršič - Kunej.

ČRNOMELJ, 5. avgusta - Na jazz koncertu v atriju gradu sta poleg tria Darka Jurkovića nastopila še Henry Radanović in Toni Grubešič.

NOVO MESTO, 5. avgusta - V kapiteljski cerkvi je bil v okviru Študentskega festivala Brežice koncert baročnega ansambla Rubinove akademije za glasbo in ples iz Jeruzalema Sivan ensemble.

NOVO MESTO, 6. avgusta - Amaterska gledališka skupina Drzni oder je v sodelovanju z ZKD povabila v frančiškansko cerkev k poslušanju pridig Janeza Svetokriškega. Prebiral jih je Aljoša Vrbetič, za primerno glasbo pa je poskrbel Andrej Resnik.

ROSALNICE, 7. avgusta - V cerkvi pri Treh farah je imel Milko Bizjak orgelski koncert. Letos praznuje 20-letnico umetniškega ustvarjanja.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 8. avgusta - Številno občinstvo je bilo navdušeno nad koncertom tria: kitarista Primoža Grašiča, bobnarja Draga Gaja in kontrabasista Saša Borovnica.

MALA LOK, 9. - 15. avgusta - V sodelovanju društva Arti Mala Loka, društva Pina Koper in Literarnega kluba Dragotina Ketteja iz Novega mesta je na gradu potekala literarna kolonija. Pripravili so tri tematske večere: Marjan Tomšič je pripovedoval o magiji in vraževerju, v goste so povabili pesnika in pisatelja Sama Resnika, spoznali so novomeško založbo Goga in študentski časopis Park ter imeli literarni večer.

KOČEVJE, 12. avgusta - Na mestni ploščadi je nastopil jazzovski kvartet na čelu s saksofonistom Tadejem Tomšičem iz Kočevja.

KRŠKO, 12. avgusta - V Galeriji Krško so odprli razstavo slik Dona Schwaba, domačina, ki živi in ustvarja v Ljubljani. Umetnika je predstavila kustosinja Katja Ceglar.

JANKOVIČI, 13. avgusta - Družina Raztresen je na svoji domačiji že šestič zapored pripravila prireditev Platno - pesem - pisanice.

GLOBODOL, 14. avgusta - V Domu glasbene dediščine sta v okviru cikla Koncerti ob svečah nastopila sopranistka Olga Gracelj in čembalist Milko Bizjak. Koncert sta naslednji dan ponovila še v cerkvi sv. Jurija v Grčevju nad Otočcem.

PODSREDA, 15. avgusta - V atriju gradu je nastopil kvartet pozavn Slokar.

ČRNOMELJ, 16. - 20. avgusta - V Špeličevi hiši je potekala četrta likovna delavnica za mlade, ki jo je vodil akademski slikar Robert Lozar.

BRESTANICA, 19. avgusta - Odmevi šumenja je naslov fotografske razstave Joseja Voglarja iz Venezuele. Otvoritev so popestrili s kratkim predavanjem z diapozitivi o Venezueli, kar je bilo delo antropologa Zvoneta Žigona.

ČRNOMELJ, 20. avgusta - V okviru Poletja v Črnomlju se je na koncertu v pastoralnem centru predstavil baročni trio: Igor Brasseli (violina), Igor Mitrovič (violončelo) in Milko Bizjak (špinet).

METLIKA, 20. avgusta - Na Pungartu je nastopil Dixieland orkester Ljubljanske korenine.

PODSREDA, 20. avgusta - V atriju gradu je bil koncert slušateljev seminarja za pozavno.

SEVNICA, 21. avgusta - Z irskimi narodnimi pesmimi in s priljubljenimi rock skladbami sta se na gradu predstavila Irca Sean in James Cannon.

PODSREDA, 22. avgusta - V atriju gradu je bil koncert Arbe Valdma in Cristiane Frucht.

PLETERJE, 25. avgusta - Šentjernej 99 je naslov razstave del, ki so jo odprli v prenovljeni razstavnici galeriji v kartuziji Pleterje. Dela so nastala na prvi slikarski koloniji, ki jo je ob občinskem prazniku od 18. do 22. avgusta organiziralo Kulturno in etnološko društvo Gallus Bartholomaeus.

ŠENTJERNEJ, 26. avgusta - Oktet Veritas je popestril predstavitev Zbornika župnije Šentjernej, ki je izšel ob 750-letnici prve pisne omembe župnije.

METLIKA, 27. avgusta - Naj zapoje tamburica je naslov koncerta, na katerem so nastopile belokranjske tamburaške skupine. Predstavil se je tudi tamburaški orkester osnovne glasbene šole iz Slavonskega Broda.

NOVO MESTO, 27. avgusta - V Galeriji Krka so na ogled postavili razstavo ilustracij akademske slikarke Alenke Sottler iz Ljubljane z naslovom Pravljice Oscarja Wilda. Na otvoritvi je pisateljeva dela predstavil igralec Boris Ostan, spremno besedo pa je prispeval pesnik Boštjan Leskovšek.

DOL PRI LJUBLJANI, 28. avgusta - V paviljonu graščine so odprli razstavo slik in risb kočevskega umetnika Dušana Matoha.

ŠENTJERNEJ, 28. avgusta - V okviru jernejvega je potekalo 19. srečanje oktetrov, na katerem je nastopilo 23 oktetrov iz vse Slovenije.

GLOBODOL, 29. avgusta - V okviru cikla Koncerti ob svečah sta v Domu glasbene dediščine nastopila vrhunska čembalista iz Italije: Ilario Gregoletto in Elena Modena.

PODSREDA, 29. avgusta - Na gradu so pripravili koncert slušateljev seminarja za klavir.

KOČEVJE, 30. avgusta - Galerija Miklova hiša je organizirala tradicionalno Likovno-teoretsko srečanje Ribnica 99.

KOČEVJE, 31. avgusta - V Likovnem salonu so odprli razstavo del, ki so nastala na tridnevni likovni delavnici pod mentorstvom akademskega kiparja Staneta Jarja.

STRUNJAN, 31. avgusta - V Krkinem zdravilišču so odprli razstavo slik ženskih figur novomeškega slikarja Jožeta Kotarja.

KOČEVJE, avgusta - Dijakinja in najmlajša članica domačega fotografskega društva Grča Anja Papež je na 21. FIAP festivalu mladih fotografov v Švici prejela diplomu za serijo črno-belih fotografij Mokrota. Predsednik društva Janez Papež je prejel ameriški fotografski naziv PSA CS.

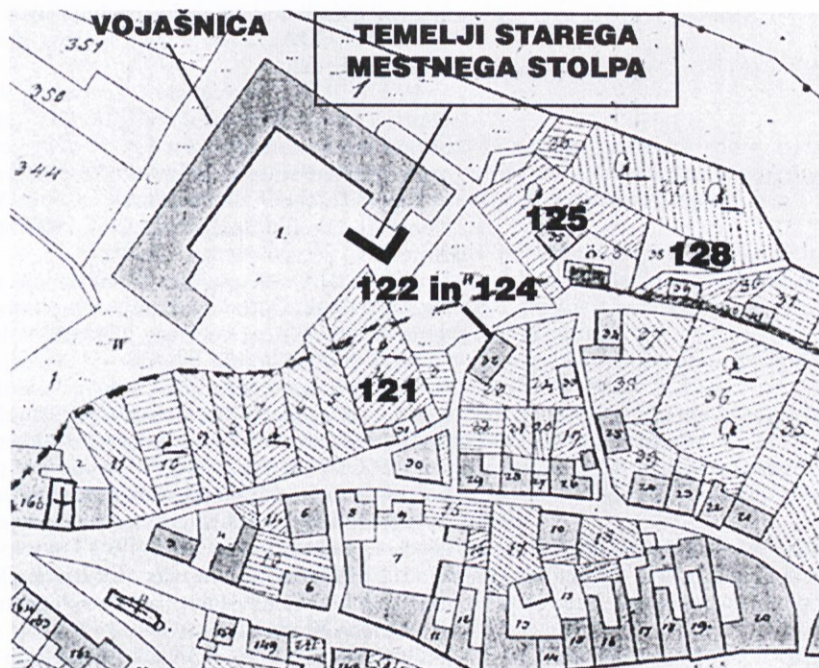
KRŠKO, avgusta - V kavarni in restavraciji Rondo je na ogled razstava slik Cvetke Miloš z naslovom Šopki.

NOVO MESTO, avgusta - Dolenjska založba je izdala tretjo knjigo pripovednika Janeza Baniča, doma z Broda ob Krki, z naslovom Fakultuteta za zrak.

STAVČA VAS, avgusta - Dvanajst slikarjev iz različnih koncev Slovenije se je udeležilo slikarske kolonije v Suhi krajini pri gostiteljici Malči Klemen. Svoja dela so razstavili v vinski kleti žužemberškega gradu.

POPRAVKI

Pri računalniški obdelavi slikovnega gradiva k prispevku Mete Matijeвиč Stiški gradec ali Bajnoški turn, objavljenem v Rasti št. 3-4, je prišlo do napačne označitve hišne številke, in sicer bi morala biti namesto številke 123 napisana številka 124. Le tako je ilustracija v skladu z vsebino prispevka, v katerem avtorica ugotavlja, da je Bajnoški turn stal znotraj obzidja, ki ga na tej strani mesta omejujeta stolp v obzidju in hiša št. 128, ki je bila z južnim zidom prislunjena na mestno obzidje. Hišna številka 123 turn nesporno postavlja nasproti hišama št. 122 in 124, ki sta bili kasneje združeni v eno hišo, kakor je vrisana na katastrski mapi.

V 5. številki revije Rast iz leta 1998 je bil objavljen zanimiv kratek prikaz o življenju in delu Jurija Dalmatina. Na strani 480 pa se je v sicer tehtno študijo primečal skoraj šaljiv dokaz, kako tiskarski škrat ne prizanaša niti tako strokovno nadvse resni ustanovi, kot je Svetopisemska družba Slovenije. V študiji, ki jo je napisal član te družbe, gospod Mihael Kuzmič, namreč proti koncu Dalmatinovega življenjepisa piše tudi tole:

“Umrli je 31. avgusta 1589, star okrog 42 let. Za kratko ga je preživela le žena Barbara. Pogreb je bil na protestantskem pokopališču pred cerkvijo sv. Petra v Ljubljani. Opravi ga je Trubarjev sin Felicijan. V poslovilnih besedah je zapisal:

*Na britofu ljubljanskem medli poletni dan,
med križi in med kamni ves mestni stan je zbran.*

In tako naprej. V nadaljnjem je natisnjena celotna balada, ki sem jo podpisani pod naslovom Pogreb leta 1990 objavil v zbirki Srednjeveške pridi-ge in balade. Vsakomur, ki se le malo spozna na te stvari je seveda takoj jasno, da Trubarjev sin ni mogel nad grobom recitirati pesmi, ki sem jo napisal jaz skoraj točno 400 let po pogrebu. Vendar ni moje avtorstvo omenjeno niti ob sami študiji ne kje drugje v reviji.

Dobro vem, da se živemu človeku vse primeri, zato se zaradi opisanega prav nič ne jezim. Oglašam se le toliko, da na stvar opozorim in da ostane javno registrirana.

Janez Menart

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Emil CESAR, dr. slavistične znanosti, v pokoju, Ljubljana

Marijan DOVIČ, absolvent Filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Marjan DVORNIK, dipl. inž. strojništva, Mestna občina, Novo mesto, Šentjernej

Ivan GAMS, dr. geografije, v pokoju, Ljubljana

Gustav GUZEJ, dipl. politolog – novinar, v pokoju, Portorož

Urška HENIGMAN, študentka Filozofske fakultete v Ljubljani, Dolenjske Toplice

Tatjana JAKAC, življenjska sopotnica slikarja in grafika Božidarja Jakca, Ljubljana

Alenka KOLŠEK, mag., dipl. inž. krajinske arhitekture, kons. svetovalka, Celje

Tomaž KONCILJA, absolvent Filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Janez MENART, pesnik, prevajalec, urednik in dramaturg, Ljubljana

Charles-Hubert MILLEVOYE, francoski pesnik (1782-1816)

Cvetka MILOŠ, likovna ustvarjalka in pedagoginja, Brežice

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Stane PEČEK, glasbenik, v pokoju, Mokronog

Nataša PETROV, prof. francoskega jezika in primerjalne književnosti, višja bibliotekarka, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Ljubljana, Novo mesto

Katja PLUT, študentka na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, Prečna

Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, v pokoju, Ljubljana

Barbara RUPEL, višja kustosinja Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, Kostanjevica na Krki

Andrej SMREKAR, dr. filozofije, direktor Narodne galerije v Ljubljani, Ljubljana

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

David ŠUŠEL, geodetski tehnik, Območna geodetska uprava Ljubljana, Izpostava Kočevje, Kočevje

Nada VILHAR, dipl. ekonom., dokumentalistka na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Ljubljana

Sonja VOTOLEN, predm. učiteljica slovenskega in angleškega jezika v Osnovni šoli Slivnica, Kidričevo

Matija ŽARGI, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

RAST
RAST
RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
Letnik X., leto 1999, št. 5 (65)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik) in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, tiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto
	Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Ur. list RS št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice.

82
RAST 1999

200701944,5

COBISS o

KNJANICA M. JARCA
Domažanski oddeljek

RAST – OKTOBER 1999

MESTNA OBČINA NOVO MESTO